

Commentarii In Epistolas D. Pavli Ad Timotheum : [Aretius, Benedictus], [1580]

CONTENTS

CAPVT I.	2
<i>Salutatio.</i>	2
<i>Vers.1. Paulus Apostolus Iesu Christi secundum mandatum Dei saluatoris nostri, et Domini Iesu Christi spei nostrae.</i>	2
<i>Secundum ordinationem.</i>	3
<i>2 Timotheo germano filio in fide.</i>	3
<i>In fide.</i>	4
<i>Gratia, misericordia et pax..</i>	4
<i>3. Quemadmodum te rogaui.</i>	5
<i>4 Nec attedere fabulis.</i>	7
<i>5 Finis autem mandati est charitas ex puro corde et conscientia bona etc.</i>	7
<i>6 A quibus cam quidam. etc.</i>	8
<i>7 Volentes esse legis doctores, etc.</i>	9
<i>8 Scimus autem Legem esse bonam, etc.</i>	9
<i>9 Sciens hoc, quod iusto lex non sit posita, etc.</i>	10
<i>10 Scortatoribus, etc.</i>	11
<i>II Secundum Euangelium, etc.</i>	11
<i>12. Et gratiam habeo, etc.</i>	12
<i>13 Qui prius erant, etc.</i>	12
<i>14 Superabundauit autem gratia, etc.</i>	12
<i>15 Fidus est sermo, etc.</i>	13
<i>Quorum ego sum primus.</i>	14
<i>16 Sed propterea misericordiam sum consecutus ect.</i>	14
<i>17 Regi autem seculorum, etc.</i>	15
<i>18 Hoc mandatum, etc.</i>	15
<i>19 Habens fidem et bonam etc.</i>	16
<i>20 Ex quibus est Hymenaeus, etc.</i>	16
CAPVT II.	17
<i>Vers.1. Adhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes, etc.</i>	17
<i>Pro omnibus hominibus.</i>	18

2 Pro regibus et omnibus in eminentia constitutis: vt placidam ac quietam vitam degamus cum omni pietate, etc.	19
Vt tranquillam et quietam, etc.	19
3 Hoc enim bonum est, etc.	19
6 Qui dedit semetipsum, etc.	20
Temporibus propriis.	21
7 In quod ego constitutus sum etc.	21
8 Volo igitur viro orare, etc.	21
9 Similiter et mulieres, etc.	22
10 Sed quod decet, etc.	23
11 Mulier in silentio discat, etc.	23
12 Mulieri autem docere, etc.	23
13 Adam enim primus, etc.	24
14 Et Adam non est deceptus, etc.	24
15 Seruabitur autem etc.	24
CAPVT III.	25
Vers.1. Fidelis sermo, etc.	25
2 Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris maritum, etc.	26
3. Non vinosum, etc.	27
2. Πλήκτης dicitur pugna, paratior manu quam ratione, Ein schlegler, boccher.	27
4 Qui suae domui, etc.	28
5 Si autem quis suae domui, etc.	28
6 Non nouitium, etc.	28
7 Oportet autem ipsum etiam, etc.	29
8 Diaconos itidem compositos, non bilingues, non multo vino deditos, etc.	30
9 Tenentes mysterium, etc.	30
10 Et hi probentur, etc.	31
11 Vxores similiter, etc.	31
12 Diaconi sint, etc.	31
13 Qui enim bene ministrant, etc.	32
14 Haec tibi scribo, etc.	32
15 Sin vero tardauero, etc.	33
16 Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium, etc.	34
o 1. Deus manifestatus est in carne.	34
o 2 Iustificatus in spiritu.	34
o 3 Visus Angelis.	34
CAPVT IIII.	35
Vers.1. Spiritus autem manifeste dicit, quod in posterioribus temporibus desciscunt quidam a fide.	36
2 In hypocrisi falsiloquorum, cauterio notatam habentium conscientiam.	37
3 Prohibentium nubere, etc.	38
Quos Deus condidit.	38
4 Quia omnis creatura Dei bona, etc.	39

5 Sanctificatur enim, etc.	39
6 Haec si subieceris fratribus, etc.	40
7 Prophanas autem et aniles fabulas, etc.	40
8 Nam corporalis exercitatio, etc.	42
9 Fidelis sermo, etc.	43
10 In hoc enim laboramus, etc.	44
11 Annuntia haec et doce, etc.	45
12 Nemo tuam iuuentutem, etc.	45
Nemo tuam iuuentutem despiciat, etc.	45
Sed sis typus fidelium.. . . .	46
13 Donec venero attende lectioni, etc.	47
14 Ne donum negligas, etc.	48
15 Haec exerce, in his esto, etc.	48
16 Attende tibi ipsi et doctrinae.	49
CAPVT V.	50
Quinto, de impositione manuum admonet ipsum, vt sit cautus et prudens.	50
Vers.I. Seniores ne increpes, sed, etc.	50
Iuniores vero vt fratres,	51
2 Mulieres natu grandiores, etc.	51
3 Viduas honora quae vere, etc.	51
4 Si vero aliqua vidua, etc.	52
5 Quae vero reuera vidua est, etc.	53
6 Petulans autem, vivens mortua est.	54
7 Et haec indica, etc.	54
8 Si qua vero, etc.	54
9 Vidua allegatur, etc.	54
10 In operibus honis, etc.	55
II Iuniores autem viduas auersare, etc.	55
12 Habentes iudicium, etc.	55
1 Simul autem et otiosae, etc.	56
14 Volo igitur, etc.	56
15 Iam enim quaedam, etc.	56
16 Quod si quis fidelis, etc.	57
17 Qui bene praesunt, etc.	57
18 Dicit enim Scriptura, etc.	57
19 Aduersus presbyterum, etc.	58
20 Eos qui peccant, etc.	59
21 Obtestor in conspectu Dei, etc.	59
22 Manus ne cui cito imponas, etc.	60
23 Ne amplius aquam bibas, etc.	61
24 Quorundam hominum peccata ante manifesta sunt, etc.	61
25 Similiter et bona opera, etc.	62

CAPVT VI.	62
1 <i>Quicumque sunt sub iugo serui, etc.</i>	62
2 <i>Qui vero habent fideles dominos, etc.</i>	64
<i>Haec doce et hortare.</i>	65
3 <i>Siquis aliud docet, etc.</i>	65
4 <i>Inflatus est nihil sciens, etc.</i>	65
<i>Hominum mente corruptorum, etc.</i>	67
6 <i>Est autem quaestus magnus, etc.</i>	67
7 <i>Nihil enim intulimus, etc.</i>	68
8 <i>Habentes autem alimenta, etc.</i>	68
9 <i>Qui autem volunt ditescere, etc.</i>	68
10 <i>Radix enim omnium malorum, etc.</i>	68
11 <i>Tu vero homo Dei, etc.</i>	69
12 <i>Decerta bonum certamen, etc.</i>	70
13 <i>Denuntio tibi coram Deo, etc.</i>	71
14 <i>Vt serues hoc mandatum, etc.</i>	71
15 <i>Quem temporibus suis, etc.</i>	72
17 <i>Diuitibus in hoc seculo, etc.</i>	73
18 <i>Benefacere, etc.</i>	74
19 <i>Recondentes sibi ipsis, etc.</i>	74
20 <i>O Timothee, etc.</i>	74
21 <i>Quam quidam, etc.</i>	75
<i>FINIS.</i>	75

COMMENTARII

[p.8]

Sexto, quomodo cum seruis agendum, contra schismaticos, cum diuitibus, capite sexto, etc.

Tertia pars Epilogi est capite sexto, versu vicesimo, repetit autem saepe iam iteratam exhortationem vt seductores diligenter caueat, et sanam doctrinam constanter tueatur.

CAPVT I.

C

C OMPLECTITVR salutationem, et primum locum institutionis de sana doctrina constanter tuenda contra corruptelas Legis, itemque de vero vsu Legis.

Salutatio.

Titulus honesta et apposita ad rem praesentem constat salutatione: quia enim instituere voluit quomodo vtiliter huic Ecclesiae praeesse debeat, operaepretium fuit initio amica
5 salutatione, qua grata ipsi Timotheo exprimeret, caueretque contraria. Et ipsa natura in omni sermone primum locum tribuit salutationibus, post

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.9]

quas demum solent inferre animi conceptionem.

Tribus partibus constat haec salutatio, vt etiam in superioribus epistolis. Primum de se loquitur. Deinde, Timotheum ornat debita sua laude. Tertio, comprecatur eidem
10 Domini dona, sine quibus, munus iniunctum feliciter non poterat exequi. Primum ad personam scribentis, alterum ad personam cui scribitur, tertium ad comprecationem pertinet.

Vers.1. Paulus Apostolus Iesu Christi secundum mandatum Dei saluatoris nostri, et Domini Iesu Christi spei nostrae.

De se primum loquitur pro more epistolari, secundum quem nomen scribentis primo exprimendum erat, idque adeo constanter seruatum est, vt infimi quoque maximis Regibus
15 et Imperatoribus scribentes, sua nomina Regum titulis praeponerent: donec praepostera illa adulatio regnare in Ecclesia Christi coepit, et hypocrisis sese extulit in locum Dei, hinc quaesita est gloria et splendoris dignitas in nominum praerogatiua, de qua alibi: nunc ad rem. Apostolus se commendat titulis muneris sui diuinitus accepti, non quod de vocatione sua dubitaret Timotheus, sed vt rebus maior accederet dignitas. Deinde quod
20 vbique in omnibus suis epistolis hoc

COMMENTARII

[p.10]

seruet Apostolus: non fuit igitur ratio cur idem hic non praestaret. Itaque in rebus grauib, loco et tempore pium est titulis sui muneris sese commendare et insinuare aliis.

Primum suum nomen exprimit: de nomi ne Pauli diximus in Prolegomenis in Episto-
 25 lam ad Rom. Certum autem est Romanum esse nomen: quando autem hoc assumpserit,
 qua de causa, vti, certo sciri non potest: pobabilia tamen sunt quae de his tum affereba-
 mus. omittenda igitur harum rerum grauior disputatio, quia ad salutem nihil prodest, et
 curiosi est hominis anxie de his inquirere.

Apostolus sonat legatum, qui superioris alicuius domini profert, non sua mandata: es-
 30 tq̄ue in nouo Testamento personacum summo imperio S. Sancti ad omnia quae pertinent
 ad functionem Ecclesiasticam ornata: adeo vt Prophetarum etiam munere fungerentur, et
 quidquid Euangelistae, Episcopi, presbyteri, aliique gradus praestarent, ipsi ordinarent,
 vbique docebant, nouas Ecclesias instituebant his praeficiebant ministros, ordinabant
 interdum seniores, praescribebant formulam doctrinae et morum, et Sacramentorum.
 35 Itaque nullo certo loco manebant, sed vbique respiciebant Ecclesias, nouasque ordinabant.
 Pastores vero in certis locis

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

manebant, quos vocat Episcopos Apostolus, et postera aetas. Euangelistae iidem videntur
 cum doctoribus qui Euangelium circumferebant: sed nos eos vocamus hodie proprie
 Euangelistas, qui historiam Christi viuentis in his terris conscripserunt: et doctores prius
 40 scholarum est vocabulum: minister hodie solum Ecclesiae relictum est, de quibus alibi
 dictum est.

[p.11]

Secundum ordinationem.

Vocationis suae ad Apostolatam profert autorem Deum Patrem et Filium eius Iesum
 Christum. Deus Pater vt fons est omnis boni, ex quo manauit aeternum Dei consilium
 de saluandis electis. Ideo Pater dicitur saluator, quia per Christum filium suum redemit
 45 mundum : filius autem dicitur spes, quia hunc vt mediatorem nobis propositum spe
 amplectimur. Est igitur spes, indubitata expectatio vitae aeternae, ex Dei misericordia,
 quae in nos per filium mediatorem transfunditur.

πῑτᾱγῆ, autem dicitur mandatum, instructio, significans Apostoli doctrinam diuini-
 tus esse traditam, non natam apud homines: ideo non potest non bona esse doctrina
 50 quam hic proferet. Superioris asfert mandata, hoc est, Dei mittentis et ad hanc doctrinam
 ligat se, et Timotheum:

COMMENTARII

ideo successores Apostolorum etiam hanc solam doctrinam proferre debent, et qui ab
 hac πῑτᾱγ recedunt, non Apostolorum, sed apostatarum successores habendi sunt.

[p.12]

2 Timotheo germano filio in fide.

Alter locus est salutationis, qui laudes Timothei continet, quem ornat titulis conueni-
 55 entibus, hoc est, virtutem illius celebrat. Est enim laus sermo magnitudinem virtutis
 exprimens, πᾱινος στῑ λόγος εμφανίζων μέγεθος τ ς ἀρετ ς: et virtutem declara-
 mus vel proferendo efficientia virtutem, vel eiusdem effecta. Virtutem efficiunt parentes,

pia educatio: quanquam non semper pui parentes pios alant liberos. Effecta autem virtutis sunt facta illustria. Ideo Timotheum hic laudans filium suum facit, significans
 60 pia institutione ad hanc felicitatem peruenisse, nec infeliciter impendisse hos labores, sed germanum factum, hoc est, in fide et religione Christiana ingenuum et sincerum.

Nomen Timothei, significat eum qui Deum honorat et colit. Indubie a piis parentibus, auia Loide, et matre Eunice, ei impositum fuit: non enim solenne erat adhuc, vt conuersi ad Christianismum alia assumerent nomina. Nomen pium religioni conforme est, muneri
 65 respondens, quia diuino consecratus est ministerio: quae res a Deo

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.13]

gubernatur, vt piorum parentum vota in impositione nominum dirigat ad felicem euentum.

Germanum autem vocat, hoc est, *δολον*, minime fucatum, simpliciter pium et vere Christianum, qui nihil aliud spectet quam cursum Christi. Magna est laus per se in integritate.

70 Filius dicitur in religione, item affectu: quia enim opera Pauli fuit recte institutus in causa fidei, praestitit ei id quod pit parentes suis liberis imprimis solent praestare, hoc est, piam educationem et institutionem. Ideo pater illi fuit, quo sensu praeceptores discipulorum parentes dici possunt: deinde quia non minori affectu illum prosequutus est, et contra ipse filioli animo coluit Apostolum. Philipp.2. velut cum patre filius mecum
 75 seruiuit in Euangelio. Inde ibidem dicitur *ισόψυχος*, hoc est, pari in me affectu, quo ego in illum praeditus sum.

In fide.

Particula distinguit inter filios: alii enim sunt natur ales, sic Eunice proprie fuit filius, et cuiusdam viri Graeci qui ordinarius fuit Eunice maritus. alii institutione patres sunt, animo et studio iuuandi: sic praeceptores, tutores, omnesque benefactores parentum sunt
 80 loco. Sic Paulus in fidei causa pater eius fuit.

COMMENTARII

[p.14]

Ac fides accipiat pro tota religionis causa q.d. in religione Christiana, in Christianismo filius meus est.

His laudibus illum ornat vt beneficiorum Dei eum admoneat: nihil enim hic commemorat de quo per se Timotheus gloriari possit. Deinde admonitus de his donis, eo
 85 magis inflammabitur, et excitabitur studio ea retinendi, et erat amoris testificatio quoque non contemnenda: solent enim amici in amicis libenter agnoscere virtutes, easque magi facere.

Gratia, misericordia et pax..

Tertius locus salutationis, continens comprecationem. Porro tria comprecatur propter morem hactenus vsurpatum in superioribus epistolis, forte amoris vehementia erga
 90 Timotheum excitatus: sunt autem omnia tria conseruantia dona Dei in Timotheo, adeoque talia sine quibus munus in Ecclesia Ephesina non possit vtiliter expedire.

Χάρις, gratia, est vltronea Dei beneuolentia in Christo amplectentis nos nihil tale meritos. Ratio est, quia gratis facere dicuntur, quando rogati, non pro re aliqua, aut vt sibi quicquam qui faciunt subueniant, sed ei solum cui faciunt: ideoque vltronea est
 95 beneuolentia, alioquin gratia non esset gratia. λειος , misericordia est. Apud Hebr. Chefed et

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.15]

Rechem, commiseratio, dolor de alieno maloquod malum ad nos quoque pertingere posse videatur. Sic quidem Philosophi definiunt, sed non satis commode ad hunc locum. Malum enim humani generis nihil ad Deum, hoc est, non ad eum pertingere poterat vt
 100 eum laederet: sed tota vis corruptentis mali effundebatur in hominis solius perniciem: Interim Deus commiserationis sensu tactus est. Itaque sic definiamus, Misericordia est dolor de alieno malo, quod indignum videtur Deo, vt totum hominemcorruptat: ideo malo remedium protulit.

Pax est omnimoda felicitas, qua animus redditur pacatus: vult enim natura sibi bene esse vt in actionibus sit ευπραξία, in consiliis ορθότης, in vitae necessariis ε πορία, quae omnia conspirent in ε δαυμονίαν quandam et αυτάρκειαν, huius sensus reddit
 105 animum pacatum. Ideo in solo Deo reperitur illa pax, ob id prudenter haec omnia ad Deum Patrem et Iesum Christum mediatorem refert. Pater reconciliatur nobis in filio, ideo filius est pacificator. Hinc pii in mediis periculis et aerumnis sese ad Deum hilares referunt, quia pax illa inuiolata manet, et ex hac promanans omnimoda felicitas.

110 Hanc securitatem animi et summam felicitatem

COMMENTARII

[p.16]

ignorat mundus, ridetque pios vt stupidos, ac stulte transfert nomen felicitatis ac pacis ad externa quaedam subsidia opum, gloriae, formae, roboris, sanitatis et similium, in quibus nihil nec spei, nec constantiae reperiri potest in veris animi terroribus et aerumnis.

3. Quemadmodum te rogaui.

115 Secunda pars epistolae, quae complectitur instructionem secundum quam Timotheus omnia in Ecclesia Ephesina debet quam vigilantissime administrare.

Ac primus eius locus est, de sana doctrina retinenda ac propaganda: cuius illa hic sunt membra. Initio quomodo haec defendenda sit, et quae sint praecipuae eius labes. Deinde, agit de vero vsu Legis. Tertio, de sua vocatione et doctrinae veritate. Quarto,
 120 hinc erumpit in δοξολογίαν Dei. Quinto, redit ad Timotheum, quem nouis argumentis excitat ad vigilantiam in officio adhibendam. Haec quinque membra huius loci sunt. Nos de primo nunc agemus.

Propositio est, Timotheo et omni Ecclesiarum ministro quam studiosissime curandum est, vt sanam doctrinam contra quasuis corruptelas quam constantissime tueantur. Et
 125 quia Apostolus hoc mandaturus est, prius idoneam personam ei Ecclesiae praefecit. Ideo discimus omnibus Ecclesiis (vt sint

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.17]

tutiores contra corruptelas) necessarium esse vt habeant manentes, et in eis haerentes
 miistros idoneos. Ratio est, quia hoc Apostolus in Ephesina Ecclesia fecit, qui reliquit
 Timotheum manentem illic aliquandiu ministrum. Sic in Creta reliquit Titum. Tit.1.
 130 vers.5. et Actor.14. vers.21.testatur in omnibus Ecclesiis Paulum cum Barnaba consti-
 tuisse pastores et presbyteros.

Propositionis ratio prima hinc petatur a fineconsilii Apostolici. Hoc fine relictus
 est Timotheus Ephesi, ergo in hoc diligenter debetincumbere. Sic valet ad generalem
 propositionem. Hoc fine constituuntur ministri in Ecclesiis vt sanam doctrinam tueantur
 135 contra corruptelas: ergo in hoc debent vigilanter incumbere. Quod hoc fine sit istic
 relictus hinc probatur: quia proficiscens eum rogauit Vt maneret Ephesi, Act.20. de
 hac profectio ne videtur loqui. Alii ad illam quae est 16. vel etiam ad hanc quae est
 cap.19. Act. referunt. Lector diiudicet ad quam possit aptissime accommodari. Porro
 quod rogauit, modestiae Apostolicae argumentum est:rogat disci pulum cui mandare
 140 poterat, sed voluit prom ptum et spontaneum illis praeficere ministrum, ideo vsus est
 potius suasoriis argumentis, quam Apostolica autoritate praecipiendo. Altera ratio est a
 genere corruptae do

COMMENTARII

[p.18]

ctrinae, seu forma ac materia, quae est ἐτεροδιδασκαλεῖν: genus enim videtur signifi-
 care omnium corruptelarum, quibus omnibus hoc proprium est quod dicitur τερον, id
 145 est, alienum et peregrinum, cui opponitur γνήσιον, genuinum, quod consonum est sacrae
 Scripturae et conforme menti S.Sancti. Proprium sacrae doctrinae est comprehendi sacris
 literis: proprium falsae doctrinae, est ab eo quod comprehensum est sacris literis alienum
 esse. Et illud τερον vel ad formam, vel ad materiam referri potest. Ad materiam si
 referas, tum sensus erit, ne alia doctrina, quam sacris literis expressa proferatur, hoc est,
 150 in his quaestionib subsistamus: quid.n.ad nos quando conditi sint Angeli, quis sit illorum
 sermo, quae inter illos politia et ordinum gradus? etc. Si ad formam referas, vetabit
 Apostolus hic, ne locos Scripturae noua interpretatione corrumpamus. Itaque et materia
 et formula explicandi ex Apostolica doctrina est depromenda: siquid aliunde afferatur
 siue in modo, siue in materia, id totum τερον elt, et ob id adusterinum ac pernicioium.

155 Deinde expendatur contra quos valeat ista admonitio personam indefinito pronomine
 notat, τοῖς quibusdam, significans non solum animi sui modestiam in taxandis reprobis,
 sed spem de illorum emendatione su

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.19]

peresse: nam mox infra desperatos ipsis nominibus traducit, Alexandrum et Hymenaeum
 indubie quia hi iam plane reprobi et inemendabiles facti erant. isti autem quos indefinite
 160 hic taxat, nondum tales erant redditi. Praeterea anceps est quoque hoc modo, quia tam
 ad auditores quam doctores referri potest. Et verbum ἐτεροδιδασκαλεῖν non abhorret
 ab vtraque corruptela, et pronomem τοῖς quoque. Itaque vtrinq. erat periculum huic
 Ecclesiae: certin erant falsi doctores Euangelii corruptores per obseruationem Legis, et

inter auditores qui faciles in hac re praeberent corruptoribus aures. Vtrique malo vna est
165 et eadem posita medicina, vigilantia scilicet Timothei.

4 Nec attendere fabulis.

Secundi argumenti est declaratio, nam illud $\tau\epsilon\rho\omicron\nu$ deducit in suas vicinas species, quas
in illa Ecclesia metuebat. $\mu\upsilon\theta\iota\kappa\omicron\nu$ est fictum et fabulosum, cui opponitur $\tau\omicron$ $\lambda\eta\theta\epsilon\varsigma$
verum ac firmum, quod est perpetuum. His fabulis attendebent primum auditores, qui
eis oblectabantur: deinde doctores qui doctrinam ad fabulas accommodabant. De his
170 fabulis Iudaicis vide adhuc Hebraeorum commenta in Legem, et Prophetas, quid de
Adamo, de serpente, de Eua, de Angelis fabulentur notum est. Sic de Messia,

COMMENTARII

de Elia, de Leuiathan, et boue conuiuii magni in aduentu Messiae, de ouo, de Sole, Luna,
pudendas babent fabulas.

[p.20]

Alterum est genealogiae praeposterum studium: dicuntur autem libri seu catalogi
175 generis certi per medios auos et attauos vsque ad primam stirpis originem, tales libri et
catalogi erant necessarii ante Christi aduentum, vt constaret de certa Messiae linea. Ex
his enim contexi debuit Christi Genealogia, et ex his scire poterat Paulus, quod esset de
Tribu Beniamin. Post vero Christum natum abdicendi erant, quia tota illa politia delenda
fuit, et in Christo neque Iudaeus, neque Graecus quicquam valet, sed noua in Christo
180 creatura: ideo diuina dispensatione hic damnantur, et olim Romae ab Imperatoribus
exusti sunt. Vide locum de Genealogiis in Problematibus nostris.

Tertia ratio est, a qualitate falsae doctrinae, quia ei adhaeret $\alpha\pi\epsilon\rho\alpha\nu\tau\omicron\nu$, infinitum:
sunt autem $\alpha\pi\epsilon\rho\alpha\nu\tau\alpha$, $\alpha\kappa\alpha\tau\alpha\lambda\eta\pi\tau\alpha$, hoc est, comprehendi non possunt nec usu,
nec intellectus certitudine. Omne autem tale est inutile et nocens, finita enim est et
185 comprehensa salutis ratio: ergo omne infinitum est fugiendum.

Quarto, quaestiones exhibent magis quam aedificationem Dei in fide. Argumentum
fir

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

mum est ab usu. Finis totius doctrinae est certa utilitas, hoc est, aedificatio: sed hanc non
praestat aduersariorum doctrina, est igitur studium diuinae cauenda. $\zeta\eta\tau\acute{\eta}\sigma\epsilon\iota\varsigma$ et $\omicron\iota\kappa\omicron\delta\omicron\mu\acute{\iota}\alpha\varsigma$
190 opponit vt contraria: ideo $\zeta\acute{\iota}\tau\eta\sigma\iota\varsigma$ hic est inutilis quaestio, quales sunt nugae Iudaeorum,
et poetarum, et bona pars narrationum in legenda patrum, ac vitis. Porro aedificatio
consuea est Apostolo metaphora, qua significat profectum in melius. Quo admoemur
studium et conatum proficiendi in hac vita debere esse perpetuum: qui enim aedificat,
non habet absolutam et perfectam domum. Ideo vt simul aliquando vera et viuia Dei
195 templa semper elaborandum est.

[p.21]

Est autem ille profectus Deo referendus acceptus, ideo hic Dei dicitur aedificatio, cum
mali semper in peius proficiant. Et est in fide, quia fides religionis nostrae fundamentum
est, quod Christo nititur lapide angulari. Ideo aedificium nostrum in fide crescit, ad
quam tota doctrina est accommodanda.

5 Finis autem mandati est charitas ex puro corde et conscientia bona etc.

- 200 Quinta ratio a fine, ad quem tota doctrina est accommodanda: loquitur autem hic de fine intermedio, cum dicit finem mandati esse dilectionem. Est autem finis perfectio

COMMENTARIJ

[p.22]

- rei, cuius gratia aliquid fit. Si finem igitur perfectionem accipias, tum finis Legis est Christus, vt loquitur ad Rom.10.versu 4. Sed est finis etiam intermedius, sic finis Legis est dilectio proximi. Est autem dilectio beneuolentia qua proximum amplectimur studio
205 Dei, vel nostri quaerentes. Ad hanc beneuolentiam refertur tota lex, vt est Rom. 13.versu 9.10. et 1. Corinth.13. versu 4.5. Galat.5. versu 14. Porro alius potest hic quoque esse sensus: nam παραγγελία videtur sumi pro mandato Apostolico, hoc est, interpretandi formula, recte interpretandi Legem, quam potestatem dedit Timotheo, vt mandaret quibusdam ne aliam doctrinam docerent. Itaque libenter hic non pro Lege, quod tamen
210 omnes faciunt, sed pro illo mandato Apostoli acciperem, vt hic esset sensus, Finis autem mandati veri de recta Legis interpretatione, ac sinceritate doctrinae est dilectio: huc enim omnis doctrina referenda est, vt prosit proximo. Ideo dilectionis gradus seu causas primarias explicat, quae sunt cordis puritas. Dicitur cor cogitationum et sensuum fons, is igitur fons purus esse debet-vt puram hinc aquam proximus haurire possit : purum
215 dicitur cor minime fucatum, dolo carens, candide et ingenue agens.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.23]

- Deinde proximus est gradus, conscientia bona, hoc est, integra. Est conscientia pars memoriae, qua de actibus nostris bene aut male conscii sumus: haec quia mille testium est, ideo nos vel absoluit, vel reos agit coram Deo. Hac damnabantur Iudaei, Rom.2.V.1. qui ipsi faciebant, quae in aliis damnabant. Eadem Apololum Paulum absoluit, 1 Cor.4.
220 versu 4. Nullius mihi conscius sum, sed in hoc non iustificatus sum. 2. Corinthiorum 1. versu 12. testimonium bonae conscientiae se habere gloriatur, hoc est, quae ipsum absoluat coram Deo.

- Tertio loco additur, FIDES NON FICTA, hoc est, quae viuenda sit, significat fidei vocabulum late patere. Est enim quaedam vera, quae Iacobo dicitur viuia : alia perosa,
225 ornata bonis fructibus bonorum operum, et per hanc imprimis declaratur llectio. Alia est hypocritica, quae Iacobo mortua dicitur, atque illa vel impudens est, carens omni studio bonorum operum, qualis est in prophanis Christianis, qui de fide, hoc est, professione gloriantur: interim autem petulanter viuunt, vt qui hodie de fidei iustitia gloriantur dissolute viuentes. Vel est fucata, qualis est in Pharisaica vita, hanc remouet hic. His
230 tribus gradibus vera dilectio est

COMMENTARIJ

[p.24]

instructa. Argumentum est contra seductores qui in docenda lege hos fines non obseruant, ideo aberrant a dilectione, et hic toto caelo.

6 A quibus cam quidam. etc.

Sexta ratio ab exemplo et experientia. Vim habet argumentum a consequentibus et effectis. Aberrant a dilectionis proprietatibus, hinc inciderunt in vaniloquentiam: ergo illorum
 235 doctrina fugienda est, sed geminum est argumentum in verbis στοχειν, significat scopo ordinario aberrare, cui opponitur ε τοχειν, bene collimare, scopum probe attingere. Scopus doctrinae est aedificatio per dilectionem, quo illi aberrant: igitur studiose cauendi sunt. Alterum ab effectis, MATAEOLOGIFACTI SVNT, μάταιον vitium est in omni
 240 re culpabile, vanitas, hinc ματαιολογία, sermo nis inanitas, cui nihil veri nec solidi subest. Hanc vanitatem parit is error doctorum legis: igitur cauenda illorum doctrina. Est etiam vis in verbo εκτρέπειν, quod sonat euertere vt igitur a scopo legitimo aberrant, sic euertuntur a veritate, et excidunt a via regia, incidunt contra in vanitatem illam culpabilem.

7 Volentes esse legis doctores, etc.

Septimum argumetum, quo vanitati addit ignorantiam crassam et satis impudentem.
 245 Doctores Legis esse volunt, quo significat eos titulum hunc venari passim apud

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

fideles, vt ipsi magni doctores habeantur, Rabbi dicantur, et magistri, quos confutat D. Christus Matth.23. Deinde cum hac ambitione coniuncta est insignis ignorantia, quae
 vbiq[ue] quidem turpis est, turpissima autem in his qui religionis volunt esse doctores. Sic ad Gal.6. ver.13. Volunt vos circumcidi vt de carne vestra glorientur. Et paulo
 250 ante, Volunt spaciosi videri: et hoc loco ambitionem in eis notat. Ignorantia duobus modis notatur, μητι ἂ λέγουσι, μητε περι τίνων διαβεβαιο νται. Prius refero ad illorum explicationes de vsu Legis, ceremoniarum, circuncisionis, lotionum, ieiunorum, et similibus, in quorum laudes et commendationes prolixè solebant declamare. Posterius vero, περι τίνων, ad locos controuersos cum Apostolo, vt de satisfactione Christi, de
 255 merito mortis eius, de abrogatione ceremoniarum, de circuncisione abolita, de vocatione Gentium ad gratiam. Vtrunque ignorant, hoc est, causas rerum tantarum nesciunt, vt cur data sit Lex, ad quid profuerit circuncisio, quare Christus aduenerit: in summa causas veras ignorant.

Inde fit vt tanquam caeci contendat de rerum vmbris, corpus ipsum interim amittunt.
 260 Ac est illa ignorantia distinguenda: in aliis enim fuit affectata et crassa, vt adhuc est in multis, qui agnitae veritati contumaciter

COMMENTARIJ

resistunt, quales videntur fuisse isti Nomodidascali, et bona pars Phariseorum apud Iu
 daeos. In aliis vero erat ex zelo Legis et gloriae Dei, qui in his putabant violari gloriam
 et voluntatem Domini, de quorum numero etiam fuit Paulus, vt mox sequetur.

[p.25]

[p.26]

8 *Scimus autem Legem esse bonam, etc.*

- 265 Alterum membrum de vero Legis vsu subiicitur superioribus per praeoccupationem. Nam Legis doctores statim excipiebant superiora, Paulum damnare Legem, adeoque totam abolere. Respondet igitur huic calumniae hoc loco, se id non facere, sed verum vsum, et veram interpretationem requirere: munit autem occupationem concessione, quod scilicet Lex sit bona. Hoc dixit se scire, q.d. in hac re se non opus habere doctore,
- 270 scire id poterat ex institutione, qua ad pedes Gamalielis erat in Pharisaismo probe institutus. Deinde bonam sciebat, quia a Deo autore latam sciebat: non potest autem a Deo aliquid mali hominibus dari. Praeterea vsum verumet finem Legis nouit, quem aduersarii ignorabant, ideo totum hoc quod Lex bona sit, multo melius nouit ipsis aduersariis. Deinde concessionem munit correctione, non enim absolute concedit bonam,
- 275 sed cum conditione, S1 QVIS ILLA LEGITIME VTATVR, h.e. vsu bona est, sic abusu mala redditur: ideo ad vsum referem

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.27]

- da sunt omnia. legitime vtitur Lege qui mentem legislatoris in illa respicit, et ad hanc mentem omnia refert. Mens autem Dei erat, vt Lex illa paedagogus esset ad Christum, quo veniente cessaret tota illa paedagogia, Gal.3. ideo conuincuntur abusus omnes illi
- 280 doctores Legis, qui Christo iam exhibito obtrudunt circuncisionem aliasq. ceremonias tamquam ad salutem necessarias. Deinde alter vsus Legis, est monstrare peccatum, de quo imprimis etiam constare debet. Verum hunc vsum ita exercet, vt ad Christum liberatorem a peccato impellat. Hinc Legi tribuitur, iram operari, ostendere peccatum, paedagogum esse ad Christum.

9 *Sciens hoc, quod iusto lex non sit posita, etc.*

- 285 Explicat propositum suum de vero vsu Legis, patefaciendo ad quos non pertineat. Non pertinet ad iustum, inquit, IVSTO LEX NON EST POSITA, h.e. quatenus iustus est nemo Lege vrgendus est, sed quatenus peccator. Iam renati in Christo iusti sunt, imputatione beneficii Christi igitur ceremoniis non sunt onerandi, quod moralia attinet, novos quoque motus in illis efficit S. Sanctus, vt sponte illa praestent quantum homini
- 290 est possibile. Itaque illis Lex non est posita. Iustus igitur hic accipitur pro illo qui Christi merito, et imputatione iam a damnatione et iure peccati absolutus est, et liber pronuntiatus. Sunt enim iustorum tres ordines. Alii iusti sunt natura, talis Adam erat ante

COMMENTARIJ

[p.28]

- lapsum: sed absolutissimum in humana natura habemus exemplum, filium Dei hominem
- 295 Iesum Christum. Secundi ordinis sunt hypocritae, opinione iusti, de quibus dixit Christus Marc.2. Non veni vocare iustos, scilicet sua opinione, cum tales minime sint natura. Tertiis ordinis sunt imputatione iusti, de quibus hic loquitur, his Lex non est posita, cum in Christo finem Legis consecuti sint.

Deinde sequitur in hoc versu θέσις, quibus scilicet Lex posita sit, hoc est, in quos et
 300 contra quos eius vsus imprimis valeat. Constat locus enumeratione. νομοι sunt exleges,
 qui aliis praescribunt quod ipsi minime praestant: vt in imperiis tyranni solent, et in
 Ecclesia Christi Pontifex exlex esse vult manifesto argumento tyrannidis Ecclesiasticae.
 νυποτακτοὶ, qui iugum ferre nesciunt, nullius imperio assueti, contumaces ad
 omnem disciplinam.
 305 Ασεβε ς, impii, irreligiosi. Religio studium et sollicita cura est sese approbandi Deo.
 Ab hac cura illi alieni sunt.
 μαρτωλοὶ, notorii sunt peccatores, quorum species quasdam mox referet, quales
 erant Publicani, et alii Christi conuictores, quos Pharisei ei loco probri obiiciunt.
 νόσιοι, impii, qui studium honestae vitae negligunt quo Deo inseruiant. Βέβηλοι,
 310 prophani, impuri:

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

Βήλος dicitur purus, βέβηλος, impurus: vt erant apud Graecos quaedam sacra βέβηλα
 nominata, ad quae impurissimis quibusque licebat accedere. Πατραλώα, parricidae:
 μητραλώα, matricidae dicuntur. Quorum genus est ανδροφονία.

[p.29]

10 Scortatoribus, etc.

Persequitur catalogum impium. Scortatoribus, inquit, posita est, 2. αρσενοκοίταις:
 315 de his I.Cor. 6.ver.9. 3. νδραποδιστα ς, plaglariis, ανδραποδίζειν significat virum
 pedicis irretire. Significans est scelus quo liberi homines circunueniuntur, et per vim in
 seruitutem rapiuntur. 4. ψεύσταις, mendacibus. 5. πίσρκος, periuris, de quibus in
 locis plenius. Hactenus enumeratio est absoluta: sequitur illius καθολικῆ σύλλειψις,
 vniuersalis clausula, vt siquid aliud sanae doctrinae oppositum est. Opponi sacrae
 320 doctrinae est τεροδιθασκαλειν, quod prius νομοδιδασκάλοις tribuit, cuius notae
 sunt τὸ μυθικόν, τὸ ἀπέραντον, τὸ ζητητικόν, τὸ ανοικοδόμητόν. His coniungit
 iam quidquid in moribus est νομόν, qualia sunt enumerata iam capita.

II Secundum Euangelium, etc.

Ostendit vnde sana doctrina sit petenda, scilicet ex Euangelio. Itaque et sana Legis
 interpretatio hinc petenda est. Dicitur

COMMENTARII

325 autem Euangelium gloriae, vel quia est gloriosa doctrina, hoc est, praestantissima, nec
 vn quam sati laudata.

[p.30]

Et sane praestantissima est, quia integrales duas partes sanae doctrinae complectitur,
 poenitentiam scilicet et remissionem: patefecit enim peccatum et ob id Legem docet,
 dein de monstrat peccatorum remedium et remissionem in Christo ostendit. Deinde
 330 haec capita clare et pure docet, sine omnibus typis ac ceremoniis, secus faciebat vetus
 Testamentum: sed potest hic etiam esse sensus, Euangelium gloriae dici a subiecto, hoc
 est, quod Dei gloriam imprimis illustrat, atq. huc facit cohaerens comma, BEATI DEI,

q. d. explicat Dei beati veram gloriam. Sed et hinc conuincitur, quod haec doctrina sit
 335 praestantissima: ratio est, quia Dei gloriam illustrat. Sita autem est gloria Dei in claritate,
 amplitudine et efficacia, quibus modis luculenter sese patefecit in Euangelio. Beatus
 dicitur Deus, quia nos beatos efficit per praedicationem Euangelii, et haec beatitudo
 reuerentiata nobis est in Euangelio.

Ad hanc doctrinam igitur, ut sanam alligat Timotheum et omnes pios, cuius ministerium
 ipsi concredita est.

12. Et gratiam habeo, etc.

340 Tertium membrum de sua vocatione disserit. Cohaeret autem pulchre superioribus,

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

in quibus doctrinae sanitatem suo Euangelio alligauit. Ideo iam de vocatione non nihil
 345 disserit: praedicat autem hic insignem Dei misericordiam, ideo a gratiarum actione
 orditur. Obseruandus est hic vocationis Apostolicae author, Christus Iesus: ideo non
 potest non augustum et magnificum esse munus. Graue autem non meriti esse indicat
 350 phrasis, πιστὸν γήσατο, fidelem reputauit, scilicet quum natura talis non esset: ideo
 supra dixit πιστεῖσθαι passiuam formam Alterum Christi beneficium, quod cum officio
 nouo, nouas addit vires, quo pertinet illud τοὺς ἀδυναμώσαντι: hoc non praestare
 possunt homines, qui officium quidem committunt, sed ingenium et vires non possunt
 addere. Hunc ordinem Apostolus mutauit, et praedicat primum posterius, h. e. vires
 355 in docendo, quia mirabilis erat successus coniunctus doctrinae Paulinae. Hinc demum
 ascendit ad eius veram causam.

[p.31]

13 Qui prius erant, etc.

Vt illustrissimum reddat Dei in se beneficium, se prius ad ima deprimit. Habes hic illustre
 exemplum confessionis peccatorum. Tria autem enormia fatetur peccata: primo, quod
 fuerit blasphemus: deinde, quod persecutor, tertio calumniator. His tantis scelere
 355 nihil opposit aliud quam nudam Dei misericordiam. λήθην, inquit, misericordiam
 sum assecutus, non repudiando oblatam misericordiam. Addit tamen aliquam rationem,
 QVIA IGNORANS FECI,

COMMENTARIUM

ignorantia non crassa et affectata, et zelo Legis patriae excitata: leuius tamen peccat qui
 per ignorantiam labitur: attamen et is fatetur peccatum suum, ideo ne his quidem aliud
 360 subuenire potest, quam nuda Dei misericordia. In Iudaeis cum ignorantia coniunctum fuit
 odium bonae causae, ideo nec oblatam gratiam admiserunt. Obseruetur hic discrimen
 peccantium: alia nuda ignorantia, alii etiam odio peccant.

[p.32]

14 *Superabundauit autem gratia, etc.*

Iterum peccatis suis opponit, non aliquod meritum, sed nudam Dei misericordiam, vt doceat quae esset vera causa remissionis peccatorum. Obserua hic antithesin peccatorum et gratiae: quanquam illa grauissima sint, tamen gratia longe maior est, quod eleganter
 365 exprimit verbum *υπερεπλέονασε*, quasi dicat, infinitis modis maior est gratia, potentior, amplior, validior: adeo vt maximo peccato longe maior fit. Fit autem in regeneratione, quando corda sanctorum illustrantur S.Sancto vrgente ipsos fide et dilectione.

15 *Fidus est sermo, etc.*

Regulam generalem tradit de remissione peccatorum, ac proponit in ea veram causam
 370 efficientem, scilicet Christum. Ac membra illius duo sunt: remedium et eius

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

laus, a laude incipit. FIDVS SERMO, *πιστὸς λόγος*, hoc est, doctrina fide digna, vel *αξιόπιστος*, digna cui credatur: ideo *πιστὸν* interpretatur per posterius conma, omni receptione dignus, hoc est, praestantissima haec est doctrina, et aurea sententia, digna quae scribatur aureis literis, ac publice decantetur: nulla enim lingua, nullus sermo,
 375 nulla eloquentia pro merius hanc efferre potest. Summa, omni humana commendatione superior est.

Sequitur laudem ipsa sententia. IESVS CHRISTVS VENIT IN HVNC MVNDVM PECCATORES SALVOS FACERE. Haec vera est doctrina de remissione peccatorum coram Deo, ac alterum caput sanae doctrinae, scilicet de remedio peccati. Legis doctores
 380 solum peccatum monstrabant, nihil de Christi merito, in quo verum latet remedium: ideo huc trahit etiam Legis verum vsum, veramque eius interpretationem.

Loquitur de Christi aduentu in carnem, quem commendat a fructu et vsu, seu fine, qui est saluos facere peccatores. *μαρτωλοὶ* dicuntur notorii peccatores, quales Publicani erant apud Iudaeos, fornicaria illa mulier, et similes qui peccatum suum negare non poterant : tales etiam soli apud Christum remedium receperunt, hoc est, qui suam
 385 iniustitiam fatentur. Reliqui quanuis et ipsi peccatores

[p.33]

COMMENTARIJ

sint, tamen non prodest illis Christus, quandoquidem peccatum non agnoscunt, imo sibi iusti videntur.

Sonat Christus vnctum, et recte, habet enim vnctionem multiplicem. Prima humanitatis est in humilitate, secundum quam homo verus natus est. Altera est ministerii et officii propria, quae declarata est in Baptismo: tum enim nobis vt doctor commendatus est a Deo Patre. Tertia, est dignitatis, secundum quam vt rex vnctus est. Est enim non solum Pontifex noster, sed etiam rex. Hanc declarauit in die Palmarum, quando se Iudaeis tanquam rex obtulit, talis olim redibit iudex.

De prima et secunda vnctione hic loquitur, VENIT SALVARE PECCATORES. Sic Ioan.3.ver.14. Vt Moses exaltauit serpentem, sic oportet exaltari filium hominis, vt

[p.34]

omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Hinc dicitur saluator mundi, hostia pro peccatis nostris, redemptor, etc.

Quorum ego sum primus.

Communi regulae sese inuoluit: atque hic verus scripturae vsus est, vt nobis applicemus salutaria, quo spem habeamus de salute nostra. Obserua autem in confessione peccatorum promptitudinem: dicit, EGO SVM PRIMVS PECCATORVM, non vt

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

que primus erat, ante illum infiniti fuerant, et fuerat primus Adam ante quem erat peccatrix Eua. Quos omnes praeterit ac se primum facit non ordine, sed magnitudine: ac si dicat, maximus sum, μέγιστος. Iudicio certe suo, cui mirum in modum displicebat prior illa conuersatio fuerat blasphemus, persecutor ac calumniator : maximus igitur erat in suis oculis, adeo vt reliquorum delicta parua viderentur : ratio, quia illa Paulum non premebant, cuique enim grauissimum est onus quod suis impositum est humeris. Deinde primus dicitur, quia non dubitat primus esse in ordine confitentium: vt si censura sit subeunda ad tribunal Christi, paratus est primo loco accedere, et fateri sua scelera, simulque ambire Domini gratiam. Discamus igitur exemplo Apostoli, libenter fateri Domino peccata nostra, et ex animo, sic facilius erit venia. Contra in donis celebrandis libenter nos humiliemus: sic Apostolus vt hic se maximum facit peccatorem, ita alibi minimum Apostolorum, et qui non sit dignus qui vocetur Apostolus. Interim de effectu gloria tur in Domino, quod plus aliis laborarit. In peccato igitur maximus, in ministerio minimus, vbiq. tamem inter homines magnus erat.

16 Sed propterea misericordiam sum consecutus ect.

COMMENTARI

Repetit suum exemplum, vt aliis prosit. Ostendit autem fines Dei quos respexerit in Pauli vocatione. Duo sunt cohaerentes: prior est, vt extaret exemplum illustre diuinae longanimitatis, quae vbique homines ad poenitentiam inuitat. Rom.2.ver.4. hanc quasi totam in Pauli vocatione effudit: amplificat enim peccatum suum, vt illustris sit Dei miseratio. Et obserua Christo tribui illam summam misericordiae potestatem, ex quo Deus probetur: solius enim Dei est summo peccatori, qualis fuerat Paulus summam communicare gratiam. Alter finis est, vt pii haberent formulam iustificationis per fidem. Prior finis ad omnes pertinet etiam incredulos: nam longanimitas omnibus offertur, sic Pharaoni, Iudae, Sauli, similibusque oblata est. Sed fide illam amplecti non omnium est, ideo hic finis ad electos tantum spectat. Ac suum exemplum vocat υποτόπωσιν, hoc est, illustrem et viuam rei demonstrationem, quales sunt picturae Mathematicorum, quibus demonstrant suas propositiones: vocant hoc πρὸ ὁμμάτων ποιέιν, rem ad viuum oculis subiicere. Tale exemplum est etiam Matthaei, Zacchaei, latronis in cruce, et similium: sic de Abrahae exemplo loquitur Rom.4.ver.24. Colligantur hic causae Iustificationis ac

Re
missionis peccatorum: vera causa efficiens

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.37]

est Dei misericordia: organica est Christi satisfactio: formalis a parte peccatoris peccasse per ignorantiam in ignorantia, vers.13. finalis autem, extare exempla apud posteritatem verae doctrinae in hac quaestione, etc.

17 Regi autem seculorum, etc.

- 435 Quartum membrum, quo loco superiorem concludit, de gratuita remissione peccatorum per Christi meritum. Habet autem locus hic illustrem δοξολόγιον, in quam crumpit εκφωνήσεται: nam animus consideratione tanti beneficii superatur, vt non habeat quoddam. Cum igitur verbis destituitur, rerum autem pondere premitur exclamat, Obseruanda hic sunt Dei epitheta, seu potius Domini Christi, ad quem malo haec referre. Nam de
- 440 de filio dixit hactenus, cui tribuit facultatem remittendi peccata, summam misericordiam, longanimitatem, et sanctorum in psum spem. Ideo de filio etiam hanc exclamationem accipio. Rex dicitur quia sui populi fundamentum est et vere basis, Βάσις το λαο αιτο . Seculorum autem rex est, hoc est, omnium aetatum: et α ώνων ante conditum mundum, quasi dicat, aeterno. όρατος dicitur, non solum respectu diuinae naturae, qua
- 445 Deum nemo vidit vnquam, sed etiam nunc respectu humanae, quia ex humanis subduxit se, residens ad dextram Dei in caelestibus, vnde aliquan

COMMENTARIII

[p.36]

- do visibilem expectamus. φθαρτος autem vtriusque naturae respectu quatenus erat Deus semper fuit et est ρθαρτος: sed quatenus homo natus fuit et deputatus ad sacrificium redemptionis nostrae, mortalis fuit homo, vereque mortuus, quo respectu corruptioni
- 450 potest dici obnoxius: corruptione pro morte accepta, vsu vero et duratione satisfactionis vere est φθαρτος. Nunc quoque in gloria, Christus homo vere est, eritque semper φθαρτος, quales nos post resurrectionem corporum quoque erimus. SOLI SAPIENTI DEO. Deus vere est et dicitur Christus: solus autem sapiens, quia Deus, cuius respectu omnium hominum sapientia nihil est, mera stultitia est. Eandem phrasim vide
- 455 ad Rom.16.ver.27. Basilius epistola 141. interpretatur μόνον per να, ac μόνος et ες de natura diuina dici affirmat, vt euertat Arrianorum interpretatio nem.

18 Hoc mandatum, etc.

- Quintum membrum, quo tandem re dit ad principalem scopum orationis, qui est, Timotheo commendare curam sanae doctrinae. Itaque repetatur hic propositio, de qua sup.ver.3. Timotheus quam vigilantissimus debet esse custos sanae doctrinae. Mandatum accipiat de Apostoli hoc praecepto, mandantis ei conseruationem sanae doctrinae
- 460

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.39]

contra omnes corruptelas. Hoc illi tradit quasi depositum: in eo igitur debet esse vigilans et fidelis. Rationes igitur sunt Propositionis: Quia sana doctrina depositum est Apostolicum, hoc est, diuinitus traditum et mandatum, vt purum ad posteritatem

transmittatur. Deinde specialis est a qualitate vocauonis, quia non temere, sed graui
 465 iudicio magnorum virorum ad hoc vocatus est: debetigitur operam dare, vt spei satisfaciatur.
 Hocsensu accipio hic, Prophetias in ipsum Timotheum deducentes. Prophetia iudicium
 est piorum virorum praedicientium eum fore custodem fidelem sanae doctrinae.

Siquaeras vbi fint talia iudicia, profero tibi ex Act. 16. Vbi fratres Iconii et Lystris
 ei bonum de derunt testimonium: inter hoc intelligo fuisse aliquos Prophetico spiritu
 470 praeditos, qualia sunt testimonia Act. 12. et 13. Et est Prophetia non solum de futuris,
 sed de praesentibus quoque recte statuere, et in electione ministrorum imprimis valet
 illa facultas recte coniiciendi, qui vtilis sint futuri Ecclesiae, qui minus: tali iudicio fuit
 electus Timotheus. Tertio, quia functio ista est militia quaedam: igitur vigilantem esse
 oportet. Militiae titulus de periculis nos admonet: ministri milites sunt antesignani, et
 475 duces auditorum : in qua re maius etiam est

COMMENTARIJ

periculum, in prima debent stare acie, contra haereses, contra peccatum, in persecutionibus,
 aliisque Ecclesiae aerumnis. Quae militia eis pulchra erit, hoc est, speciosa ac
 splendida si vicerint, pulchra est ante victoriam. hoc est, ardua et difficilis, vt dici solet,
 difficilia quae pulchra.

[p.40]

19 Habens fidem et bonam etc.

480 Vt pulchra possit esse Timothei militia circumscribit illius quasi limites, q.d. duo imprimis
 spectabis in officio tuo, fidem scilicet et bonam conscientiam, quibus seruatis gloriosa
 erit tua militia, vt eisdem amissis foe da et turpis sequetur fuga. Et faciunt haec eadem
 ad argumenta: sunt enim ista praesidia maxima quibus nititur in exequendo suo officio.

Quarta igitur ratio est. Quia habes fidem, hoc est, rationem sanae doctrinae, quam hic
 485 omnino per sidem accipere conuenit, quasi dicat, nota est tibi formula sanae doctrinae,
 ergo illam vigilanter retine in tua Ecclesia, facilius autem conseruatur si nota sit sana
 doctrina: nota autem ei erat ex Apostoli institutione: notam habes, ergo facile defendes
 si fueris vigilans.

Quinto, ET BONAM CONSCIENTIAM. Praesidium alterum est ad victoriam, et
 490 meta recte agendi in hac militia. Bona

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

conscientia est in ministro qua nihil agit petulanter, nihil ambitiose, nihil temere: hanc
 siconseruat, ingens praesidium ad res vtiliter administrandi in Ecclesia. Hanc commendat
 a periculoso. QVAM NONNVLLI REPVDIANTES, CIRCA FIDEM NAVFRACIVM
 FECERVNT: ergo studiose conseruanda est consciem dae integritas, quia hac amissa,
 495 simul perit fides hoc est, formula sanae doctrinae. Id confiderent diligenter ministri.

[p.41]

20 Ex quibus est Hymenaeus, etc.

Rem illustrat exemplis: tristissimi sunt illi casus in ministerio, praesertim in grauibz
 viris quales isti fuerunt. De Hymenaeo vide infra 2. Timoth. cap. secundo, negauit

resurrectionem carnis, quod illi irripserat ex amissa bona conscientia. Sequitur hinc poena corruptae doctrinae, et sauciatae conscientiae. TRADIDIT EOS SATANAE, quae erat potestas Apostolis tradita, puniendi palam contumaces et vice politici magistratus. Postea aucta Ecclesia, et reddito magistratu politico desiit ut alia multa. Postea ad Excommunicationem etiam hoc applicarunt, ac distinxerunt in minorem et maiorem: minoris hos gradus constituerunt, priuatam admonitionem, admonitionem factam per ministros Ecclesiae, demum submouere a

COMMENTARIJ

[p.42]

505 Sacramentis donec resipiscat.

Maiorem vocarunt seclusionem ab omni licito actu: non multum differt ab anathemate, quod pronuciari debebat solum in eos, qui in S. Sanctum finaliter peccassent, damnationisque suae aeternae non dubia dedissent argumenta. Id poterant Apostoli, postera Ecclesia non ita facile in homines priuatos pronuntiavit, quia semper spes Ecclesiae est de emendatione, etc. Vide locum de Excommunicatione.

CAPVT II.

D

D Vo sunt fidelium officia in publicis coetibus: audire sanam doctrinam ex verbo Dei, et cum toto coetu preces ad Dominum fundere. De priore iam actum est capite primo. Nunc ad alterum descendit, admonens Timotheum ut suis author sit in Ephesina Ecclesia, ut in precibus seruent *ευταξίαν* pietati congruentem, praesertim quum Ecclesiae adhuc omnes sub infidelibus agerent magistratibus.

Et quia in coetibus publicis quoque orant

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.33]

mulieres, adhuc tamen forte Ethnico more, parum decore sese gererent, his praescribit suum quoddam decorum, quod eis omnino seruandum est, ut in vestitu omnis desit luxus, et superbiae suspicio, in religione dominandi ambitio. Atque haec duo membra isto capite explicantur.

Propositio illa sit: Timotheo, et ob id omni Ecclesiarum ministro curandum est ut preces in coetibus publicis decenter et pie fiant. Fient autem decenter, 1. si certam habeant formulam. 2. si fiant pro his, pro quibus orandum est. 3. si certo et ordinario fine. 4. si honestis de causis impellantur homines ad orandum. 5. si ab his fiant, quorum interest imprimis. 6. si denique suo loco et modo.

Quum igitur Apostolus de oratione admoneret, has circumstantias omnes, breuiter quidem, sed diligenter explicuit, quas nos etiam ordine notabimus.

Vers. I. Adhortor igitur ante omnia ut fiant deprecationes, etc.

Exordium secundi loci ducit ab ipsa statim propositione: curandum ei, ut preces fiant. Miscet propositioni suam auctoritatem, ut hortetur ad rem tam piam: necessariam autem

20 indicat dum hortatur vt fiant πρ τον πάντων.i.ante omnia, non quidem sine

COMMENTARIII

[p.44]

cura sanae doctrinae, quae vtique prima esse debet, sed cum illa semper orationis habendam esse rationem: quod ita constanter semper seruauit et adhuc seruet Ecclesia, vt nunquam ad audiendum verbum conueniat quin preces simul tum ante sanae doctrinae explicationem, tum etiam post illam, fundantur ad Dominum. Particulam igitur πρ τον πάντων, simpliciter ad rei necessitatem refero et coniungo explicationi sanae doctrinae: aliis etiam minutioribus conuentum occupationibus praefero ista duo. Hactenus propositio quam explicatius priùs posuimus.

Deinde sequitur circumstantiarum consideratio, vt enim decenter et pie fiant, scire oportet primo quid in oratione nobis sit concipiendum. Id ostendit Apostolus quadam specierum enumeratione. Ordiamur rem a toto genere.

Oratio est actio piae mentis confugientis ad Dominum pro remissione peccatorum et auxilio pie et feliciter quoque viuendi in hac terra. Species eius hic exprimuntur quatuor: δέησις orationis species est, qua animus petit a malis vrgentibus per Dominum liberari, nec refert vtrum malum hoc ad ipsum, vel ad alium, adeoque totam Ecclesiam, aut Remp. concernat. Προσευχή autem est qua bona largiri nobis

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.45]

petimus, imprimis corpori necessaria quae in oratione solet animus magis necessariis subiicere quasi secundaria in votis.

ντεύξις, qua de iniuria illata conquerimur, proque aduersariis simul intercedimus. Ευχαριστία pro acceptis beneficiis Deo agit gratias, vt simul se Deo approbet grati animi fignificatione. Haec diuisio ex Apostolo hic colligitur, ac presenti instituto facile accommodari potest: nam εντεύξις proprie pro Ecclesiis fiebat, quae in persecutione erant aut tandem veniebant: δέησις pro imperio, pro magistratu singularum Ecclesiarum: προσευχή ingenere pro beneficiis accipiendis, quemadmodum ε χαριστία pro acceptis gratias agit. Aliam diuisionem vide in Locis nostris.

Pro omnibus hominibus.

45 Alterum est scitu necessarium, pro quibus orandum sit. Fideles primi ex Iudaeis vix admittebant in communionem salutis Ethnicos, vana adhuc laborantes persuasionem de Iudaeorum praerogatiua in Messiae beneficiis. Ideo facile etiam pro aliis infidelibus non orabant: hunc igitur scrupulum hic iubet deponere, cum docet pietatis esse pro omnibus hominibus orare. Atque hac re Christiani superant alias omnes sectas. Iudaei ad huc pro
50 Israële fundunt preces, reliquos

COMMENTARIII

[p.46]

omnes execrantur in suis precibus : idem faciunt Turcae, soli Christiani pro infidelibus orant. Itaque pietatis nostrae, adeoque verae proprium est pro omnibus hominibus orare,

quod accipio non solum de specie in genere, sed de personis, hoc est, nullum esse debere mihi tam abominabilem hostem pro cuius salute non debeam Deum rogare.

2 Pro regibus et omnibus in eminentia constitutis: vt placidam ac quietam vitam degamus cum omni pietate, etc.

- 55 Totum posuit, id iam deducit ad eam speciem quae poterat esse controuersa. Orare pro domesticis fidei non iubet, quia sine monitore hoc faciendum esse nouerant: verum pro impio Caesare, pro infidelibus magistratibus orandum esse non satis illis notum fuisse apparet, de hoc igitur admonet. Reges accipio hic imprimis imperii Romani administratorem Caesarem, deinde ei subiectos monarchas, et si qui erant extra imperii fines
60 noti et ignoti monarchae. In eminentia vere constituti sunt Proconsules prouinciarum, Praetores, singularum etiam urbium proprii magistratus et officarii: qui omnes precibus sunt Domino commendandi. Primum hic astruitur magistratus, vt cuius non possit non diuina esse ordinatio, cum pro his

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

- Deus sit rogandus. Deinde impios non indignos esse nostra intercessione, item de
65 nullis reprobis facile desperandum cum indiscriminatim pro his omnibus orandum sit. Complemus hoc modo Christi mandatum, vt hosti beneficiamus, praecipientis.

[p.47]

Vt tranquillam et quietam, etc.

- Tertio loco indicat quo fine sit orandum. Primo vt tranquillam vitam degamus, hoc est, pro pace publica Reip. nam sub illius alis tuti possunt esse fideles. Ideo rogandus est Deus, vt semper aliquod hospitium piis excitet, vbi tuto illi seruire possint. Ἡρεμία,
70 tranquillitas est, qualis in mari caelo sereno apparet, vbi mare placidum est, et sibi relictum ab externis causis motuum liberum : ησυχία autem tranquillitas animi, vbi intra se etiam nihil habet quod perturbationi dare possit occasionem: pax igitur tutissima est, vbi ab externis et domesticis seditionibus tuti sumus. Εσέβεια, certa est colendi Deum ratio Σεμνότης autem honestae vitae ac morum. Itaque ad hos duos fines accommodari
75 debent preces piorum ad conseruationem verae pietatis, et ad honestatem vitae: et quia ad hoc etiam pro magistratibus orandum est, patet magistratum vtriusque custodem esse, verae scilicet doctrinae, et honestatis vitae, in vtraque conseruanda est subditis pax. Similia habes

COMMENTARIJ

Ierem.2.9. vbi iubet pro statu et pace Babylonis orare Iudaeos, vt et ipsi pacem habeant.

[p.48]

3 Hoc enim bonum est, etc.

- 80 Quarto loco admonet de causis impellentibus ad orandum. Colligendae sunt hic rationes propter quas ad preces compellimur: nos ex Apostolo eas indicabimus. Primum igitur rei honestas nos ad id debet mo uere. Καλὸν dicitur natura honestum, pulchrum et

vtile: orare pro omnibus natura est honestum, igitur studiose est faciendum. Deinde, quia est Deo gratum et acceptum: debent autem pii tanquam filii Dei imprimis respicere
 85 ad Dei voluntatem, vt omnia sua ad hanc accommodent. Tertio, quia Deus omnes homines vult saluos fieri: ergo nos pro omnium salute et conuersione orare debemus, cur enim non orabis pro eo quem Deus velit saluari? Et omnes homines non solum de tota specie accipio, hoc est, vt ex omnibus nationibus aliquos velit saluari, sed de indiuiduis omnibus vult. n. omnes saluos fieri reuera, sed conditione hac vt poenitentiam agant,
 90 et se conuertant ad Christum filium Dei: sic voluit saluari etiam Cainum, Pharaonem, Iudam, verum quia in desperatione manserunt, contempta omni pia admonitione, merito damnantur. Sic interpretatur hanc clausulam D. Ambrosius, vt dicat sub

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.49]
 esse conditionem, secundum quam prorsus nemini salutem negat Deus, ea omnino necessaria est subintelligenda. Quarto, non solum omnes vult saluari simpliciter, sed in
 95 hac vita quoque omnes vult peruenire ad cognitionem veritatis. Veritas Christus est, ipso dicente, Ego sum via et veritas. Itaque ad Christi cognitionem omnes vult peruenire: in hac latet etiam verus Dei cultus, vera adoratio, sui cognitio, peccati, beneficiorum Christi, et ratio vera salutis. Haec tanta bona Deus omnibus offert sine inuidia aut personarum respectu: quod vero non omnes ea bona amplectuntur, non Dei offerentis, sed hominum est repudiantium.
 100 Quinto, VNVS TANTVM EST DEVS, scilicet omnium nationum et hominum: ergo pro omnibus ad vnum Deum est orandum. Videtur respicere Apostolus ad Iudaeorum falsam persuasionem cupientium Gentes excludere a Dei gratia: sic Rom. 3. inquit, Num Iudaeorum saltem Deus est, an non et Gentium? vtique et Gentium, igitur salus Gentium
 105 Deo quoque curae est, et ideo pro his infidelibus adhuc serio est orandum. Sexto, VNVS ETIAM SOLVM EST MEDIATOR : ergo ab hoc non sunt arcedandae Gentes. Vt enim vnus tantum est Deus omnium hominum: ex quo efficitur

COMMENTARIJ

[p.50]
 curam omnium ad hunc vnum pertinere, sic quia vnus tantum est mediator: consequens est, omnium peccatorum causam ad hunc vnum esse deferendam. Deus ille vnus omnes
 110 homines damnandi habet ius, quia in illum omnes peccarunt, nunc si multi essent mediatores, alii aliis modis possent reconciliari, nec esset necessum Christianos pro omnibus orare: at solum vnus est mediator, ille Christus Dei filius a quo pii dicuntur Christiani, ergo vt omnes ad hunc vnum mediatorem conuertantur pro illis orandum est. Ac mediatoris officium in Christo accipio, de tota persona Christi, hoc est, vt sit mediator respectu vtriusque naturae, diuinae et humanae. Sic interpretatur locum hunc Chrysostomus, et alii, etc. Vide Locos.

6 Qui dedit semetipsum, etc.

Explicat plenius hanc causam formalem salutis nostrae: λύτρον dicitur redemptionis pretium: ἀντίλυτρον vero cum alius soluit quod reus non poterat, vt in bello cum caput capite, vita vnus alterius morte redimitur, etc.

- 120 Ac latet hic nouum argumentum, Cur pro omnibus sit orandum. Ratio est, quia D. Christus pro omnibus passus est. Cur igitur dubitares pro omnibus orare, quum Christus non dubitarit pro omnibus [mori?

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.5]

- 125 Mortuus est autem pro omnibus, vt hic loquitur Apostolus, nec impedit hoc quod non omnes mortis beneficium amplectuntur. Quia suo malo et vitio naturae suae oblatam gratiam aspernantur, non aliqua Dei culpa. Itaque nec nos pigeat pro omnibus orare etiam pro perditissimis nebulonibus, et tyrannis, quauis nihilo reddantur meliores leue nostris.

Temporibus propriis.

Accipio designata tempora, quando scilicet Christus nasci, pati pro nobis, et praedicari in toto orbe debuit: sic loquitur ad Tit. Leuerte

7 In quod ego constitutus sum etc.

- 130 Digressiunculam continuat etiam sui muneris annexa mentione. Sumatur hinc octaua ratio, Cur pro impiis Ethnicis sit orandum. Ratio est, quia Deus illi singularem Apostolum constituit, per quem conuerterentur: ergo digni sunt pro quibus oretur. Item dignos iudicat Apostolatu peculiari: et Apostolus Paulus dignos iudicat pro quibus tot obeat labores: ergo nos dignos iudicemus non stris precibus.

8 Volo igitur viro orare, etc.

- 135 Redit ad institutum, ac infert πρὸς τὴν θεῶν rationes suas. Est quinta orationis circumstantia, a quibus orandum sit. A viris

COMMENTARII

[p.52]

- 140 simul ac mulieribus, hoc est, a toto coetu consentienter orandum est pro omnibus hominibus. Ac hac diuisione sexus includit omnes fideles omnium etiam aetatum, vt sit sensus, vt pro omnibus orandum sit, ab omnibus faciendum est: neminem excludit Deus in orando. Omnium pater est et Deus: omnibus igitur liberum concessit aditum.

- 145 Sexta orationis circumstantia est de loco idoneo adorandum. Ex disciplina Mosis ac Prophetarum vnus certus erat cultui diuino deputatus locus, quem postea confirmauit, templi Hierosolymis constructi maiestas, adeo vt solum illic Deum adorare liceret, quo qui peruenire non possent, saltem versus Hierosolymam conuersi orarent, quod adhuc Iudaei hodie seruant. Hinc Ioannis capite 4. Quaerit mulier illa de loco orationis, Iudaei dicunt oportere Hierosolymis adorare, patres autem in monte Samariae adorasse: id discrimen valuit vsque ad natum Christum. 2. Nodum hunc soluit ipse Messias, Ioannis quarto versu vicesimo primo: deinceps sublatum est, et hic etiam testatur Apostolus in omni loco pium est Deum inuocare: locus enim nec addit, nec adimit pietati.

- 150 Septima, Quomodo orandum sit, qui modus proprie ad pietatem pertinet. Huc re

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.53]

fero quod hic scribitur, TOLLENTES PIAS MANVS ABS QVE IRAET DISCEPTA-
TIONE. Tollere manus in oratione gestus est animi ad Deum respicientis, qui sic est
comparatus, vt in omni statu externis gestibus prodat affectum suum, laetitiam risu et
vultu hilari prodit: tristitiam contra moerore, submissione manuum complicatione, et
155 similibus gestibus. Ex quo discimus, a pietate non esse alienum in oratione ardenti
gestus externos addere conformes affectibus animi. Hinc alii prosternunt se humi, et
Iudaei cinere et sacco se deformant in argumentum doloris, vestes lacerant. Nos genua
flectimus, caput nudamus, complicamus manus, contundimus pectora. Patribus nostris
per Heluetiam moris fuit expansis manibus orare, quod indubie a maioribus acceperunt:
160 et in summis periculis belli adhuc ante conflictum sic orant.

Sic aliae alii nationes vtuntur gestibus, quos dictat et exprimit animi affectus, nec
facile leges admittit perturbatus in orando animus.

Hoc saltem memoratu dignum est, qualesquales sint affectus, vt manus sint purae,
vel, vt inquit, sanctae, hoc est, lotae in innocentia, opponitur enim sanguinolentis, auariss,
165 vsurariis. Deinde manus sint etiam alienae ab ira:

COMMENTARIJ

[p.5]

quanquam ad totum hominem referatur forte melius, q.d. abesse debet studium vindictae,
ne contra aduersarium tuum ores vt Deus illum male perdat, sed sanam ei det mentem:
aut absit ira quae indignatur Deo per impatientiam: nam solent homines fracti mora
Deo irasci quod non liberet quando ipsis videtur. Vtrunque vitium abesse debet a pia
170 oratione. Tertio, absit etiam disceptatio, hoc est, dubitatio, quae promissionibus Dei
detrahit, et incipit disceptare in vtramque partem, vt ostendit Apostolus Rom.2. ver.15.

9 Similiter et mulieres, etc.

Alter locus huius capitis de decoro a mulieribus seruando in publicis coetibus. Accom-
modat autem quaestionem ad duo. Primum, quales debeant esse in precibus. Deinde, in
reliqua conversatione.

175 De precibus ait, Mulieres similiter debere orare: sic enim accipio illa, VOLO EAS
SIMILITER ORARE: aequantur viris studio et ardore orandi, vt conditionibus illis
omnibus viris pares esse debeant. Singularia autem sunt, quae afferre debent de suo
decoro, modestia in vestitu, et modestia in discendo: duo enim hic taxat vitia in muliebri
sexu. Superbiam in habitu, natura enim mulier est animal φιλόκοσμον. Deinde studium
180 do

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.55]

minandi, vult enim videri tanquam et ipsa sapiat.

De priori inquit, IN AMICTV HONESTO, scilicet orare illas volo: καταστολή
dicitur stola qua totum corpus tegitur vndique, ne quid indecorum compareat. Interim
eis concedit mundiciem, non enim vult sordidas, sed in mundicie pietatis ratio habenda
185 est.

Deinde, ADSIT EIS α δος, PVDOR, oratio elegantissima est, quae pudicam monstrat mulierem, ne sit effrons, ne deponatur rubor, sed potius declaretur

190 Tertio, adsit sobrietas, quae custos est pudoris, Graecis dicta etiam τι σώζει τὴν φρόνησιν, sapient iam seruat sobrietas in omni quidem sexu, imprimis tamen in muliebri.

Sequuntur deinceps notae luxus, vt est πλεγμα, hoc est, crinium ornatus tortus, quum instar torui incuruatur pilus, sub quo omnis crinium fucus facile potest intelligi; sed potest πλέγμα quoque accipi de ornatu vestium, vnde nos dicimus plegii: luxuriat enim muliebris vestitus in primis hoc modo, vt fimbriis varia plicatura addatur: plegii
195 vndenn Zū vndenn, in mittenn vff den roskem obenn sicleit mitt siluneem: also vff den ermtenn, golleamm: sint πλέγματα, schnur spi zlii, et similes nugae, tamen adauctum est, hoc loco nobis dici, mu blegii, voml belegen non a Graeco;

COMMENTARII

cui tamen affine est πλέγμα, et Graecum πλέ-γμα de reticulo crinium et fuco crispandi pilum proprie dici.

[p.56]

200 Auro ornari mulierem piam non decet, in eo enim luxus est superfluous: damnatur hic luxus aurum intexendi vestibus, annulorum, torquium, fibularum, amuletorum, quo genere nos insigniter peccamus: non solum matronae, quae catenis, annulis, reticulis aurum produnt, sed viri etiam. Alii auribus infigunt, alii potant, edunt, nihil non in perniciem et luxum auri comminiscuntur.

205 Vnionibus eadem imminet turpitudine ab hominibus. Cleopatra insignem luxum vorandis vnionibus, et Antonius prodiderunt: nostrae matronae crines et reticula eis ornant. VESTITV PRECIOSO, quae per partes et species damnavit, nunc in genere perstringit, q.d. in omni vestitu qualisqualis sit cauendum esse luxum: sic rusticus in suo lacero sagulo decorum seruet, ciuis in toga vrbana, Senator, Consul, Nobilis, in summa
210 singuli decorum seruent. Eadem ratio est in vestitu muliebri, de quo proprie hic loquitur Apostolus.

10 Sed quod decet, etc.

Iterum affirmatiue loquitur: summa, τό πρέπον seruandum est in omni habitu. Decorum autem hoc regatur a pietatis regula, non iudicio humano. PER OPERA BONA, addit

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

Apostolus, quia operis rationem habet, quocunque tandem aedificatur proximus.

[p.57]

11 Mulier in silentio discat, etc.

215 Alterum membrum huius institutionis de muliebri decoro in conuersatione Ecclesiastica. Praeceptum repetatur ex 1. Cor. 14. quo mulieri docere non permittitur in Ecclesia. Hic ostendit praecipuas virtutes domesticas in causa religionis, quales sunt συχία, modestia in discendo sine scrupulositate: ποταγή studium parendi legitimo imperio.

12 Mulieri autem docere, etc.

220 Contra studium dominandi agit: quod declarant mulieres vel praesumptione, quando doctrices esse volunt: vel priuatim plus sapere viris suis sibi videntur, vtrunque prohibet. DOCERE NON CONCEDO, inquit, NEC αὐθεντε ν, hoc est, imperiose agere in virum. Hinc authentica dicuntur quae habent auctoritatem, vt libri authentici. Nec frangit regulam hanc, quod aliquando mulieres prae fuerint rebus, vt Debora, Anna, et similes, quia extraordinaria exempla non frangunt legem communem.

13 Adam enim primus, etc.

225 Confirmat cur mulieri non sit permittendum imperium : ratio est, ab ordine creationis. Primo, Adam conditus est, ergo fa

COMMENTARII

pientior et prudentior Eua: valet ratio in eadem specie, alioquin infirma, cum pecudes et plantae ante Adamum conditae sint: sed in eadem specie videtur Deus praestantiora primo loco condidisse, vt inter homines Adamum: Eua hoc gradu inferior est.

[p.58]

14 Et Adam non est deceptus, etc.

230 Altera ratio ab euentu, nam primi hominis imperium mulieri concessum infelix fuit: igitur deinceps mulier ab imperio sibi caueat. ADAM NON DECEPTVS EST, scil. primo loco, alioquin vtiq. deceptus est, sed secundario loco, cuius culpam fert Eua.

15 Seruabitur autem etc.

235 Respondet obiectioni tacitae: nam posterius argumentum sumptum erat a lapsu, et significationem habebat poenae: nam ob illam infelicitatem consilii Euae, poenae loco mancipata est in seruitutem quodammodo viri. Nunc cogitabit mulier, ergone misera eris semper et damnata ob infelicitatem illam? Respondet Apostolus, casus quidem miserādu est qui dominandi studium merito possit dissuadere: interim tamen paratum est huic quoq. remedium, commune scil. in Christi merito. Deinde poenae loco impositum, quas poenas si patienter ferat, saluti suae consulit: illud posterius est τεκνογονία, sic infra 5.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

240 cap. de viduis iunioribus loquitur, quas vult nubere, liberos procreare, et domum custodire. Addit hinc, SI MANSERINT IN FIDE: mulieres scilicet: nam collectivae mulieris voce totum sexum intelligit. Heterosis numeri effecit vt hoc quidam ad filias referrent. Sed de mulieribus loquitur, SI MANSERINT IPSAE IN FIDE, hoc est, verae doctrinae professione, et dilectione proximi, benefaciendi studio, amore Dei, et sanctificatione hoc est, vitae innocentia qua ornatur professio: modestia vero est σεμνότης illa ciuilis, quae in habitu et excessu elucet.

[p.59]

CAPVT III.

G

G VBERNATIO Ecclesiastica docet quodnam sit omnium ordinum officium in coetu fidelium, quae vt recte administretur respiciendum est ad doctrinam et disciplinam: in doctrina sanitas requiritur, sana autem est quae habet congruam loquendi interpretationem conuenientem in Euangelio: disciplina autem mores doctrinae sanae conformes
 5 requirit, vtrunque procurare debent praesides Ecclesiarum, ac de sana

COMMENTARII

[p.60]

doctrina admonuit primo capite: mox ad disciplinam de εὐταξία transiuit capite 2. nunc vero tertio loco admonet de ipsis personis per quas vtrunque in Ecclesia confirmari et vtiliter administrari debet: monet igitur de his qui eligendi sunt, vt discant iuniores quasnam virtutes ad ministerium sacrum afferre debeant. Deinde vt Timotheus et omnes
 10 quibus Ecclesiarum cura est demandata, sciant quales admittere oporteat, aut quinam tanquam indigni sint arcendi ab hoc munere.

Propositio sit, Timotheo, et omnibus, qui cura Ecclesiarum incumbunt, curandum est Vt semper adsint idonei homines per quos sana doctrina et tota pietatis cura administretur: ad quam functionem non nisi aptos, et canonici huic respondentes maiori ex parte admittere
 15 debent.

Partes sunt: initium et finis συστατικὰ sunt. Commendat enim initio munus hoc a sua dignitate, quo aditum facit ad praeceptionem: sic finis quoque commendat curam hanc Timotheo, vt iam grauissimam et dignam in quam diligenter et accurate incumbat. Media sunt Canonica, hoc est, praescribunt formam, quae in electionibus seruanda est.
 20 Ac primum de ipsis ministris. Deinde de ministrorum diaconis. Tertio de ipsorum familia et vxoribus. Quarto de altero diaconorum ge

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.61]

nere, quod eleemosynis praeest. Sunt igitur sex huius capitis partes. Principium συστατικὸν: Deinde, idea boni ministri: Tertio, de virtutibus diaconi: Quarto, de virtutibus vxorum, ministrorum, et diaconorum: Quinto, de diaconis eleemosynariis:
 25 Sexto, epilogus adhortatorius ad ipsum Timotheum.

Vers.1. Fidelis sermo, etc.

Aditus ad nouum locum de personis ad defensionem sanae doctrinae et disciplinam morum ordinandis: loquitur autem de praestantia ministerii. Propositio est, ad ministerii functionem ideo homini operam suam loco et tempore offerre licet: quod liceat probamus, quia appetere concedit et desiderare: non autem concedit ambitionem, igitur loco et tempore solum concedit, et solum idoneo, quia non idoneum enciuiunt iequentesnote.
 30

Vocat λόγον πιστὸν, hoc est, αξιόπιστον, dignum cui fidem habeamus, vel α τόπιστον, cui per se assentiamur, sine operosa demonstratione: et re vera in Ecclesia Christi sententia haec est extra controuersiam idoneo homini operam suam deferre licere ecclesiae, saluo illius iudicio.

- 35 Ἐπισκοπῇ, munus docendi dicitur, hinc Episcopi, qui hodie ministri et simpliciter concionatores dicuntur: nomen habent ab inspi

COMMENTARIJ

[p.62]

- ciendo, quia attendunt quid singuli doceant, et agant, et viuant in Ecclesia singuli ordines. Recte igitur dicitur nomen laboris ac diligemtiæ. Sumptum est vocabulum a Graeco loquendi vsu, nam Attici vocabant Episcopos, magistratum, reficiendis publicis aedificiis
40 praeffectum, legatos quoque in prouincias missos, quales Lacones vocabant ῥμοστὰς, et in certaminibus publicis iudices quidam dicebantur Episcopi. In Ecclesia Christi ministri sic appellati sunt a vigilantia et cura. Postea vox coacta est ad meram dignitatem et pompam neglecta cura docendi. Videant igitur ne sint κατασκοποὶ potius et ποσκοποὶ, quam Episcopi.

- 45 Hoc munus appetere licet: ορέγεσθαι dicitur, quemadmodum cibum et potum affectamus natura et necessitate compulsi: sic deferre operam suam licet, afferenti mediocris industriae conscientiam cum videt Ecclesiam opera boni pastoris indigere sic licet operam suam offerre ad alios honestos labores : sic interpretor verbum etiam ομιθυμεν.

- 50 Dicitur autem καλὸν ἔργον, BONVM OPVS, hoc est, ex ordine τὸ καλὸν, quia a Deo est institutum. Deinde καλὸν, quia Ecclesiae summopere est vtile et necessarium: καλὸν igitur est etiam, quia χρήσιμον, et deniq. quia arduū

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.63]

- ac difficile, quemadmodum dicere solemus, Difficilia quae pulchra: nam Episcopi primi rapiebantur ad supplicia in persecutionibus: sic in pace illis incumbere cura sanae
55 doctrinae, disciplina morum, et alia infinita.

2 Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris maritum, etc.

- Duas boni et idonei ministri virtutes recenset. Primum καταρατικῶς, deinde etiam ποφατικῶς. Ac primum ait oportere illum esse ἀνεπίληπτον, infra ad Tit.I. vocat νέγκλητος, quod significat hominem qui criminis non possit conuinci, vt sit apud Ecclesiam extra crimen: non enim vult sine peccato esse, tum enim nullus idoneus esse
60 posset minister, sed atroci crimine vacare. Deinde apud homines, nam ad Deum si rem conferamus, vtique omnes sumus ἐπίληπτοι. Deinde VNIVS VXORIS VIRVM, hoc est, non polygamus esse debet, vt tum omnes Orientales, imprimis Iudaei plures alebant vxores: hoc vitium in ministro non esse ferendum ostendit. Itaque damnatur primum hic polygamia: deinde concubinitus, vbi nulla legitima habetur, vt multae aut variae
65 concubinae. Praeterea si vna legitima, aliae accedunt concubinae. Praeterea damnatur etiam coelibatus, vt fine illo non possit esse idoneus

COMMENTARIJ

[p.64]

- minister non enim requirit γάμον, sed contentum sua legitima vxore. .

Constat igitur vxoratum posse ministrum esse bonum, sed quaerunt de vna vxore: alii vna defuncta non concedunt secundam, sed quia mors tollit vinculum matrimonii, desinit enim per mortem esse vxor : manifestum est vnam dici vxorem, quae vno tempore vna semper est, ne plures simul et eodem tempore legitimae aut illegitimae habeantur. Qui de vna Ecclesia vnius episcopi interpretantur, nihil dicunt ad praesentem locum idoneum, eoque nomine magis ineptiunt, quod vnus episcopus plura semper inuadit beneficia, vt ne sic praecepto Apostoli satisfaciant.

75 Tertio, νηφάλαιον OPORTET ESSE, hoc est, sobrium, quae est non tam virtus quam virtutis proprietas: reprimatur hac proprietate nimius potus.

Quarto, σώφρονα, temperantem, moderatio est cibi et potus, adeoque omnium cupiditatum: temperans facilius acquiescit pietati. Hinc σωφροσύνην dicitur ευσεβείας γείτων, conseruatricem quoque rationis est, vt ministro imprimis sit necessaria.

80 Quinto, κόσμος dicitur condecens habitus, qui professionem ornat, ne militaris sit vestitus, vel ad iustitiae studium referatur vt respondeat εγκρατ, ad Tit.1. sed malo de ornatu

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.65]

sui decori accipere, non sordidum vult, nec indecenter vestiri, sed vt ex habitu cognosci possit.

85 Sexto, φιλόξενος, hospitalis: cum enim Ecclesiae bona ad ministros deferrentur, vt prius ad Apostolorum pedes, merito hospitales esse. debent : peregrini enim hinc et pauperes alendi erant. Nunc multo magis tales esse debent constitutis stipendiis ordinariis, ex quibus et ipsi et familia viuere possunt, pauperum cura publica in pium magistratum reiecta. Septimo, aptus ad docendum, διδακτικός, instructus ratione docendi facili et perspicua, qualis est methodica, vt ostensa rei natura ac Vtilitate ad 90 illam possit hortari, vt contra proposita scelerum nota ab his potenter possit dehortari: sic in defendenda sana doctrina didacticus est si pure et perspicue veritatem proponat prolatis veris causis, errores perspicue detegat et confutet, aduersarios conuincat, haec δείνοσις donum S. Sancti est.

3. Non vinosum, etc.

95 Hactenus affirmatiue dixit qualis debeat esse minister, nunc ποφαικώς eandem rem persequitur. Primum igitur non debet esse πάροινος, vinosus: species est vel proprietas sobrietatis, de qua iam diximus. Significat autem πάροινος, vino quodammodo affixum, assidentem ei semper: et παροινειν est ex vino

COMMENTARIJ

[p.66]

100 lasciuire, peccare, quemadmodum Nerotemulentus saltat inter scenicos, libidinatur, corrumpit puellas et matronas, canit, etc. Sic Alexander inter pocula occidit Clitum et alia nefanda committit: vetat igitur hic vini amorem, et lasciuiam inde promanantem.

2. Πλήκτης dicitur pugnax, paratior manu quam ratione, Ein schlegler, boccher.

3. Α σχροκερδής, turpis lucri cupidus, vel turpis quaestus studiosus: quod fieri potest, vel si ex rebus per se turpibus colligatur, vt venalem habere linguam, vocationes muneribus vendere, doctrinam ad opes comparandas accommodare: vel si per accidens turpis fiat quaestus, qui extra ministerium poterat esse honestus, vt si minister idem sit mercator, institor, agricola, negotiator, et similes tractet artes, quae idiotae forte concedi poterant, ministro autem minime, auari hominis argumenta sunt.

4. Επιεικής, moderationis dicitur studiosus, non auidus poenarum, sed qui commode fratrum delicta interpretetur in iure administrando et exequendo, ne sit nimium rigidus: summū ius enim summa solet esse imuria..

5. μάχος, prius dixerat μη πλήκτην, non pugnacem, nunc alienum a pugnis: sed latius etiam patet μάχον esse, hoc est, non debet etiam verbis esse pugnax, contentiosus disputare.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

tator, sed placidus doctor potius.

[p.67]

6. φιλάργυρον, alienum ab auaritia, prius dixerat hospitalem, nunc radicem notat ipsam auaritiam.

4 Qui suae domui, etc.

Hactenus fere recensuit insitas virtutes, nunc externas profert: ac primum, VT DOMVI SVAE BENE PRAESIT, domus gubernatio argumentum est gubernationis Ecclesiae, quae et ipsa domus Dei dicitur.

2. LIBEROS HABEAT IN SVBIECTIONE, ET HONESTATE: in familia episcopi duo requirit, subiectionem et honestatem. ποταγή est obedientia ordinem suum seruans, quo dicto sunt audientes inferiores. Σεμνότης autem familiae decorum et grauitatem indicat in vestitu, incessu, sermone, factis, totamque vitam illa honestas mirifice ornat ministrum Ecclesiae apud auditores.

5 Si autem quis suae domui, etc.

Argumentum a minori addit, quo confirmat prius membrum de facultate oeconomica. Domus hic opponitur Ecclesiae, minus maiori: si id quod minus est non potest, ergo maius administrare non poterit, vt si, nauiculam in flumine modico non potest administrare: ergo non nauem in Oceano regere poterit: vera est ratio, non tamem conuertitur, vt is domui ponti conmode praeesse possit etiam Ecclesiam regere: non enim statim maiora potest, minora nouit administrare.

COMMENTARII

strare: negatiue igitur recte colligit Apostolus, ac defectus scientiae includit etiam defectum facultatis, quasi dicat, non potest plane utilis esse talis Ecclesiae.

[p.68]

6 *Non nouitium, etc.*

Νεέφυτος dicitur recens plantatus : νεοκατηχητης, nouiter ad religionis
 135 profesionem, quales dicebantur Catechumeni: igitur nouitius dicitur, qui in his quae
 ad ministerium necessaria sunt, rudis adhuc est Huic imminent duo pericula, prius a
 seipso posterius ab auditoribus Ex seipso, ne fiat inflatus, hinc arrogans et aliorum
 contemptor, completur in eo quod dici solet, magistratus virum arguit. Ex auditoribus
 autem periculum est, inuidia, nam ὠθόνος πρὸς τὸν ἔχοντα ἔρπος, tamen Apostolus
 140 illa conuertit quasi posterius ex priore fluat, et reuera inflati ruunt in calumniatoris
 iudicium: potest igitur et calumniator esse Satan, qui nouitios praecipitat ex vno in
 aliud peccatum, et commode dicitur calumniator, quia Deum apud hominem traducit,
 vt testatur historia paradisi, et hominem apud Deum, vt est videre in Iobo, et deniq.
 homines apud homines: in hoc tam varium et graue iudicium Satanae cadunt isti.

7 *Oportet autem ipsum etiam, etc.*

Bono testimonio ministrum munit contra

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

145 calumnias. Geminum autem potest esse vel a domesticis fidei, id non requirit hic,
 quanquam prorsus sit necessarium: consistit autem id in superioribus virtutibus de
 quibus testabuntur domestici fidei. Aliud testimonium petitur ab externis, h.e. ab
 incredulis adhuc cum quibus prius vixit. Hoc necessarium est ob sequentes causas.
 Primum NE INCIDAT IN EXPROBATIONEM DIABOLI, hoc est, ne prius vitae genus
 150 illi in probrum cedat: exprobrabitur illi si mala vita prior fuit, vt si fuerit scor tator, fur,
 vsurarius, aut tale quid, id totum cadet ei in νειδισμόν, in exprobrationem in noua
 religione. Deinde, NE CADAT IN LAQVEVM DIABOLI, hoc est, vt vitae genus prius
 ei sit impedimento in officio suo, detrahetur aliquid de autoritate sua, quae vt vitentur
 petendum est testimonium ab externis. Hactenus de virtutibus episcopi, hoc est, boni
 155 et idonei ministri, quas hoc ordine digereamus in bono et idoneo ministro, aliae virtutes
 sunt insitae, aliae externae. Insitas voco quae in ipsius ingenio quaeruntur et moribus.
 Externas vero, quae in aliis cum sint illi cedunt ornamento. Insitae vel sunt facultatis vel
 assuefactionis: facultas aut est doctrinae, aut gubernationis doctrinae facultas est, vt sit
 διδακτικὸς gubernationis, et suae domui bene praesit, h.e. bonus sit oeconomus.

COMMENTARI

160 Assuefactionis moralis reliquae sunt, quae vel facit ad temperantiam, vt repri mere
 ardorem venereum, SIT VNIVS VXORIS MARITVS. 2. moderationem potus, sit sobrius,
 non vino deditus. 3. moderationem cibi, vt iudicii sit σώφρων. 4. moucranonem cultus,
 sit κόσμιος.
 II. Ad liberalitatem, sit φιλόξενος. 2. sit αφιλάργυρος. 3. sit αισχροκερδής.
 165 III. Ad reprimendam temeritatem, μ. πληκτής. 2. πεικής 3. μαχος.
 IIII. Contra ambitionem, μὴ νεόφυτος, μὴ τυφωτεῖς.

Externae virtutes sunt, liberos habere bene institutos, quo pertinet subiectio illorum, et honestas. Item bonum habere testimonium ab externis, etc.

8 Diaconos itidem compositos, non bilingues, non multo vino deditos, etc.

mosynam in pauperes, etc. In his σεμνότης reTertio, loco praecipit de diaconis in
170 quibus easdem virtutes requirit, quas tribuit episcopo: deinde quasdam specialiter. Porro diaconos, intelligo post episcopum, hoc est, primum ministrum Ecclesiae inferiorem, qui episcopo docendo, administrando Sacramenta, scribendo etiam, aliisque curandis rebus adhibetur, vt visitare aegros, curare elec

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

quiritur, hoc est, grauitas pietati congruens: est enim in quolibet officio sua quaedam
175 grauitas qua ornatur muneris professio. Hinc σέμενια dicuntur collegia pietati deputata.

2. non bilingues. δίλογοι dicuntur qui aliud stantes, aliud sedentes loquuntur, sibi pugnancia afferunt, incerta, et ob id saepe falsa. Quia igitur diaconus episcopi est quasi oculus et auris, merito vult non bilingues: nam deferebant populi peccata et errores ad episcopum, hinc episcopus multa carpebat in populo saepe ex diaconi ore, in qua re
180 prudentem oportet esse. Admonemur illo in deferendo cautos esse oportere et non nisi vera deferre ne odio et inuidia fratrum errores nimium augeamus. Hinc delatoris nomen omnibus nationibus odiosum et inuisum redditum est.

Similiter ministri discant ne facile huiusmodi delatoribus credant, nec statim traducant nisi re prius probe comperta. 3. NON DEDITOS VINO, idem in episcopo damnauit,
185 quem voluit esse πάροινον, quasi vino assidentem semper: sic diaconus non debet προσέχειν, hoc est, non de bet attendere, et inhiare vino, ne vino corrumpatur, etiam in deferendo aliorum peccata, alioquin vinum per se non damnat, sed πόλλον, hoc est, copiam, et προσέχειν, studium.

[p.75]

COMMENTARII

4. NON LVCRI CVPIDOIS, quae ratio valuit supra, hic etiam repetatur, lucrum turpe
190 est in diacono, si ad munera respiciat et compotatoribus pareat, aliis iniquior: turpe est vel ex re per se turpi, vt Vespasianus ex lotio colligebat vectigal, dicens, Bonus odor lucri ex re qualibet. Sic hodie Ro mae ingens lucrum colligitur ex publicis prostibulis, lucrum turpe est. Deinde per accidens fit turpe, vt si minister mercaturam exerceat

[p.72]

9 Tenentes mysterium, etc.

Vitiis opponit virtutes in diacono necessarias. Prima est, MYSTERIVM FIDEI, hoc est,
195 sanae doctrinae formulam et regulam nouisse, illud est έχη μυστήριον, tenere, nouisse possidentis est. Doctrina sana recte mysterium dicitur, quia res est mundo incognita et diuinitus patefacta. Deinde quia ab impiis non agnoscitur, nec etiam sine poenitentia admittuntur. Praeterea propter rationem Sacramentorum: hinc in communione dicebatur, catechumeni exeunto. Debet igitur diaconus fundamenta doctrinae et formam eius
200 nouisse. Deinde cognitioni addit puram conscientiam, quasi dicat, non solum peritus in

religione debet esse, sed castis moribus, ne polluat conscientiam suam: conscientia se habet vt nuda tabella, bona autem vel mala fit studio ac vitae qualitate. Virtutum

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.73]

studio et bonorum operum exercitio bona nascitur: mala autem vitae petulantia ac improbitate: recte igitur fidei coniungit con scientiae puritatem.

10 Et hi probentur, etc.

205 Virtutibus addit probationem, nam vir tutes cognosci debent publice. Probari autem accipio, pro examinari, rogantur de volutate et facultate velintne et possint Ecclesiae vtiliter seruire. Facultas cognoscetur ex articulis fidei, et dexteritate concionandi, au diatur ergo quomodo verbum Dei interpre tetur, qualis sit illius vox, qui gestus, habitus, methodus in tractandis locis, etc.

210 Post examen officii est inauguratio, ministrorum Ecclesiae, scil. docendo, consolando, visitando aegrotos: hinc suo episcopo, et aliis fratribus. Tertio, repetit virtutes in genere omnes, SI SIT IRREPREHENSIBILIS: conditio est necessaria, non enimeruditio, et eloquentia hîc rei satisfacit.

11 Vxores similiter, etc

215 Quarto, loquitur de vxoribus ministrorum et diaconorum. Nam quod alii de diaconissis hoc accipiunt, non satis firmum est, minus etiam placet eorum sententia, qui in genere de sexu muliebri haec interpretantur. Prius enim cap.2.versu 9. harum decorum descripsit, vt nonsit opus hic repetere. Itaque

COMMENTARI

[p.74]

220 vxores intelligo episcoporum et diaconorum: debent istae esse primum σεμναί, vt ornent maritorum suorum conditionem. Discrimen igitur debet esse inter ministri vxorem, et alterius de plebe, modestia, habitu, moribus, totoq. vitae genere, reliquis exemplo esse debet. Deinde, NON SINT CALVMMEATRICES, διαβολοί, nam solent istae etiam populi -errata ad maritos deferre vt corrigantur in concionibus, ne igitur innocentes deferant, vt prius de diaconis dixit, ne sint διλογοί. Deinde in genere ne sint garrulae, nugiendae.

225 Tertio, SOBRIAE, sic maritis coniungit sobrietate, et requiritur quidem in omnibus piis ista virtus vt in genere virtus in omnibus requirenda est, in ministro autem et sua fami lia postulatur excellentia quaedam et exemplum.

230 Quarto, FIDELES IN OMNIBVS, hoc est, in tota causa religionis, deinde deferendis aliis, idem in fide matrimoniali, in administra tione rei domesticae, in regenda familia, in summa, omnia dirigat ad pietatis aucionem.

12 Diaconi sint, etc.

Quinto loco loquitur de altero diaconorum genere, quod scil. administrabat opes Ecclesiasticas, erant hi instituti primitus ab Apostolis, Act.6. Hinc videtur in aliis Ec

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.75]

clesiis passim obseruatum, vt ministris adessent diaconi quidam de senioribus selecti, quibus committebatur aerarium Ecclesiae: hi pauperum, peregrinorum, viduarum, pupil-
 235 lorum, aegrotorum habebant curam, distribuebantque illis pro ratione facultatum et consilio seniorum. Hinc Ambrosius censet in qualibet ciuitate debere esse episcopum vnum, duos diaconos primi generis, qui simul doceant interdum et septem secundi ordinis, qui Ecclesiae bona procurent. Nos ministros habemus, et primi generis diaconos quoque duos, secundi autem generis nullos, quia illa pars ciuilis facta est, et a politico
 240 administratur magistratu.

13 Qui enim bene ministrant, etc

Inuitat spe praemiorum ad diligentiam. Ac refero in genere ad totum ministerium: debet enim haec ratio valere apud episcopum, diaconum, eleemosynarium, ac si qui alii sunt gradus in Ecclesiastica administratione. GRA DVM SIBI AC QVIRVNT BONVM, non accipio de diacono, quasi spe episcopatus debeat diligens esse: sed gradum bonum apud
 245 Deum, qui solet assiduus et vigilanter officio suo intentis augere sua dona, secundum illud, Serue bone fuisti in modico fidelis, constituam te super maiora.

Item habenti dabitur, et ab eo qui non

COMMENTARIJ

[p.76]

habet, auferetur etiam id quod habet. Diligentes igitur habent quo sperent donorum auctionem. Deinde bonus gradus est apud Ecclesiam cui seruit, illa enim commendabit
 250 virtutem hominis, laudabit modestiam, gloria igitur et publica authoritas quasi praemium virtutis bonus erit gradus. Tertio, apud semetipsum, nam conscientia libera erit, et intrepide versabitur in ministerio suo cum nullius sceleris sibi sit conscius. Quarto, gradus hic firmissimus est ad vitam aeternam, diligenter vocationi suae adesse, etc. Addit alterum argumentum, et multam libertatem, hoc est, si fuerit assiduus in officio,
 255 valebit etiam libertate docendi, quasi dicat, si suis fuerit ornatus virtutibus, contraria vitia intrepide carpet, vt ebrietatem, scortationem, otium, et similes pestes: fieri enim non potest vt commode ebrios corrigit minister qui et ipse vinosus est: sic scortator non potest bona conscientia contra scortatores agere, idem fit in aliis, vt igitur ministro sua maneat salua πᾶ ἡσῶα dabit operam vt in officio quam diligentissimus sit.

14 Haec tibi scribo, etc.

260 Sexto loco sequitur epilogus: docet autem cur scripserit de his rebus breuius: deinde cur etiam simpliciter scribat. nam videtur du

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.77]

plex occupatio: primum enim de breuitate inre tam difficili non immerito quaeri poterat: deinde quia respondet se scribere breuius quia mox ipse sit venturus: iterum quaeritur, cur ergo scribis cum sis ipse mox venturus? et huic respondet, hinc petendam esse gubernationis Ecclesiasticae formulam. Itaque hic priori quaestioni respondet de breuitate scripti, SPERO ME BREVI VENTVRVM, ideo breuior sum in scribendo..

15 Sin vero tardauero, etc.

Alteri occupationi occurrit, cur ergo scribat: respondet, si non venero, hinc tu habebis formulam gubernationis Ecclesiasticae.

Disce Apostolum non sui fuisse iuris, sed saepe contra animi consilium alio ductum Dei consilio, vt hic promittit aduentum suum, de quo tamem dubius est. Proponit igitur etiam sanctus homo, sed Deus disponit vt ipsi videbitur. Deinde non absolute de futuris hominum consiliis statuendum est: sic Apostolus hic conditionem prae seruat, ideo concedit fieri posse vt diuinitus impediatur, quod suo consilio nihil derogat. Vtvt cadat, interim epistola haec suum habet vsum, scilicet, vt hinc modum gubernationis Ecclesiasticae depromat.

Propositio igitur sit, Timotheus, et ob id

COMMENTARIJ

[p.78]

omnis Ecclesiae Christi minister gubernationis formulam non nisi hinc debet petere. Petantur hinc argumenta suasoria ad diligentiam: primum, quia versantur in domo Dei, hoc est, sunt oeconomi in Ecclesia Dei. Quanto qui praeest domui praestantiori, tanto vigilantior debet esse in officio: sed hi sunt in praestantissima, vtpote Dei domo oeconomi, Ergo, etc. Domus Dei dicitur, quia continet domesticos Dei, hoc est, electos et pios, qui profitentur veram doctrinam. Hos omnes complectitur vniuersalis Ecclesia, cuius particulae sunt priuatae Ecclesiae, vt singulares coetus. Et qua ratione Ecclesia dicitur domus Dei, eadem ministri dicuntur oeconomi Dei. Itaque vt oeconomus in familia praecipuos fert labores, primus surgit, vltimus confert se cubitum: primus est in laboribus, vltimus inde recedit: sic ministri in Ecclesia praecipuum ferunt olus, quare instructione imprimis opus habent.

Alterum argumentum est, quia domus haec est Dei viuentis, quasi dicat, non stupidi aut stulti domini familia est, sed Dei viuentis, hoc est, omnia scientis, omnia coram inspicientis, quem nihil latet vspiam, vigilandum igitur. Nam oeconomi saepe ludunt impune, et securiter stertunt heris improuidis, aut non satis callidis et attentis ad rem, secus hic ratio se habet. Deus viuens huic familiae

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.79]

praeest, falli igitur non potest. Ac videtur Deum opponere hominibus, viuum vero idolis: plus enim Deus quam homo metui solet: sed verus Deus etiam plus quam idola metuendus est, quia idola stupida sunt, vita carent: Deus autem vita est.

Tertio, domus illa columna est, et stabilimentum veritatis, hoc est, fundata in veritatem quae est Christus, hinc columna veritatis quasi ex veritate excitata, alioquin Christus fundamentum est, vt loquitur 2. Ephes.ver.20. huic fundamento superstructa Ecclesia dicitur columna, quasi dicat, firmissima et inexpugnabilis. Deinde dicitur
 300 veritatis columna et firmamentum, quia Deus per Ecclesiam propagat veritatem, estque testis eius, et huic innititur quasi marpesia cautes. Iam valet argumentum etiam hinc a conditione seu proprietate Ecclesiae, quae est semper indiuulsa adhaerere veritati, ergo vigilandum est ministro, ne suo vitio ab illa exorbitent auditores.

16 Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium, etc.

Digreditur longius in commendationem doctrinae Ecclesiasticae ac enumerat veritatis
 305 illius tam firmae praecipuos locos. eosque imprimis, qui latent rationem: piis autem sunt μολογούμενοι. Et petatur hinc

COMMENTARII

quartum argumentum ad diligentiam, qui a ministri tractant mysteria solis piis μολογούμενοι: [p.80]
 ergo vigilandum illis ne tanta mysteria suo vitio polluant. Discamus ex hoc argumento quae sit vera Ecclesia Christi in his terris, nimirum quae inter alia etiam quaedam habet
 310 confessa et concessa dogmata, αὐτοπιστὰ et ομολογούμενα, vt hic loquitur Apostolus, hoc est, talia de quibus piis non licet dubitare. Nam dubitando produnt se non esse pios. Interim de his dubitat et disputat totus mundus. Sic omnes facultates suas habent hypotheses, quas non licet in dubium vocare. Hypotheses igitur Christianae pietatis hoc loco sunt.

◦ 1. Deus manifestatus est in carne.

315 Hoc est, Deus carnem assumpsit. Ioan.1. Deus caro factus est. In Christo, igitur duae vnitae sunt naturae diuina et humana in vna persona: atque hanc hypothesin qui negant, principia pietatis conuellunt: ratio est, quia Apostolo est μολογούμενον : videant ergo quid agant Arriani, et similes qui hoc totum in dubium vocant.

◦ 2 Iustificatus in spiritu.

320 Hoc est, Christus Dei filius homo factus iustitiae laudem obtinuit, quod sit pura et idonea hostia pro hominum peccatis delendis, iustificatus dicitur absolutus, et liber pro

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

nuntiatus, vere iustus, vide Matt.11.Luc.7. ver.35. Psal.51.

[p.81]

◦ 3 Visus Angelis.

Id quidem verum est secundum historiam, nam in natiuitate, ieiunio, passione, resurrectione, ascensione semper adsunt Angeli spectatores: sed mihi videtur de maiore quadam

- visione loqui, qua scilicet contra Angelorum opinionem Christus mirabili ratione duas
 325 naturas vniuit in vna persona: quod nec homines, nec Angeli satis explicare possunt,
 et ob id summo stupore viderunt: et viderunt id in natiuitate, totoque Christi historia,
 plenius tamen in ascensione, stupendum mysterium Christum hominem ad dextram Dei
 Patris ascendere. Hinc Theodoretus dialogo 2. refert ex Hyppolito veteri et Ecclesias-
 tico scriptore, Angelos in Ascensione Christi hoc pronuntiasse quod scribitur Psal.24.
 330 Aperite principes portas vestras vt ingrediatur rex ille magnus, etc. quem locum sic
 etiam interpretatur Iustinus Martyr contra Tryphonem. Haec mysteria sunt quae ridet
 Prophani et impii homines, ludunt de Christo tanquam homine nudo, et precario Deo.
 Quarto, PRAEDICATVS EST GENTIBVS, scil. incredibili successu contra spem
 rationis: homines piscatores dementant totum mundum.

COMMENTARIII

[p.82]

- 335 Vocatio igitur Gentium hypothesis est.
 Quinto, CREDITVM EST ILLI IN MVNDO. Locum habuit Euangelica doctrina in
 mundo contra Philosophorum decreta, contra Iudaeorum furores, contra magistratum
 omnium edicta: habebit igitur hospitium aliquod semper in his terris vsque ad extremum
 iudicium.
 340 Sexto, RECEPTVS EST IN GL. scil. idem ille Deus incarnatus: sedet ad dextram
 Dei Patris, intercedit pro Ecclesia sua, illam tuetur potentia sua, gubernat Spiritu suo,
 flectitur illi omne genu in terra, caelo, et sub terra. Haec maiestas Christi est, quidquid
 dicant contra temptores eius.

CAPVT IIII.

L

L OCVS grauissimus hic explicatur de erroribus circa fidem, qui postremis temporibus
 simplicitatem fidei corrupturi sunt. Locum proponit more Prophetico: est enim oraculum
 Christi Ecclesiae relictum ad vtilitatem. Simile habemus in 2. ad Timotheum capite
 tertio versu quinto, et in 2. Petri capite 2.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.83]

- 5 et in epistola Iudae versu decimo octauo. Hic explicat oraculum per circumstantias,
 tandem accommodat ad corruptae doctrinae capita praecipua, qualia sunt prohibere
 matrimonia, et ciborum discrimina inducere contra Dei institutionem.
 Haec proponit Timotheo non solum cauenda, sed vt alios de his quoque praemoneat.
 Hinc transit ad alia praecepta, vt de anilibus fabulis cauendis, de exercitio verae pietatis,
 10 de officio ministri, quo debet in omnibus virtutibus exemplar esse subditorum: nem de
 lectione, de non negligendis donis Dei, et similibus, quae omnia ad vigilantiam pios
 ministros excitant.
 Propositio est, Timotheo et omni pio ministro quam vigilantissime curandum est ne
 qua labes contra sanam doctrinam inuehatur in Ecclesiam Christi, quales tamen extabunt
 15 vltimis temporibus.

Partes capitis tres sunt. Prima, de statu Ecclesiae post ipsius Apostoli exitum. Altera, de cauendis fabulis, et verae pietatis vero exercitio. Tertia, episcopum per omnia exemplar debere esse omnium virtutum suis auditoribus. Cui adduntur quae dam etiam specialia ad Timotheum sic pertinentia, vt in illius persona omnium ministrorum idea formetur.

COMMENTARII

Vers.1. Spiritus autem manifeste dicit, quod in posterioribus temporibus descendent quidam a fide.

[p.84]

- 20 Transito ad quartum locum huius epistolae, quem locum simplici narratione proponit, quemadmodum de hoc admonitus fuerat diuinitus. Ideo diximus oraculum esse de futuro statu Ecclesiae post Apostoli mortem. Ideo primum hic consideretur quis illius oraculi sit author, Spiritus scil. Sanctus. dicit enim, Spiritus expresse dicit, hoc est, Spiritus Sanctus autor est admonitionis illius, ad Ecclesiae vtilitatem, vt pii sciant quae doctrina
- 25 cauenda, aut sequenda sit.

Ac alludit ad Propheticum morem, quibus hoc erat frequens, Dominus loquitur, Deus dicit, Spiritus Domini loquutus est, et similia, quo significabant se non authores, sed organa tantum esse: sic Apostolus authoritatem praemonitioni conciliat, dum non se, sed Dei spiritum authorem inducit. Sic2. Pet.I. dicitur non voluntate hominum, sed Dei

30 Spiritu impulsos, locutos fuisse sanctos Dei homines.

Deinde addit, quod hoc loquatur $\eta\tau\varsigma$, hoc est, expresse, quasi dicat, sine ambagibus, sed nuda et perspicua oratione: perspicuitas igitur est testimonium veritatis,

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.85]

- cum mendacium inuolucris vtatur, et variis coloribus sese pingat. Sic oracula Ethnica semper ambigua fuerunt, aut certe obscura: Dei contra sermo et veritas studet perspicuitati. Facit illud eo vt de admonitione nemo dubitare possit : relinquenda igitur Scripturae
- 35 sacrae sua simplicitas et perspicuitas, nec est affectata introducenda obscuritas quam sua natura non habet.

Tertio, quando id sit euenturum, VLTIMIS TEMPORIBVS, $\upsilon\sigma\tau\acute{\epsilon}\rho\omicron\iota\varsigma\ \kappa\alpha\iota\rho\omicron\iota\varsigma$. Vltima tempora dicuntur ea quae ab ascensione Christi ad gloriosum eiusdem reditum decurrunt. Et in his quae fini semper propiora sunt, qualia sunt post Apostolorum tempora, nostra hodie, et quae deinceps supersunt. Monet igitur de periculo infuturum, quemadmodum cap.1. monuit de presenti tum corruptela, qualem inducebant tum

40 $\nu\omicron\mu\omicron\delta\iota\delta\acute{\alpha}\sigma\kappa\alpha\lambda\omicron\iota$. Itaque diligenter est consi derandum, quibus temporibus semper hoc vaticinium sit completum.

- 45 Quarto, quid euenturum sit, et qui sint hoc facturi, DEFICIENT QUIDAM A FIDE. Propositio est vaticinii. Deficere est a vero ad falsum declinare : igitur defectio, $\pi\omicron\varsigma\tau\alpha\sigma\acute{\iota}\alpha$ erit, a vera Dei cognitione ad falsam declinatio, id dixit a fide deficere: fidem accipio pro simplicitate verae religionis, quod aliâs

COMMENTARIII

[p.86]

50 dicit sanam doctrinam, et hic mox καλὴν διδασκαλίαν, bonam doctrinam. Vide igitur quae sit Apostolica doctrina, et contra quae sit apostatica doctrina. Apostolica est, quae retinet simplicitatem sanae doctrinae, vt est a Christo et Apostolis Ecclesiae relicta. Apostatica est, quae ab eadem deficit ad hominum commenta.

55 Quinto, qui hoc facient? respondet, τίνες, quidam : hoc interpretor vt alibi loquitur Scriptura per πολλοὺς: quia multi vocati, pauci electi vt Christus ait, viam ad interitum esse amplam, et multos qui ambulent illam, et Matt.24. multos fore seductores, et apostasiam fore publicam, adeo vt electi quoque seducantur si fieri posset. Itaque ingens erit apostasia, qualis reuera fuit superioribus seculis et adhuc est, et erit deinceps forte adhuc maior.

60 Sexto, quae causa illos ad apostasiam compellat, illa gemina est. Principalis est organica. Principalis est, πνεῦμα πλάνον, hoc est, spiritus errans, qui via dicitur: primum quia ipse in veritate non stetit, sed ad mendacium defecit: hinc mendacii pater dicitur, et alios tales efficit. Deinde errans dicitur spiritus, quia aliis quoque erroris est causa, vt enim i pse mendax est, sic alios tales efficit et men

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.87]

65 daciorem, hoc est, errorum quaerit patronos. Is est spiritus mendax in ore omnium falsorum doctorum.

Organica causa est, animi humani leuitas, qua natura corrupti vanitate delectantur, illam praeferunt veritati, quod est προσέ- χεα. Hinc nascitur communibus suffragiis do ctrina dae moniorum. Satan hanc ludit et hominum animis instillat ac dictat: hinc ambitiosi homines illam publice proponunt et propugnant.

2 In hypocrisi falsiloquorum, cauterio notatam habentium conscientiam.

70 Ortum descripsit apostolicae doctrinae per suas circumstantias, nunc eiusdem propagationem, quae fit per hypocrisin: pessimo ipsorum doctorum successu. Tria autem hic ponit quae diligenter expendi debent. Primum ipsi per se sunt δειδοιογοι, id est, falsae doctrinae defensores, quae iam dicta est apostatica doctrina. Fit autem Τειδοιογια duplici modo. Primū, quum per se falsum affertur, hoc est, quod Scripturis sacris non est expressum, sed his contrarium, vt Purgatorium, de inuocatione sanctorum, et similia 75 τειδοιογιαν habent, quia de his

COMMENTARIII

[p.88]

80 scriptura nihil habet. Deinde est τειδοιογια, quando Scripturae alius assuitur sensus, quam ferat sana doctrina, qualis est interpretatio schismaticorum qui ad suas opiniones defendendas torquent loca Scripturae, vt illud principium Ioannis, hodie quidam de principio patefactionis et praedicationis per Apostolos factae interpretantur, qui sensus Spiritus S. non est. Deinde hanc τειδοιογιαν proponunt in hypocrisi, hoc est, fingunt personam ad fallendum idoneam, assumunt zelum religionis, gloriae Dei, et similia iactitant, quasi vindices sint maiestatis Dei Patris, quae male tribuatur filio Christo,

etc. Sic dae mon solet, non natiua prodit facie, hoc est, vt dici solet, non niger, sed
 85 specie Angelica in publicum prodit: Talis erat hypocrisis Phariseorum, hodie monastica
 vita absorpta est nefanda hypocrisi, sub qua enormia latent scelera: talis coelibatus,
 ieiuniorum, castitatis, votorum peregrinantium hypocrisis. Dicitur hypocrisis cum aliud
 latet, quam externa specie hominum oculis offeratur, vt in comoediis personati homines
 90 prodeunt, qui habitum, sermonem, gestus, facta aliorum repraesentant, quos illi nunquam
 viderunt: tales sunt isti personati sancti et Christiani.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

Iertio, HABENT CAVTERIATAM CONSCIENTIAM, quasi dicat, infelicitur illis cedit
 errorum defensio: foris splendidi sunt doctores, et Promethei: intus misere torquentur
 alastore conscientia ipsos accusante, et damnante. sunt istae furiae et manes a quibus
 nunquam tuti sunt. Καυτήριον, cauterium, chirurgicum est instrumentum, quo rese-
 95 cantur interdum vstione partes male sanae a corpore humano. Item instrumentum quo
 signabantur equi et mancipia, vt ex nota inusta cognosci possent. Mancipia aliquando sic
 etiam in fronte notabantur: hoc ad conscientias hic Apostolus transfert. Cauterio notat a
 dicitur conscientia, quae damnat et reum agit hominem: est enim is domesticus testis
 qui falli non potest, conscius omnium dictorum, factorum, consiliorum, cuius iudicium
 100 etiam valet apud Dei tribunal.

3 Prohibentium nubere, etc.

Tertio loco describit tandem apostasiam a genere doctrinae. Ex qua duos primarios
 articulos producit, vt posteritas iudicium possit ferre inter apostaticam et Apostolicam
 doctrinam, vt mirum sit tam crassa ignorantia mundum haec duo capita neglexisse.

1. Prohibebunt γαμεν, hoc est, honestatem matrimonii tollent: ius eius in arctum
 105 redigent: quod factum est duplici modo. Pri

COMMENTARII

mum, simpliciter quidam danarunt nuptias: alii secundum quid, hoc est, eos qui nati ad
 coelibatum non sunt, contra naturam voto castitatis constrinxerunt, quod adeo rigide seru-
 ant, vt potius admittant scortationem, quam legitimum coniugium. Quo in errore fuerunt
 olim Tatiani, Marcionitae, Manichaei, et nostri hodie Pontificii. De Manichaeorum
 110 rationibus vide August. de moribus Ecclesiae catholicae libus 1.cap.35. Epiphanium,
 Irenaeum, et alios. Nos de matrimonio et coelibatu egimus quoque in Locis nostris: vide
 etiam elegantem epistolam Cypriani libus 1.epist.11. de virginibus quae votum castitatis
 non seruabant.

11. De ciborum delectu, de quo vide Aug. epist. 86.ad Casulanum, et li.2. de
 115 moribus Eccle siae cap.13. vbi delicatam abstinentiam damnat, prae ferens ei suillae
 etiam carnisvsum. In Locis nostris explicata est mea sententia de ciborum delectu ex
 scripturae fontibus. Rom.14. Matth.15. Co loss.2.1.Cor.8.ett.quae vide.

[p.89]

[p.90]

Quos Deus condidit.

Hactenus depicta est apostatica doctrina: nunc breuiter illam confutat, nominatim articulum de ciborum delectu. Deus illos condidit, h.e de genere sunt bonorum sua natura: ergo non debent simpliciter damnari.

Deinde fine bono conditi sunt, qui est

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.91]

μετάληψις : ergo ab usu hoc non sunt excludendi. Μετάληψιν intelligo iudicium de cibis noxiis et innoxiiis ex creaturis, quasi dicat, caro, fructus arborum, herbae, radices, etc. ideo conditae sunt vt hinc cibus homini depromatur. Peccant igitur qui carnis vsum prohibent. Iudicium hoc indidit Deus naturae, vt intelligat quid ad cibum vtile sit: alia enim condita sunt ad medicinam, alia ad artes, alia ad vestitum, alia ad ornatum, alia ad cibum, etc. Et quae cibi causa condita sunt, non debent homini prohiberi. Praeterea fidelium hoc scire imprimis interest. Ideo addit, CVM GRATIARVM ACTIONE FIDELIBVS, ET HIS QVI NOVERVNT VERITATEM, q. d. impiis omnia immunda esse, mundis contra omnia esse munda. Et Eucharistiam accipio hic pro precibus quae solent recitari a sumpturis cibos, ante cibos et post cibos, quod proprie faciunt pii.

4 Quia omnis creatura Dei bona, etc

A toto ad speciem totius argumentatur. Omnis creatura est bona, ergo caro quoq. bona edenti. Καλὸν accipio pro νόμιμον, h.e. concessum et legitimum diuina autoritate. Huic opponit πρόβλητον, i. iudicio hominum reprobatum. Habes ex antithesi illustre argumentum. Cibi piis concessi sunt diuina autoritate. Hinc καλὸν dicitur: prohiberi autem hominum

COMMENTARIII

[p.92]

doctrina, hinc πρόβλητον : igitur cauenda est haec doctrina, et sequenda prima illa Dei concessio. Addit tamen limitationem, quae prius iam fuit etiam expressa, SI CVM GRATIARVM ACTIONE SVMATVR. hoc est, piis salubres sunt cibi et a Deo conditi sunt. Et Eucharistia hic etiam sit oratio, qua consecratur mensa ante et post cibum.

5 Sanctificatur enim, etc.

Αιτιολογία est superioris regulae, cur sanctis omnia pura sint: quia cibus consecratur eis verbo Dei, et precibus. Duo sunt modi consecrationis legitimae, verbum Dei, et oratio. Λόγος θεοῦ est verbum scriptum, videtur enim ad morem respicere piis consuetum, quo ad mensam recitare solebat locus scripturae, Psalmi aliqui aut simile: quae lectio vel recitatio formam habet consecrationis. vel λόγος sit τὸ ἡτὸν, quasi dicat, Dei pronunciatum est licitos esse omnes cibos. Deus dixit, Quod Deus sanctificauit, homo ne impurum dicat. Alter modus est εὐτεύξις, hoc est, preces conceptis verbis recitatae ad et post cibum : quales preces recitari solent ad piorum conuiuia pro depulsione omnis

noxae, quae nobis debebatur ob peccatum in rebus per se ad vitam salutaribus. Hae
 150 preces igitur consecrant nobis cibos.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.93]

Damnanda hic est consecrandi ratio impia, qua res in Papatu consecrantur ad vsus insoli-
 tos, quos natura non habet, nec a Deo his inditi sunt, vt dum consecrant herbas, radices,
 ramos arborum, plantarum ad fugandos daemones. Oua consecrant contra incendia, cam-
 panas contra tempestates, aquam, salem contra peccata: ignem, aërem, terram, aquam,
 155 omnia consecrant, hoc est, nouis vsibus dedicant magna certe impietate: id non con-
 sectare, sed magicis artibus potius est dementare et prophanare. Hinc consecrationibus
 talibus certa tempora sunt deputata, vt in die Marci, fructus terrae consecrant: in die
 ascensionis Mariae herbas, arbores, fructus, et radices: die Stephani pabula iumentorum:
 in die Ioannis vina: in die Paschatis lacticinia, mella, agnellos, carnes, butyrum, panes,
 160 placentas: in die Natali, gladios militares, vexilla militaria, altaria, campanas, salem,
 elementa, et similia, de quibus vide canoniale diuinorum, et similes libros.

6 *Haec si subieceris fratribus, etc.*

Epilogus est coeptae narrationis de futuris Ecclesiae corruptelis in doctrina de matrimo-
 nio, et ciborum delectu : depromatur hinc propositio loci, Timotheus et omnis bonus
 Christi minister de his corruptelis quam fidelissime suos auditores monere debet: ratio

COMMENTARIJ

[p.94]

165 est, quia sic erit bonus minister. Ergo qui hoc negligit, non Christi est bonus minister, sed
 Antichristi, qui apostaticam sequitur doctrinam. Deinde sic declarabit, SE ENVTRITVM
 IN SERMONIBVS FIDEL, hoc est, peritiam habere sanae doctrinae. Λογος πίστεως,
 est certa et firma verae religionis formula, quam habere debet is qui alios docere vult.
 Hanc facultatem cum tribuat Timotheo, ostendit a puero in vera fide enutritum, primùm
 170 a Loide et Eunice in Prophetis, mox ab Apostolo Paulo in Christiana religione.

Tertio, ET BONAE DOCTRINAE, καλὴ διδασκαλία est quae sana dicitur, et sim-
 plex fidei formula Prophetis et Apostolicis literis congruens. QVAM ASSECVTVS
 ES, addit, significans eum tenere veram mentem et sensum scripturae: significat enim
 παρακολουθε ν, primùm mentem docentis assequi, vt discipuli cum audiunt praelegen-
 175 tem authoris mentem assequuntur ex interprete. Deinde debent παρακολουθε ν, cum
 vita et moribus his ipsis actionibus intersunt, et respondent professioni, nam doctrina
 quaedam est theoria quae ad praxim refertur. Sic pii cum intersunt certaminibus persecu-
 tionum, debent assequi doctrinam, hoc est, percipere id quod Christus illis praedixerat:
 hic tamen pro do

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.95]

180 cendi facultate loquitur proprie vt apparet.

7 Prophanas autem et aniles fabulas, etc.

cis, quae tamen ad propositionem, et illatioSecunda pars capitis, de vitandis aliis doctrinae sanae pestibus. Imprimis quoad dogmata disciplinae spectat. Nam fabulosam doctrinam et prophanam vocat eam quae in ritibus et disciplina vitae aliquid excogitat praeter Scripturae sacrae mentem. Huic opponit ευσέβειαν, hoc est, veram rationem colendi Deum: et hanc esse mentem indicat mox consequens confirmatio, in qua rationem accommodat ad exercitia vitae corporalia, quae dum extenduntur ad maiora, hoc est, ad spiritualia, ius alienum inuadunt: igitur vt seruetur η γνώμη το συγγράμματος, in propositione, profanum, fabulosum et anile de iisdem corporis exercitiis debet intelligi. Tria autem sunt huius loci membra: πρότασις, κατασκευή, et illatio: interseritur quoque grauis εκφώνησιν pertinet.

Propositio est, Timotheo et omni pio ministro curandum est diligenter ne in disciplina pietatis quicquam admittatur pugnans cum vero Dei cultu, vtut speciem sapientiae et religionis habeat. Haec praeponebat Apostolus antithesi quadam: primum enim praecepti est oppositio. HOC AVERSARE, παρὰ τοῦ: in illo vero, ΤΕΙΠΣΥΜ γύμναζε Illud ρησιν

COMMENTARI

habet, hoc θέσιν. Fugiendum est in disciplina morali μυθικὸν fabulosum, hoc est, quod speciem habet antiquitatis, sed cum vero Dei cultu non congruit: ideoque duo huic disciplinae addit epitheta. Primum quod sit βέβηλον: deinde quod γρῶδες. Βέβηλον dicitur impurum, nam Βήλον dicitur purum, qualis est puritas in caelo sereno, in astris, hinc Βέβηλον impurum: nam βε syllaba significationem dictionis mutat: ideoque recte intelligimus, pollutum, coenosum, impurum, quod caelo et astris minime dignum est. Γρῶδες vero dicitur, quod speciem habet sapientiae et antiquitatis, sed recedit a vera sapientia diuina, quae docet verum Dei cultum.

Itaque damnantur hic duo pietatis verae extrema: defectus est Βεβηλοτης, contaminans pietatis exercitia profana vita. Excessus autem est γρῶδες, hoc est, superstitio, quae alias dicitur δυσιδαιμονία. Exemplo res declarari potest: tres simul vigilant diuersissimo fine et euentu. Apostolus Paulus aut Petrus vigilat pernox vt oret pro Ecclesiis Christi, aliis prosit, et munus sibi impositum melius obeat, docet Euangelium, et orat. Vigilat simul superstitiosus monachus aut Pharisaeus, qui vigiliis suis, opus supererogationis fabricatur, meritorium apud Deum pro sua salute. His addetur tertius profanus compotator qui pernox

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

est in vino ab occasu Solis ad ortum eiusdem debacchatur. Hic quaeritur quis apud Deum bona vtatur disciplina, et cuius vigiliae Domi non approbentur. Hypocritae placere non possunt, quia δυσιδαιμονί, hoc est, superstitione peccat, et γρῶδες est hoc opus, hoc est, peruertit error est et anilis: lurconis quoque non placere possunt, quia in eius vigiliis est βεβηλότης, hoc est, profanatio: itaque medium hic quaerendum et sequendum est, ne in castigando corpore, aliam ve disciplina externa peccemus superstitione aut profanatione. Ε σέβεια est idem quod θεοσέβεια, hoc est, recta Deum colendi ratio,

[p.96]

[p.97]

[p.G]

quam non aliunde quam ex ipsius Dei voluntate petere oportet. Haec autem Sacris
 220 literis expressa est, ac refertur ad duo capita, fidem scilicet, et dilectionem leu studium
 bonorum operum.

8 *Nam corporalis exercitatio, etc.*

Confirmatio est propositionis: reddit enim rationem quare profanae et aniles fabulae
 sint fugiendae. Ratio est, QVIA CORPORALIS EXERCITATIO PARVM PRODEST,
 PIETAS AVTEM AD OMNIA EST VTILIS, duae ratio siquid concludere debet, oportet
 225 fabulas aniles et profanas de exercitiis corporalibus accipere, alioquin nihil concludit
 oratio. Itaque nos de disciplina morum interpretati su

COMMENTARI

mus. Est enim fabulosum in doctrina vel fidei vel morum ac disciplinae. sup. cap.1,
 vers, 4. taxauit quoque fabulas, sed ad doctrinam fidei, illae videbantur pertinere: nunc
 cum iterum damnet fabulas, et confirmet suum iudicium a ratione et fructu exercitiorum,
 230 consequens hoc genus fabularum ad disciplinam vitae spectare, Τυμνασία de omni
 dicitur, exercitio quo corpus, vel mens assiduo studio perpolitur: ideocum de disciplina
 morum loquatur, recte corporalem addidit: qualia sunt exercitia, nudipedalia, humicubia,
 ieiunia, vigiliae, preces longiores et saepe iteratae, peregrinationes, et similia quibus
 corpus proprie affligitur et castigatur. Tale exercitium fit anile deliramentum, si homines
 235 sibi tale deligant sine verbo Dei et studio promerendi sibi vel aliis, gradum ad vitam
 aeternam consequendam. Valet hoc sensu Apostoli argumentu, AD PAVCA VTILIS
 EST EXERCITATIO CORPORALIS, hoc est, sua natura ad tanta non valet quanta
 superstitiosi ei conantur tribuere: ergo vitium hoc cauendum est. λίγον illud quod
 sit, facile perspicitur potest ex operum natura: vt ieiunium res per se bona est, prodest
 240 etiam corpori, sed est tamen ολίγον, hie. res parua respectu eorum quae ei tribuunt
 superstitionis, ac sanu reddit corpus sobrietas, vigiliae animum excitat ad orandum.

[p.98]

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

Aliquid illa quidem sunt, imo magna, sed quid respectu abusus? hypocritae ei longe
 maiora assignant, merita erogationis et supererogationis, gradum in caelo, vitam aeter-
 nam, et similia.

[p.99]

245 Deinde addit alterum argumentum a natura ευσεβείας, QVAE AD OMNIA VTILIS
 EST: opponit gymnasiae veram pietatem, q.d. excessui veram rationem colendi Deum. Id
 quod plus prodest praeferri semper debet in vsu rerum: bonum enim maius praestantius
 est, sed pietatis ratio plus prodest caecis illis exercitiis. Ergo, etc.

Πάντα accipio hic comprehensim generaliter, hoc est, ad vitae aeternae commoda,
 250 et vitam aeternam consequendam, et recte opponunt voces ολίγον et πάντα. Exercita-
 tio corporis hic bis cadit: primum sua natura, deinde relatiue ad pietatem veram. Sed
 excipiunt hic supra, superstitiosi, quomodo pietas ad omnia possit? quomodo ad agricul-
 turam? mercaturam? artes mechanicas discendas? Respondemus etiam ad has et in his
 plurimum prodesse, nam in omnibus actionibus aequitatem respicere iubet, Dei gloriam,

- 255 proximi commodum, et iustitiae communem regulam: sic ad mercaturam prodest, ne fiat ex mercatore honesto turpis vsurarius, aut impostor, in mechanicis dictat honesta viuendi ratione, oportere esse contentum, nec defraudandum

COMMENTARIJ

[p.100]

- in vendendo proximum: idem agricolae dictabit, et aliis in genere omnibus. Sed Apostoli explicatio audienda est. Propositum fuit, in disciplina vitae fugiendam superstitionem ac profanationem, sequendam autem ipsam veram colendi Deum rationem. Ratio erat, quia
260 illa modicam habent vtilitatem: hoc autem ad omnia prodest. Nunc hoc etiam probat hac explicatione addita. HABET PROMISSIONEM VITAE PRAESENTIS ET FUTURAE. promissionem accipio de defensione diuina, de auxilio Dei praesenter nos defendente, eripiente ex periculis, fortunante conatus nostros, et similia. Nunc plana erit sententia:
265 vera ratio colendi Deum quae dicitur εὐσεβεία, haec sola habet promissiones diuinas, de tutela, de defensione diuina quoad hanc vitam, et futuram: ergo ad omnia prodest. Si ad omnia prodest, ergo sola sequenda est. Plena autem est enumeratio praesentis et futurae vitae partitione proposita. Ac quod hanc vitam attinet, promissio manifesta est, quia vere Deum colentibus in veteri Testamento Deus promisit, quod ipsorum Deus et
270 seminis illorum futurus sit, hoc est, protector et defensor: quae promissio ad Abrahami posteritatem pertinuit eatenus si manserit in statutis Domini, hoc est, Deum sic colerent, quemadmodum colendum sese proposuerat. Hinc

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.101]

- sol pii recte Deum colentes sperare poterant illa bona externa, quae terrae Canaan nomine erant comprehensa, vt fertilitas, vbertas, sanitas, victoria contra hostes, et similia: et
275 contra ab his exciderunt quoties veram rationem colendi Deum amiserunt, et cultum hominum iudicio excogitatum receperunt in mores. Porro sub his typis rerum externarum caelestia quoque illis erant promissa: vt habet promissio de regno Messiae in aeternum duraturo. Sic in nouo Testamento in hac vita auxilium praesens piis promittit Christus, Non relinquam vos orphanos, Ioan.14. et Matth.6. Quaerite primum regnum caelorum,
280 et reliqua omnia adiicientur vobis: ex quibus efficitur veris Dei cultoribus proprie seruire promissiones etiam corporales, de vita aeterna, nemo ambigere potest, quin eius promissio ad solos εὐσεβεις spectet. Recte igitur et vere dixit Apostolus, quod pietas huius et futurae vitae habeat promissionem, et ob id ad omnia sit vtilis, et hinc etiam quod sola sit sequenda in disciplina corporis.

9 Fidelis sermo, etc.

- 285 κρῶνήσις est, qua sententiam etiam confirmat, ac reuocat nos iterum ad ομολογούμενα Christiana, et αὐτόπιστα, hoc est, quae per se et sine demonstratione debebant valere in Ecclesia Christi: qualia supra quoque recensuit

COMMENTARIJ

[p.102]

cap.1.ver.15. et initio cap.3.et ver.16, cap.3.tale hoc quoque est, quod in disciplina corporali sola vera Deum colendi ratio sit sequenda, quam vocauit εὐσέβειαν: et reuera ext ra controuersiam hoc debebat apud Christianos esse, pla ne apud omnes ομολογούμενον, et ἀναμφισβήτητον: sed quis hic non scrupulos mouet? quis non bonam intentionem praefert? et c.

10 In hoc enim laboramus, etc

Pergit in confirmatione sua, addens superioribus suum exemplum, ac aliorum fideiū, qui pro vera pietate sola aduersa quique ferebant, non autem pro disciplina corporis, vt
 295 exempli causa pro ieiuniis, vigiliis, precibus conceptis, non ferunt suas persecutiones, sed pro vera colendi Deum ratione, hoc est, cultu vero vnus Dei: ergo hic cultus solus respici debet. Talis non erat hypocritarum conditio, nihil illi pro vera pietate, sed omnia mouebant pro ceremoniis, pro ieiuniis, pro discriminibus ciborum et temporum, pro circuncisione, pro lotionibus, et similibus nugis anilibus disceptabant in religione
 300 Christiana: qualia hodie sunt ferme omnia certamina proPurgatorio, ieiunio, cereis imaginibus vigiliis, intercessione sanctorum, cucullis, vita monastica, et c. Obserua in hoc argumento, quomodo veri cultores Dei distingui possint ab hypocritis. Primum, crucis forma multum differunt,

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.103]

dum veri cultores duriter tractantur in hoc mundo, quod significat voce κοπιωμεν. Deinde ignominiose quoque tractantur, quod exprimit vox ονειδίζεσθαι. Inde κόπος et
 305 νειδος notae voces

Quomodo Apostolus Paulus laborem et igno mimam subiuerit, pro vera pietate, vide 2.Cor.11. et 1Cor.4. ait, Persecutionem patimur et sustinemus. Rom.8. Quis nos separabit ab amore Dei? num persecutio, etc. Gal.5.Si adhuc circuncisionem doceo quid
 310 persecutionem patior? et de Mose scribit epistola ad Hebr.11. quod maluerit cum populo Dei ignominia affici, quam gloriose viuere apud Aegyptios: contra faciunt hypocritae.

Deinde distinguūt etiam causa crucis, quia Paulus et similes affliguntur propter confessionem fidei in Deum viuentem, h.e. de Deo sentiunt et credunt quae filius Dei iussit nos credere. Hanc doctrinam deformant hypocritae in ritus et ceremonias bona
 315 parte.

Tertio, differunt etiam euentu, quia pii laeto rerum fine sperata bona obtinent: contra hypocritae spem irritam fouent, et ob id misere pereunt.

DEVS DICTVR SERVATOR OMNIVM, h.e. benefactor, vt Matth.5. Qui sinit oriri Solem super bonos et malos, id est, communiter bonis et malis contulit et prospicit.
 320 IMPRIMIS AVTEM FIDELIVM, hoc

COMMENTARIJ

[p.104]

est, hos serio curat ipsorum bono fine, cum malis externa beneficia cedant ad damnationem. Oratio argumentatur a toto ad praecipuam totius partem, quemadmodum Psal.

135. dicitur, Dat escam omni carni. et Psal.111. Escam dedit timentibus ipsum, hoc est, dum omnia animalia prouida sua cura alit, imprimis tamen hac sua prouidentia complectitur electos. Sic Christus argumentatur a parte ad partem. Si curae sunt ei aues, quanto magis nos: si curat pilos vestri capitis, quanto magis animas nostras? simile est hoc, nisi quod a toto ducitur ad praecipuam totius partem.

11 Annuntia haec et doce, etc.

Illatio est totius loci, denuntiare refero ad errores reprehendendos in hac quaestione de exercitiis corporalibus, de quibus debet auditores diligenter et vigilanter monere
330 Docerevero ad ipsam ευσέβειαν, hoc est, verum Dei cultum, qui in his sequendus est

12 Nemo tuam iuuentutem, etc.

Tertia pars capitis huius de dotibus boui ministri quae etiam aetatem iuuenilem excusant: solent enim homines interdum materiam contemnendi doctrinam petere ab aetate docentis, contra quos hic disserit Apostolus. Et exempla declarant Deum in suis donis non
335 excludere iuuentutem quin ei det

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.105]

Nemo tuam iuuentutem despiciat, etc.

illustria dona: sic Daniel puer inter Prophetas habitus est, et Samuel. Daudid, iuuenis egregia dedit specimina futuri regis. Solomon iuuenis illustre tulit iudicium inter mulieres con tendentes de infante. Haec et similia ad laudem iuuenilis aetatis proferri possunt. Porro quia haec aetas enormia habet vitia, ideo non simpliciter aetatem excusat,
340 sed in persona idonea, qualis erat Timothei, alioquin exempla satis testantur quantum iuuenes oratores Rebuspubus aliquando obfuerint: conqueritur Cicero alicubi inter alias causas dissipatae Reipubl. Romae illam fuisse, quod surrexerint oratores noui, homines adolescentuli. Et in religione idem saepe accidit.

Verum ad rem. Apostolus docet hic quibus actibus docere possit etiam iuuenis cum autoritate et grauitate. Quatuor autem sunt loci partes. Prima habet materiam contemptus scil. aetatem: altera recitat αντιδοτα, hoc est, virtutes quae contemptum hunc tollere poterunt. Tertia, rem concludit. Quarta addit duo illustria argumenta a gemino fru ctu, habent illa vim excitandi ad diligentiam.

Propositio sit, Aetas si caeterae adsint dotes, in ministro non vsque adeo respicienda
350 est.

COMMENTARII

[p.106]

Praeoccupatione orditur locum: ac praeceptum dat auditoribus quid illis sit faciendum in persona Timothei: Non damnanda aut contemnenda doctrina, quia a iuvene tradatur.

Ratio est, quia reliquae dotes illustres adsunt. Discimus hic Timotheum iuuenem fuisse, de quo Act.16. et sup.cap.3. et in illo illustria fuisse dona quae contemptum

355 merito prohibere poterant apud pios: in quo valere debet illud, μ λλον τὰ ἔργα σκοπε ν
 χρῆ, τὸν χρόνον, magis actiones quam tempus respicere oportet. Deinde magis etiam
 commendari senes si his virtutibus praediti sint: quia aetas illos magis liberabit a
 contemptu. Inde forte infra 5. duplici honore dignos facit.

Sed sis typus fidelium..

360 Alter locus de caeteris dotibus quae adesse debent, si iuuentus in ministro respici non
 debeat. Facit autem illustrem ministrum quemadmodum Rhetores suum oratorem virum
 bonum; dicendi peritum. Addunt illi tria, πίστιν, θος καί πάθος. Πίστις facultas
 dicendi vere illa in ministro est δύναμις docendi sanam doctrinam: θος, auctoritatem
 conciliat, id fit in Ecclesia vitae innocentia: πάθος vero si graui oratione auditores ad
 sui imitationem possit propellere. Haec in Timo

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

365 theo videmus: primum enim sanam doctrinam illi tribuit iam prius, nunc addit virae
 grauitatem, et morum innocentiam, quo comparabit sibi etiam iuuenis auctoritatem, et
 facultatem consolandi et exhortandi.

[p.107]

Sed ordine videamus quas dotes iuuenis minister sequi debeat, vt doctrinae suae au-
 thoritatem faciat apud auditores. Primum, TYPVS, ait, SIS FIDELIVM IN SERMONE:
 370 typum esse vult, hoc est, exemplar gregis, quod tuto possint imitari auditores. Idem
 praecipit infra Tito cap.2.vers.7. nam idiotae plus docentur exemplo quam oratione, adeo
 vt quibene docet, male autem viuat, plus destruat quam aedificet: sic Christus exemplar
 fuit, et dedit nobis humilitatis typum, Ioan. 13. tales Apostoli et Prophetae.

Deinde, quos debeat respicere, pios scilicet, hi enim sunt quos non licet offendere.
 375 Impii semper habebunt quod carpant, quem madmodum momus, ideo illorum offensa
 non curanda est, nec indigne feret si his non ad omnia satisfecerit: sed piorum semper
 habenda est grauissima ratio.

Tertio, sequitur virtutum catalogus, in quibus tanquam in lucidissimo speculo con-
 templanda est vita et doctrina.

380 Primum, in sermone debet minister praelucere dotibus omnibus, quae in aliis me

COMMENTARII

dioces ferri possunt, in ipsis excellentes debent esse. Hac vt ad mores principis totus
 componitur orbis: sic auditores facile arripient pastoris vitam, vt sit populus qualis
 est sacerdos. Vt igitur moratus sit, sacerdotem moratum esse oportet, et vere νομειν
 μψυχον, vita debet esse lex. Id orditur a doctrina: λόγον enim accipio, primum pro
 385 doctrina sana quam profitetur publice ne obscurat ipsam aut sophisticet implicet gryphis
 non necessariis. Deinde sermo quotidianus sit castus et pudicus.

[p.108]

Deinde, SIT TYPVS ETIAM IN CONVERSATIONE: duo summa sunt capita, do-
 ctrinae puritas, et vitae innocentia: illam dixit in genere λόγον. hanc dicit αναστροφην,
 qua complectitur totam vitam, quae simpliciter debet esse inculpabilis, vt 1.Pet.2.ver.12.
 390 Apostolus Petrus quoque requirit a fidelibus omnibus: ideo hic in ministro excellentia
 accipiuntur: virtus enim in auditoribus quoque requiritur, sed excellentia in doctore.

Tertio, IN DILECTIONE, tum qua Dei amnozem testabitur, tum erga proximum benefaciendi et viuendi studium, vt Deum supra omnia diligat: proximum autem vt seipsum, vel proxime ad hunc accedat gradum.

395 Quarto, IN SPIRITV, hoc est, zelo pieta

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.109]

tis, qui gestibus, oratione, habitu, vita, adeoque verbis ac factis declarari potest: is zelus quia singularis est motus spiritus Dei agentis in hominibus piis, ideo Spiritus dicitur simpliciter, qualis fuit in Mose, Helia, Ioanne Baptista, Stephano, aliisque, imprimis in filio Dei.

400 Quinto, IN FIDE, hoc est, professione verx doctrinae, in asserenda et propugnanda veritate, in toleranda cruce pro nomine Dei : in his certaminibus praebeat exemplum suis auditoribus, quantum pre Chusto, et pro veritatis confessione facierdum sit.

Sexto, IN CASTITATE, speciale est vitium iuuenum ardor venereus: hunc igitur in tota vita reprimendum esse docet, et optandum est imprimis adolescentiae, vt Deus
405 illorum corpora casta et impolluta conseruet, ne se scortatione foedent accessuri munus docendi.

13 Donec venero attende lectioni, etc.

Transit ad occupationes literarias et priuatas. Ac commendat illi primum lectionem domesticam, hinc commoda eius subindicat. Sit igitur septima virtus quae iuuentutem excusabit in ministro, assiduum esse in lectione Scripturae. De lectione aliâs diimus.

410 Commendatur Psalmo 1. nam inter

COMMENTARII

[p.110]

beati viri virtutes, ponitur die et noctu meditari in lege Domini: et Ioann.5. Christus iubet scrutari Scripturam. Sic neglectum eius taxat Oseas in populo Dei, cap.4. et alii Prophetæ, quoties Iudæis obiiciunt quod a Domino Deo suorecesserint, verbum illius neglexerint.

415 Porre simul hic promittit aduentum suum, ex qua spe tamen videtur postea excidisse, nam Ephesinos seniores Miletum euocauit praeternauigans Ephesum. Et notanda est phrasis, praecipi lectionem donec venerit, hoc est, semper: non enim voluit hancnegligi postquam ad eum venisset, sed intentissime nunc hac occupari ad aduentum de aliis etiam eum moniturus. Facit contra errorem Heluidii, qui male interpretabatur Hanc
420 partieulam Donec.

Octauo, INTENDE ETIAM EXHORTATIONI, VEL CONSOLATIONI: pigri indigent stimulo, hi igitur excitandi sunt: languentes vero consolatione, ne desperent: recte currentes confirmatione, quae tria omnia παρά- κλησις nobis significare potest.

425 Nono, ATTENDE QVOQVE DOCTRINAE, hoc est, vt opportune doceas, ne bonam causam male agendo deperdas: doctrina indigent rudes, vt iuuentus, cui rudimenta proponuntur pietatis perspicua breuitate. Deinde

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.111]

adulti haerentes in perplexis quaestionibus, vtlocis in speciem pugnantibus. Item contumaces, qui nostra oppugnant: nam et κατηχητικόν est διδακτικόν, et ἐλεγχτικόν, et κατασκευε - υαστικόν, hoc est, quo nostra probamus, quo errores confutamus, et quo rudimenta tradimus. Porro haec duo: doctrina inquam et consolatio, fluunt ex lectione priuata, quae dictabit modum in his, et suppeditabit semper idonea quaestionum omnium argumenta et valebit hic quod dici solet, lectio decies repetita placebit. Ideo diligenter et serio a iuuenibus est amplectenda.

14 Ne donum negligas, etc.

Transit ad generalia, nam hic eum hortatur in genere ad donorum suorum cultum, vt illa diligenter excolat, et auctiora reddat. Sit illa cura decima donorum priuatorum studium augendi illa et reddendi splendidiora. χάρισματa intelligo tum naturae indolem, quod fuerit ε φυής, quod quanquam naturae sit, non mpedit Spiritus sancti esse donum.

Deinde dona piae educationis, vt quod sacras literas a puero didicerat. Denique singularia, quae illi forte miraculose collata erant in impositione manuum, qualia tum saepe contingebant piis, quale fuit maior dexteritas interpretandi Scripturam quam habuerit prius:

COMMENTARIII

[p.112]

solertia regendi Ecclesiam, docendi Euangelium, et similia. Hoc donum non debet neghere, hoc est, debet auctius reddere, negligunt qui contemptim de his iudicant, negligentia. sua reddunt deterius: quod Sct iptura dicit defodere suum talentum. Excolendum igitur est singulis suum χάρισμα, hoc est, talentum quaecunque illud sit: et nemo credit quantum assiduus vsus et conatus in hac re valeat.

Deinde considera hic quomodo illi datum sit hoc donum, PER PROPHETIAM. Prophetiam hic etiam accipio pro piorum omine felici, et coniectura. Act.1 6.testimonium bonum habuisse scribitur. Inter illos fratres puto quosdam Prophetico spiritu praedixisse qualis hic iuuenis aliquando futurus esset doctor in Ecclesia Christi: et his testimoniis Paulus inductus est vt illum sibi adiungeret. Itaque hic ponitur tanquam caula occasionans.

Tertio, quomodo in ipso sit reipsa confirmatum: IMPOSITIONE MANVVM SENIORVM, qui qualis fuerit ritus alibi diximus. Hinc certe constat cum impositione manuum Apostolorum, et aliorum fidelium, Deum certa edidisse testimonia, quod talis persona illi ad tale munus placeret. Illapsus est aliquando visibili specie Spiritus sanctus, aliâs

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.113]

linguis nouis loquebantur, aliosq. motus no uos in auditoribus edebat S.sanctus, et indubie siidem symbolum rite administraretur adhuc hodie in electionibus non minus quam olim esset efficax, si maxime externa et insolita ratione sese non exereret Spiritus S. Locus est de vocatione quoque ordinaria, de qua vide locos.

15 *Haec exerce, in his esto, etc.*

Illatio sequi itur post longam donorum comme morationem: et τα τα, refero ad omnes
dotes enumeratas, q.d. in his omnibus tibi elaborandum est: et μελέτη est studium ardens
aliquid reddendi auctius, id em repetit immoratione, IN HIS ESTO, hoc est, haec tua sit
465 praxis, illa tua occupatio, cura et sollicitudo. Addit praecepto argumentum a causafinali,
VT PROPECTVS TVVS CONSPICVVS SIT OMNIBVS: duplex est sensus argumenti.
Primum si neutraliter accipiamus επασιν, sensus erit, in omnibus iam commemoratis
virtutibus illustris et notorius debet tuus esse propectus. Deinde si ad auditores re feras
εν π σιν, hoc est, apud omnes, coram omnibus hominibus notoria debet esse tua virtus,
470 quae laus admodum praeclara est, si minister sic vixerit, et a virtutibus omnibus sit notus.

16 *Attende tibi ipsi et doctrinae.*

Quarto loco appendicem addit duplici argu

COMMENTARII

mento munitam. Duo autem hic consideranda veniunt: praeceptum et causa praecepti. [p.114]
Praeceptum est, ATTENDE TIBI ET DOCTRINAE: quod sibi ipsi iubet attendere, refero
ad moderandos affectus inter docendum, vt iuuenilibus cogitationibus sese non permittat,
475 sed audiat Spiritum S. optimum gubernatorem. Nos diceremus, halt dich ein zoom:
ideo mox sequenti capite praescribit for mam quomodo cuiusque aetatis et conditionis
homines debeat vtiliter admonere.

Doctrinae aut attendere, accipio pro sanae doctrinae cura, vt ad hanc quasi cyno-
suram omnia sua consilia referat, et doceat quam frequentissime sanam doctrinam, vt
480 quam latissime propagetur, vt ipse Apostolus fecit. Hanc sententiam etiam immoratione
illustrat, vt prius in illatione: non enim potest rei huius magnitudinem, et necessitatem
satis commendare.

Causa tanti praecepti est duplex, et vim habet ab egregio et specioso fructu. Hoc
SI FECERIS, SERVABIS TEIPSVM, hoc est, consequeris coronam illam beatam quae
485 debetur electis, inter quos ipsi doctores praecipui sunt. Prima igitur cura doctoris sit pro
suae animae salute: dicitur autem seruare se organice, alioquin principaliter et absolute
Deus seruat, vt prius dixit, qui est seruator

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

omnium hominum, maxime fidelium. Hoc non euertit quin Timotheus sui quoque sit
seruator: Deus enim in ipso seruando eodem vtebatur organo. Sic ad Philip.2. iussit
490 nos vt cum timore et tremore operemur salutem nostram: seruat igitur Deus nos, sed
non sine nobis, et coronat in appellationibus sua donain nobis, cumque ipse vnicus sit
saluator et seruator, tamen nos nostri seruatores dici permittit.

Altera causa est, diligentia in officio efficiet quoque vt alios seruet, hoc est, auditores
suos, hos, inquit, seruabis vna tecum, hoc est, eris causa media et organum bonum, per
495 quod illi saluabuntur. Sic Iacobus cap.5. ait, Qui peccat orem conuertit a peccato suo,
animam liberat a morte. Et Dan.12. Splendebunt vt stellae caeli in aeternum qui alios

ad iustitiam erudierint. Sic Apostolus dicit se ge nuisse Corinthios, quum solus Deus regeneret.

Organis tribuit Scriptura nomine, quia coperarii sunt Dei et dispensatores mysterio-
rum Dei. Sed organa se meminerint, quae si ad Deum comparentur, recte dicent se nihil
500 esse, etc.

COMMENTARIJ

CAPVT V.

[p.116]

T

TRADIT hoc cap. diuersas regulas ipsi Timotheo, quas in administratione officii sui
sequatur etiam oportet, is, cui Ecclesiarum Christi cura est deputata. Initio, vt doctrina
frugifera sit ostendit: quomodo cuiusque aetatis, et sexus homines officii admonere
debeat, scilicet summa cum lenitate, ne quod odium priuatum sese in corripiendo, aut
5 arrogancia iuuenilis prodant.

Deinde transit ad curam viduarum, docens quae de publico ali debeant, quaeue non:
item quales ad ministerium pauperum admittenda sint, vt conuersatio illarum scandalo
careat.

Tertio, agit de presbyterorum cura et prouisione.

10 Quarto, de peccantibus, quomodo ferendum fit iudicium.

Quinto, de impositione manuum admonet ipsum, vt sit cautus et prudens.

Sexto, priuata adiicit, de curanda valetudine in tot laboribus. De his fere disputatur hoc
capite quinto.

Propositio in singulis locis quaerenda et con

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.117]

tituenda est specialiter, ne partes confundantur. Habent tamem hic ministri praesertim iu-
niores quod sequantur: De moderanda acerbitate inter docendum, ne tragicis clamoribus
15 cathedram Christi onerent potius quam ornent. Seniores vero quibus aliorum inspectio et
ordinatio est commissa, ne cui manus imponant, omnes vero vt suorum in alendo curam
habeant, ne praeter necessitatem onerent Ecclesiam: sed de singulis audiamus ipsum
Apostolum.

Vers.I. Seniores ne increpes, sed, etc.

20 Locus primus est de moderatione adhibenda in corripiendis peccatoribus. Propositio
est, Timotheo, et ob id omnibus ministris, imprimis vero iunioribus opera danda est, vt
prudenter et cum lenitate quadam pia auditores corripiant. Prudenter id fiet si habeatur
ratio aetatis et sexus: leniter autem si modestiae limites non excedat iuuenis mimiter.

SENIOREM, inquit, NE INCREPES DVRIVS, SED HORTARE VT PATREM.

25 Seniore accipio simpliciter aetate, quanuis Ambrosius ad officii dignitatem referat:
verum Apostolus respicit totum coetum Ecclesiae, qui constat peccatoribus aetate et

sexu differentibus. His omnibus prae est Timotheus iuuenis: hunc igitur primum cum auditoribus committit, deinde cum aetate paribus aut infe

COMMENTARII

[p.118]

- rioribus, mox cum sexu differentibus, vt sciat quomodo se erga omnes gerere debeat.
- 30 Seniore non debet *πιπλήττειν*, hoc est, durius tractare verbis et sermone, tragico terrere, quasi plagis castigare, nam hoc modo non seruaret decorum suae personae, quod ne salua quidem pietate negligi potest. Videant igitur hodie ministri quomodo temperent suas *πιπλήξεις*, certe plus strepitus auditur quam rei, personant magis quaedam templa vociferationibus more bacchantium, quam vtili doctrina, id vitandum
- 35 est Timotheo: faciendum autem illi, SED HORTAREVT PATREM. In genere respicit personam docentis Timothei quem vt iuuenem opponit senioribus in coetu, qui opus habent correptione, quia et ipsi delinquant, et peccatores sunt: tamen vt cum fructu eos corripiat, prudenter admonet lenitatis: finis enim docentis est peccatorem senem etiam reddere meliorem, id fieri non potest si in sermone reprehensoris prodat se insultatio
- 40 arrogans, mordax contemptus, iuuenilis petulantia, et similia. Igitur et oratio et gestus accommodandi sunt, vt summam in reprehendendo lenitatem intelligat, hoc est, animum filii prodere. Seniorum honori parcere, loco parentum colere. Hoc Timotheum iubet praestare: igitur omni

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.119]

bus iunioribus ministris curandum est vt prudenter et leniter seniores castigent.

Iuniores vero vt fratres,

- 45 Et hic tenenda est prudentia et lenitas: prudentiae est aetati sese posse accommodare, lenitas fraternitatis vinculum retinere. Matt.23. Christus nos omnes fratres esse dicit.

2 Mulieres natu grandiores, etc.

- Transit ad sexus discrimen: ac ponit iterum duo praecepta: matronae peccantes corripiendae sunt vt matres, iuniores vt sorores in omni castitate: ergo debet adesse *επίπληξις*, adhibenda autem est *παράκλησις*: haec ministris curanda sunt. Nos qui de numero
- 50 auditorum sumus, discamus omnes nos opus habere correptione, quia omnes peccatores sumus, ratio est in verbis Apostoli, QVIA SENES OPVS HABENT CORREPTIONE, IUVENES OPVS HABENT EADEM, MATRONAE ET IUVENCVLAE, quae plena est enumeratio. Quod si qui reprehendi nolint, caueant ne ei materiam praebeant: minister vero si hanc moderationem non seruet, ipse viderit: omnia debent ad aedificationem
- 55 facere quae euentu ipso prodit, quam studiosi sint omnes moderationis et lenitatis.

3 Viduas honora quae vere, etc.

Secundus locus de cura viduarum. Propositio

COMMENTARIJ

[p.120]

igitur hic specialis constituatur, Ministro diligenter curandum est vt viduae de publico alendae, aut ministerio Ecclesiastico deputandae, idoneae solum assumantur. Quod vt recte intelligamus sic accipi debet. Habebat vetus Ecclesia imprimis pauperum rationem, quibus connumerabat orphanos, viduas, exules, peregrinos, valetudinarios, etc. In quibus curandis utebatur ministerio quoque viduarum: nam inulta rectius per viduas administrantur quam per viros, vt adesse aegris puellis, matronis, puerperis, infantibus, pueris, et c. Ideo vt vitaretur passim ois scandali occasio, praefecit talibus viduas quae de publico simul alerentur: vnde postea illis inhaesit nomen vt dicerentur diaconissae, in nostris regionibus vmbra illius rei fuit in collegiis paegarum, die Bteginen huser, in quibus tales alebantur viduae, quae aegris adessent si res posceret.

VIDVAS, inquit, HONORA: viduam a viduitate appellamus, hoc est, solitudine, sic Graeci χήραν vocant quasi ῥημον, desertam a viro. χηρόω illis est idem quod ἐρημόω, vasto, destituo, et recte, quia vidua est viduata, hoc est, orbata viro: sic χήραστι μονοθεσσαλονικῶς, vel vt Apostolus loquitur, μεμονωμένη, solitaria facta, et destituta viri patrocinio et

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.121]

necessario auxilio: tales honora, inquit. Verbum τιμν accipio de victu etiam et amictu, vt in Decalogo dicitur, Honora patrem tuum et matrem, hoc est, prospice illis de victu: sic honorandas hic accipio viduas, hoc est, illis prospice etiam de victu vt alantur. Ad prius tamen praeceptum, de correptione moderanda, potest etiam accommodari, HONORA VIDVAS, hoc est, modeste quoque illas admone sui officii: sunt enim et hae peccato obnoxiae. Dum igitur peccant, minister iuuenis orationem ad illas habiturus seruet decorum, vt honorare videatur increpando, vt dixit de adolescentibus mulieribus, quas obiurgare debet seruata castitate. Ex quo et illud sequitur, ministrum iuuenem cum viduis iuuenilis periculose colludere familia eius: laeditur enim castitas, si non facto, certe verbis et moribus, quae vno saepe verbo proditur.

Sed placet prior sensus de curandis viduis ex publico, quod recte dicitur honorare. Ac sciant viduae honorem virtutis praemium solum esse: si igitur honorari velint, virtutem Vt habeant curent, ne sola aetate se venditent: quo facit Apostoli forma loquendi, quod addit, quae vere sunt, ντως χείρας, non obscura est differentia inter viduas: aliae vere sunt, quod dicuntur re et nomine viduae: aliae solo nomine. Apostolus igitur praeceptum de ho

COMMENTARIJ

[p.122]

norandis viduis applicat, ad solas illas quae ντως sunt quod dicuntur: id quale sit ex subiectis notis intelligatur.

4 Si vero aliqua vidua, etc.

90 κθεσις est plenior, quae sint vere viduae, et quae non vere. Vere est vidua, quae non solum viro orbata est, sed quae non habet τέκνα, nec κγονα, hoc est, nulla plane

auxilia humanitus expectanda.

Itaque illa quae habet filios, filias, aut nepotes, similesve personas, nondum est vere vidua, et ideo non idonea quae de publico alatur, nisi et isti plane omni subsidio
 95 careant. Hoc postea dicit μεμονωμένην. Colligamus igitur notas idoneae viduae alendae ex bonis Ecclesiasticis. Prima sit nota, DEBET ESSE VERE' VIDVA, hoc est, μεμονωμένην, orbata et marito et omni sobole: ratio est, quia dum tales supersunt, debent discere parem referre gratiam. Sed est ambigua sententia: discant primum propriam domum εύσεβε ν, et reddere vicem maioribus: potest intelligi primum de viduis, vt
 100 ipsae malint cum suis habitare, et in pietate domesticos erudire, quod recte dicitur διον ο κον ευσεβε ν, hoc est, pie colere suam familiam: est enim leuitatis argumentum si vidua nolit suis cohabitare, et ma gis delectetur aliorum conuersatione, quam domus suae et familiae. Et id etiam dicitur

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.123]

vicem rependere maioribus suis:: nam vidua suis maioribus debet si recte instituta est,
 105 hanc pietatem relinquat posteritati. Alter sensus est, qui ad filios et filias seu nepotes illa refert, ac discant acceperit de filiis: illi discant viduam matrem pie alere, quo exemplo domum suam in pietate confirmabunt, et vicesreddere maioribus pium esse docebunt: quod Graeci dicunt αμοιβὰς et αντιθρεπτήρια αποδιδόναι, parem referre gratiam, αντιτελαργε ν, ciconiarum more gratum esse parentibus. Vterque sensus recte quadrat
 110 ad institutum Apostoli, vt scilicet vidua non alatur de publico cum a suis ali possit

Addit Apostolus rationes duas: prior est, QVIA HOC FACTVM EST καλόν scilicet natura: docet enim natura maioribus oportere gratiam referre, vide leges ciconiarum apud Aristophanem, quibus iubentur pelargides seniores ciconias alere, et exempla Ethnica illustria in hac gratitudinis specie Deus nobis proposuit, vt in Cimonis filia quae
 115 patrem vberibus in carcere alit: Aeneae, qui patrem senem ex incendio Troiae effert, et alia infinita, quibus ostendi potest καλὸν τ φύσει.

Altera est, quia idem DOMINO EST GRATVM, h.e. officium hoc Deo acceptum est: nam multa videntur natura honesta, quae tamen

COMMENTARII

[p.124]

taliam non sunt, nec pacatur his Deus: et vim vi repellere Christiano in loco et tempore
 120 non licet. Voluptas natura honesta videtur, quae piis tamen interdicta est: sed dum concurrunt, ista duo validissima sunt, naturae iudicium et Dei approbatio.

5 Quae vero reuera vidua est, etc.

Altera pars αντιθέσεως superior non vere vidua erat, quia habuit τέκνα vel κγόνα a quibus debuit et potuit ali. Haec veron nunc reuera est vidua: vides ντως χήραν describi quae sit μεμονωμένην, hoc est, orbata et marito et sobole. Additur mox altera
 125 nota vere viduae, nec illud satis erat vt esset idonea quae de publico aleretur. Altera igitur nota est, pietatis constans meditatio ac studium: quod Apostolus dicit, SPERAT IN DEVM, scilicet quia omni ope humana est destituta, non habet maritum, non filium,

130 nec filiam: superest igitur soli Deo nitatur. Nam si filii sint, spes aliqua est in vicino posita: talis igitur soli Deo fidens in orationibus et precibus perduret, vt sit idonea quae de publico alatur, et ad ministerium quoque admittatur.

6 *Petulans autem, vivens mortua est.*

Iterum contrarium addit vt fecit in prima nota: illic opposuit μεμονωμένην, et χουσαν τέκνα, κγονα. Hic προσμένουσιν προ

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

σευχα ς opponit ei quae est σπαταλουσα, hoc est, lasciuiae et petulanti. Vox desumpta [p.125]
est a spathale, quae significat oruamenta muliebria, qualia in brachiis et collo habent
135 superbulae, Hinc σπαταλ ν, luxum prodere eiusmodi ornamentis, id si faciant viduae, indignae sunt quae alantur de publico, quia mortuae sunt Christo. Viuens morrua dicitur, quia officio suonon respondet: et viuum dicitur cadauer. Christo mortua est et viuit mundo: hinc σπαταν, σπαθαν, et σπαταλ ν, idem pro ναλίσκειν ατάκτως, hoc est, sumptus facere inepte et lasciuire: quale in illo Aristophanis notatur. γύναι λίαν
140 σπαθ ς, ô mulier nimium lasciuia es. Σπαθαϛ, hoc est, τροφ ς: hinc etiam σπα- τάλν cibis delicacior προφη, aut in quo mores sunt petulantiores, quale est in illo Graeco carmine, O δὲ μύες ν ν ορχο νται, δρασάμενοι της σ ς σπατάλης, Mures nunc saltant, fruentes tua spathale, hoc est, carne felium.

7 *Et haec indica, etc.*

145 Repetito est praecepti totum complectens. Duo autem exprimit: primo Timotheo non nisi idoneas admittendas esse: deinde hoc publice proponendum vt viduae tales sint re ipsa inter Christianos, quod vno verbo dicit ανεπίληπτοι, irreprehensibiles, hoc est, si suos habeant, ne petant de publico ali, piaie sint non lasciuiae.

COMMENTARII

8 *Si qua vero, etc.*

150 Comminatio est quae habet vim argumenti, ne de publico ali velit, quae a suis ali possit. Ambiguus iterum est sermo, sed vtrunque seruit instituto. Nam si de viduis lasciuis accipias, quae suis neglectis, aliunde vitam quaeritant: recte dicitur de eo quod suos negligant, illis non consulant, nec prospiciant cum quibus manere nolunt: et saepe illarum prae sentia rem domesticam plurimum auget: TALES FIDEM NEGARVNT, h.e. Christianam professionem, cui non respondent, et ideo infidelibus sunt peiores, qui suis pie et sancte prospicere maluerunt, et apud filios tenuiter viuere, quam alibi laute. Itaq.
155 nulla pia vidua hoc conari debet. Sin ad filias referas, illas quoque terrebit argu mentum vt curent suas matres viduas, quia domesticae sunt, prae terea propriae sunt, praeterea fidem non negasse videbuntur, et ab Ethnicis minime victae: certum enim est ingratis erga parentes damnari ab Ethnicis, cuius rei vide exempla apud Val.de gratis et ingratis.

9 Vidua allegatur, etc.

160 Tertia sequitur nota quae vidua digna possit esse ministerio publico, et alimento, que
 scil. attigerit annum 60. Nam talis inepta est partui et ob id libidini minus subiecta.
 Posterius seculum mitigauit hunc numerum, quadragenariam admittendo: plus peccant
 hodie, quamlibet

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.127]

suscipiendo modo votum sanctae viduitatis promittat, licet id nunquam seruare cogitet.

165 Quarta nota hic etiam additur, quae fuerit vnus mariti vxor, hoc est, vno viuentem,
 non alteri se copularit, nec etiam suo aliquo vitio ab vnus matrimonio repudiata ad alium
 transierit thorum, quod est δευτέροις γάμοις ομιλεῖν, nec etiam extra matrimonium
 prostituta pudicitia vixerit: sic vnus mariti vxor fuerit. Igitur non damnatur si vno
 mortuo ad alterius connubium transeat honeste, quia mors cum soluat matrimonium,
 efficit vt adhuc vnus sit mariti vxor.

10 In operibus bonis, etc.

170 Quinta nota habeat etiam bonorum operum plenum testimonium: μαρτυρουμένην
 accipio vndique conuictam a bonis operibus, hoc est, cuius pietas publice sit notoria.
 Et quae sint bona opera hic accipienda vt iliter admonet ne alia intelligeremus. Sunt
 igitur erudire liberos, hospitem esse, piorum lauare pedes: hi enim sunt sancti in
 Scriptura, afflictis adesse. Haec matronalia sunt ornamenta, quae viduam postea factam
 175 commendabunt vt de publico ali debeat, et ministerio adhiberi possit.

II Iuniores autem viduas auersare, etc.

Locus est de iunioribus viduis diligenter i mimi steriopublico cauendis. Constat loc
 propositione,

COMMENTARI

[p.128]

ratione, et illatione. Propositio est, IUNIORES VITATO, hoc est, indignas iudicato
 publico alimento et ministerio Ecclesiae, item priuato et solitario colloquio ne viole-
 180 tur castitas: periculosum enim est iuuenem ministrum cum iuencula vidua secretius
 agere, et familiarius colloqui: proditur enim pudor, et proximus est lapsus et periculum
 scandali. Ratio est a communiter consequentibus vt plurimum veris. Primum. n. SO-
 LENT LASCIVIRE CONTRA CHRISTVM, ET NVPTVRIVNT MVTATO CON. quod
 quum in Ecclesia Christi sine infamia non possint, cogitant plenam defectionem a tota
 185 professione Christi, quod est lasciuire contra Christum.

12 Habentes iudicium, etc.

Alterum argumentum ex superiori natum: fidem primam abnegarunt, ergo cauendae
 sunt. Item, habent iudicium, hoc est, damnabiles sunt: igitur cauendae. Κριμα̃ habent,

hoc est, κατακρίμα, idque apud Deum, quem fallere non possunt. Deinde apud piam Ecclesiam militantem, quomodo sua petulantia offendunt. Denique apud Satanam cui
 190 parent, qui accusator illarum erit apud Deum.

Primam autem fidem accipio pro tota Christianismi professione, quae merito prima fides est, hoc est, prima fidei professio. Idem Graecis dicitur πίστις, hoc est, fidei professio,

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

quam adulti edebant in Baptismo post conuersionem, renunciantes Satanae et mundo, [p.129]
 195 obstringentesq. se vni Christo. Hunc negant viduae lasciuiae, cogitantes defectionem a toto Christianismo. Alii primam fidem accipiunt pro voto castae et sanctae viduitatis, quod votum postea frangunt nuptias meditando. Hinc πίστις est συνθήκη et Neder, votum: mihi prior aridet sensus.

1 Simul autem et otiosae, etc.

Tertium malum quod hinc fluit: redduntur ἀργαί: quarto fiunt vagabundae: quinto
 200 φλύαροι, nugaces, garrulae: φλύαρος dicitur nugarum amatrix, et φλυαρολογία, studium nugandi, et φλυαρόγραφοι, illarum scriptores: deniq. περίεργοι, curiosae, inquirentes in res non necessarias, vel quae ipsarum scire nihil intersit: inquirunt enim libenter in proximi vicini mores et familiam. Haec catena malorum efficit vt sint cauendae. Argumentum omnium tale est, Quid quid est periculosum et plenum scandalo, id ministro
 205 diligenter est cauendum, sed iuniores viduas ministerio adhibere, et illarum vti consortio, plenum est periculo ac scandalo: ergo diligenter est cauendum.

14 Volo igitur, etc.

Illatio ex superioribus vt plurimum consequentibus, et veris malis: constituit autem generalem regulam quae valere debet intota

COMMENTARII

illa aetate, scil. vt iuniores omnes nubant dum praedicta pericula cauere non possunt. [p.130]
 210 Hinc probantur secundae nuptiae, quia Apostolus illaimperat iunioribus viduis, adeoq. praefert voto sanctae viduitatis: igitur sanctas esse oportet nuptias secundas. Ratio est, quia his votum castitatis laqueus est, et occasio perditionis: ergo vitandum. Addit autem Apostolus bona opera, vt prius, coniugalia, quae vere Deo placent: vt est liberos gignere et educare, domum regere, cauere infamiae notas. Vide de hac re elegantem epist. apud
 215 Cyprianum, libus 1.epist.11.est.

15 Iam enim quaedam, etc.

Addit conclusioni nonum argumentum ab exemplis sumptum: vsu enim ipso edoctus Apostolus canonem hunc de nuptiis repetendis constituit. De certis exemplis loquens, ait

quasdam euersas esse, retro Satanam abeundo, quod non potest nisi de plena apostasia a to ta Christianismi professione intelligi.

16 Quod si quis fidelis, etc.

- 220 Generalis epilogus secundi loci, de ido neis saltem admittendis, vt de publico alantur: repetit igitur generalem sententiam, vt quae habeat amicos et ab his alatur. Vides hic vi duam dici non veram quae habet πιστόν, hoc est, filium, aut nepotem, vt dixit ver.4. vel quae habet πιστήν, hoc est, filiam, aut neptem: talis vidua debet ali a suis domesticis, et opponitur

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

- 225 equae hic et supra versu tertio dicitur ντως χήρα, hoc est, re et nomine vidua: haec alenda est, prior non: ratio est, ne greuetur Ecclesia: gitor iuuenculam de publico alere, vel quae habeat suos per quos alenda sit, illud est grauare Ecclesiam. [p.131]

17 Qui bene praesunt, etc.

- 230 Tertius est locus capitis de ministris recte alendis ex publico. Propositio est, Curandum est Episcopo vt ministris Ecclesiae benigne victus et amictus subministretur. Presbyteri nomen generale est, complectens semores Ecclesiae, qui duplices sunt.

- 235 Alii cum ministris solum disciplinae prae sunt. et mores regunt: alii praeter illud etiam docent, et Sacramenta administrant, et fieri potest, vt hi posteriores re ipsa iuuenes sint, officio senes, qualis erat Timot. inter presbyteros iuuenis, HI DVPLICI HONORE DIGNI SVNT, h.e. sunt benigne alendi: fed meminerint hoc pertinere ad eos solum qui bene praesunt, h.e. qui officium suum serio praestant: id faciant singuli, hinc quaerant de honore duplicato.

- 240 Sunt qui duplicem honorem intelligant de stipendio geminato: primum fit stipendium pro se et familia: alterum pro peregrinis, vt possit quia supra dicebat Episcopum vnus vxoris, esse hospitalis: quod tamen mihi non placet, hoc est, vnus Hecclesiae debere esse maritum,

COMMENTARII

- 245 h.c.praesidem. Non potest igitur ab vna Ecclesia duplum accipere stipendium. Altera est sententia inter pretantium duplicem honorem: primum de liberali victu, qui honor primus est: deinde de honestis sententiis de pio ministro, qui alter honor est: ac si dicat pium ministrum benigne non solum alendum, sed etiam honesto habendum loco, pie de ipso et honorifice loquendum, quae sententia vera est. Mihi tamem placet tertia: nam more Scripturae duplum dicitur abundans, et pleniore mensura traditum, vt Matt. 23.ver.15. De hypocritis dixit Christus quod suos proselytos faciant filios gehennae duplo ipsis maiores. et Apocal.18. De Babylone ait, Duplicate illi dupla secum dum opera eius. h.e. pleniore mensura puniatur vt promeruit. Ita duplicatum accipio honorem, hoc est, benigne et plenius praestitum, quod fit vno stipendio hilariter soluendo, prompte et benigne alendo, ac vt par est colendo. [p.132]

18 Dicit enim Scriptura, etc.

Propositio exposita est, in qua tria sunt: primum qui sint liberaliter alendi, scil. quibene
 praesunt: deinde quomodo liberaliter duplicato honore: tertio ad quos singulariter hoc
 spectat: ad eos qui in doctrina suam praestant operam vigilanter. Nunc propositio-
 255 nis additur confirmatio a pronuntiatis: estq. argumentum geminum: primum a veteri
 testamento

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.133]

depromptum, alterum ex nouo. Mosis enim est sententia, Boui trituranti non obligabis
 os, de qua diximus, Cor.9.ver.9. Vnde hoc sequitur. Si boui benigne exhibendus est
 victus propter laborem, quanto magis homini docenti vigilanter et vtiliter? Christi
 260 vero est sententia, Dignus est operarius mercede sua, Matt.10.ver.10.Luc. 10.ver.7. In
 quibus sententiis obseruemus oportere esse non pigros boues, aut otiosos homines in
 foro, siquidem nobis velimus applicare id quod Apostolus hic docet. Deinde Scripturae
 nomine, iam tunc comprehensas fuisse Domini Cheist; sen tentias de religionis cura, etc.

19 Aduersus presbyterum, etc

Quartus locus, de iudicio contra peccantes, videtur hic locus pertinere ad primum de
 265 moderatione adhibenda in corripiendis peccatoribus cuiusuis aetatis et sexus homines:
 nisi quod hic magis tractat forensem inquisitionem in peccata: illic vero in genere obiur-
 gationis formam quae levis et prudenter accommodata esse debet personis auditorum.

Propositio huius loci est, Episcopo danda est opera vt iudicia Ecclesiastica quam
 sanctissime administrentur.

270 Partes a diuisione instituit. Nam peccatum aut latet, et ob id conuincendum est
 testibus: aut notorium est, nec habent opus peccator testibus, quia constat de peccato,
 aut etiam fatetur:

COMMENTARIJ

[p.134]

de vtroque hoc genere breuiter agit.

Exorditur autem a peccato quod latet, vt solet in magnis viris, quales sunt prae-
 275 sides Reip, et Ecclesiae, de quorum peccato non facile constat propter authoritatem:
 isti si deferantur, inquirendum dicit, testibus, significans delatoribus non facile esse
 credendum. Deinde parcendum bonorum famae et nomini, ne ad quosuis rumusculos
 palam traducantur. Primum hic presbyterum accipio officio et aetate, hoc est, ministros
 Ecclesiae non damnandos nisi diligenti inquisitione habita: nec solum ministros, sed
 280 omnes personas aetate graues: quibus enim Dominus dedit bonum nomen, et aetatis
 grauitatem, hos oportet parentum loco colere. Ideo diligenter est cauendum, ne quid
 temere contra tales credatur delatoribus. Deinde, quia tales presbyteri erant iudices et
 Senatores Ecclesiastici qui alios ob peccata pro delicti ratione corripiebant, credibile est in
 multorum offensam incidisse, adeo vt non carerent obtreptatoribus: ne igitur temere quid
 285 contra ipsos credatur admonitione dignum fuit. Nec ideo sequitur, solum in his adhibendi
 sunt testes, in aliis sine testibus agendum est: imo quia in his grauitas requiritur in omni

iudicio Ecclesiastico eam esse adhibendam docet. Sunt interim multa leuia et puerilia in quibus nec de famae nec nomi

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.135.]

nis integritate agitur, in quibus non est opus fimili rigore. Statuamus igitur hanc communem regulam. In omni iudicio Ecclesiastico curandum est praesidi vt inquisitio in peccata mortalium pie et sancte fiat. Ratio est, quia si contra seniores fiat inquisitio, aetatis et grauitatis ratio hoc postulat: sin contra iuniores, idem postulat fraternitatis ius et regula naturae, Quod tibi fieri nolis alteri ne feceris.

Deinde quia Apostolus in tali censura iubet adhibere testes, eosque plures secundum legem Mosis, duos vel tres, in quorum ore consistat veritas.

20 *Eos qui peccant, etc.*

Altera est species peccantium, eorum scilicet qui notorii sunt, nec inquisitione opus Habent: in his quoque procedendum est pie et grauiter, sed non per testes, verum correptione: λέγειν est peccatorem sic describere, vt limitato et agnito peccato certis argumentis ad poenitentiam ducatur, in peccato suo erubescat cognita eius magnitudine et spe veniae ad Christum impellatur. Itaq. non loquitur de confusione publica, quae nimis est immoderata apud quosdam, qui satyrice magis debacchantur in auditorum peccata, quam vtiliter. Addit rationem Apostolus, VT RELIQVI TIMOREM HABEANT, hoc est, iram Domini

COMMENTARII

[p.136]

metuant, offensam eiusdem, quae fluit expetrato peccato. Illustre igitur hinc ducitur argumentum, Timor in Ecclesia est confirmandus: ergo Ecclesiastica iudicia grauiter sunt administranda.

21 *Obtestor in conspectu Dei, etc.*

Grauiissima obtestatione concludit locum de iudiciis Ecclesiasticis, quae argumenta aliquot suppeditat. Primum enim hoc genus dicendi non adhibet Apostolus nisi in rebus grauissimis, maximique momenti: cuius exempla supra aliquot vidimus, et infra cap. 6.ver.13. quoque habebimus: cum igitur de iudiciis Ecclesiasticis agens idem adhibeat, vtique pie et religiose sunt administranda. Deinde quia obtestatur per conspectum Dei, hoc est, prae sentiam eius: ex quo efficitur Dei esse iudicia, in quibus ipse velit esse praesens.

Sciant igitur iudices Dei se esse vicarios, et inter iudicandum ad illius voluntatem respiciant, pronuncientque tamquam Deo praesente et inspiciente ipsorum corda. Tertio. PER CHRISTVM DEI FILIVM, scilicet iudicem superiorem ad cuius tribunal illis quoque olim sit subeundum iudicium. Quarto. PER ELECTOS ANGELOS, testes scilicet nostrorum iudiciorum, quae de aliis peccatoribus ferimus et consortes vitae aeternae, qui ad Christi Domini nostri tribunal spectantes

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.137]

320 erunt incorrupti iudicii Christi, quemadmo. dum spectatores fuerunt nostris iudiciis de fratribus peccantibus. Haec argumenta pondus addunt propositioni quam vno verbo refricat, VT HAEC SERVES.

Τα τα primum refero ad iudicia Ecclesiastica, vt sit sensus, In his volo te quam sanctissime versari, nec solum te, sed vt alii idem faciant illis debes esse author et impulsor. Deinde τα τα potest quoque referri ad omnia praecepta hactenus tradita: 325 sed prior sententia mihi magis arridet propter sequenda, κωρὶς προκρίματος, nihil faciens κατὰ πρόκλησιν: duo enim haec commata pertinent ad iudiciorum formam. Πρόκριμα dicitur, quod iudex sumit sibi non ex actis et prolatis, sed domo secum affert aliunde ad ipsam causam: tale praeiudicium mirifice impedit veritatis cognitionem, hinc 330 enim mox nascitur πρόκλησις, hoc est, inclinatio in vnam partem, causa etiam nondum cognita quum iudicia ante cognitionem debeant esse κλιτα, hoc est, inuiolata et minime flexa: post cognitionem vero γκλιτα, hoc est, ad veritatis fauorem accommodata: vitia igitur iudiciorum sunt ωρόκλησις, et πρόκριμα quae peccant anticipatione. Quare ταυτα ad priorem sententiam refero.

22 *Manus ne cui cito imponas, etc.*

COMMENTARI

[p.138]

335 Quintus locus sequitur de impositione manuum: habet autem locus iste duo, πρώτασιν et α τιον. Propositio est, Episcopo danda est opera vt in eligendis ministris quoque prouidus et cautus sit: nam peccatur hic quoque celeritate et praecipitantia iudicii, vt idoneum iudices qui talis minime est. Manuum impositio illustre olim fuit symbolum veris ritibus adhibitum. In nouo Testamento ministerium Ecclesiasticum isto conferebatur, 340 testabaturque is qui manus imponebat se hunc dignum et idoneum iudicare qui alios doceret: sic in Timothei electione et confirmatione fuit, supra 4 et infra 2.epistola cap.1. Aliâs isto symbolojdona spiritualia conferebantur et visibili aliquo signo declarabat se praesentem Spiritus S. vt Act.8.et 19. Alias sanationis erat argumentum verum et minime dubium, Matt.9. in primatis filia, Marci 5.in principis synagogae filia. In 345 veteri Testamento, vnde hic mos fluxit, symbolum hoc adhibebatur in electionibus et confirmationibus, imperatorum, vt Num. 27.in electione Iosuae. In benedictionibus confirmandis et conferendis, vt Gen.48. In deputanda cer ta aliqua hostia, Exod.29. etc. De quibus suo loco a nobis est dictum.

Ratio propositionis est gemina: prior, Ne ALIENIS COMMVNICES PECCATIS 350 hoc est,

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.139]

ne reus fias corrupti ministerii. Cogitent hoc diligenter quibus electiones sunt concessae, ne alie no peccato sese maculent, dum eligunt, admittunt, et confirmant ebrios, scortatores, rudes et imperitos asinos, qui populum pietatem vel non docent, vel male, aut pessimo exemplo doctrinam bonam conmaculant: quorum vocationem Deus nulla 355 ratione approbat.

Altera est, TEIPSVM CASTVM RETINE, hoc est, si prouidus fueris vt praecipio, hunc thesaurum retinebis, vt maneat coram Domino iudice γιος, hoc est, innocens, qui maximus est thesaurus, et omni laude et praemie humano superior.

23 Ne amplius aquam bibas, etc.

Sextus locus sequitur qui personale habet praeceptum: spectat enim ad personam Timothei, sed ita vt facile hinc constitui regula generalis possit. Sit igitur haec propositio huius loci, Timotheo et ob id omni pio ministro ieiunium, aquae potio, et omnis carnis castigatio sic temperanda est, vt valido corpore quam diutissime Christi Ecclesiae prodesse possint. Ratio est, quia Apostolus hoc fi ne aquae potionem hic interdicit Timotheo, et contra praecipit moderatum vini vsum. Aquae potio minus in nostris ministris habet periculi, quia saluberrima quum sit nostrae regionis aqua, tamen caute illa vtuntur,

COMMENTARII

vino magis dediti, imprimis delicatioribus. Olim peccabant magis in defectu boni pastores, hoc est, vt minus vinum curarent, magis essent υδροπόται: quae laus est Musarum apud Ethnicos, ideo fontes limpidos et fluminum tractus accolebant. Hodie res conuersa est, ideo obseruent nostri οινοπόται, concedi illis in persona Timothei paululum vini, vt pitissando magis et gustando illo vtantur quam replendo et ingurgitando: nec minus est hoc peccatum in excessu quam quod in Timotheo timebat Apostolus in defectu, aquae potione reddebat, sed languidum et ob id inutilem. Sic nostri vini potione reddunt se morbosos, podagricos, chiragricos, fraeneticos, et aliis morbis sese corrumpunt: in quo multiplex est peccatum. Peccant in vinum ipsum, nimis exquisito vtentes, quum vulgaria illis non sapiant, nisi bis peregrina. Deinde exemplo pessimo aliis praesunt, luxu et deliciis effoeminati. Tertio, in suamet corpora quae morbis corrumpunt. Demum in officium suum et Ecclesiam, qui redduntur inhabiles et inutiles, interim saginandi otiosi.

Ratio Apostoli est, contra aquae potionem accommodata, PROPTER STOMACHVM, inquit, TVVM, quia scilicet is frigiditate aquae corruptus etiam concoctionis officium non praestabat: hinc varii morbi et ex mor

[p.140]

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

bis languidum et inhabile ad tantum munus corpusculum. Nostrae hodie rationes instruendae magis sunt contra vini potionem quae nimium immoderata et impudens est apud ministros Christi.

[p.141]

24 Quorundam hominum peccata ante manifesta sunt, etc.

Epilogus est continens instructionem ac consolationem: videnturque haec commode superioribus cohaerere, si versum 23. includas parenthesi, eruntque haec verba antipophora: poterat enim dicere Timotheus, vix potero cauere hy pocritas quo minus sese insinuent et ingerant vtcunque sim prouidus et seuerus examinatus: malum enim occultum est saepe, vt quid sequendum sit seire non possit. Respondet igitur Apostolus concessione.

390 Verum est, impietas in multis occulta latet, attamen semper latere non potest: aut enim manifesta sunt peccata quae κρίσιν et iam facilem efficiunt.

Haec peccata praecedunt iudicium et informant nos quid sequendum sit et inter examinandum notoria saepe fit ruditas, inhabilitas, stupor et inscitia Scripturae. Id totum deducit te ad certam crisin. In aliis latent, attamen post crisin produntur, vt superbia
395 et arrogantia, quae se prodit, si hypocrita fuerit admissus, nam vestis virum faciet, et magistratus

COMMENTARIJ

[p.142]

illum arguet, hoc est, mores mutabit iam euectus ad aliquam dignitatem. Illa licet sequantur crisin factam, tamen correctionem admittant, vt talis iterum deponatur commode, matureque adhibeatur morbo remedium. Sic dum censura peccantium agitur, quidam
400 adeo callide sua peccata possunt tegere, vt nullis argumentis aut testibus satis conuinci possint. Hi impediunt actibus iudicia sana, vt statui certo non possit: attamen deinceps sequetur, inquit, vt notoria fiant. Dominus enim non fert ista monstra vt semper lateant sub ouilla veste. Interdum per ipsam crisin declarantur, vt in Actis, Ananias et Saphira produntur ipsa crisi, quam SpiritusS. per Petrum fecit. Itaque consolatio non habet
405 locum, constanter exploranda omnia in censuris, in examinibus seu peccantium seu eligendorum ministrorum fore vt iudicia nostra non semper fallantur, si non in actione produntur, certe paulo post manifesti fient.

25 *Similiter et bona opera, etc.*

Contrarium membrum de bonorum innocentia, quae itidem vel notoria fit, per ipsam inquisitionem vt certa sit crisis: vel latens in actione post crisin suo tempore patefiet.
410 Consolatio et in hisest, Veritatem semper latere non posse quin patefiet: temporis enim est filia.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.143]

CAPVT VI.

V

VARIOS persequitur locos hoc capite quos ordine recensebimus. quo facilius sit illorum deinceps explicatio. Primum, disserit de officio seruorum in suos ordinarios heros. Deinde, describit schismaticos, vt eo commodiùs vitari possint. Tertio, agit de vera animi sufficientia qua sua sorte homines contenti sunt, nihil insuper appetentes. Quarto, contra
5 auaritiam disputat propositis incommotis, quae ipsos auaros solent comitari. Quinto, sermonem ad Timotheum conuertit, et hortatur iterum ad officium in Ecclesia quam vigilantissime exequendum. Sexto, diuitibus suum praescribit decorum quond ab ipsis requirit pietatis professio. Septimo, de mum breui epilogo totam epistolam concludit. De his ordine audiemus ipsum Apostolum, fingulis locis suas quoque constituentes
10 speciales propositiones.

1 Quicumque sunt sub iugo serui, ett

Locus est primus de officio seruorum erga suos heros. Hunc locum etiam habuimus ad Eph.6.v.5.ad Col.3.V.22.et habebimus infra ad Tit.2.V.9.1.ep. Pet.2.V.18, quibus consonant illa quae ad Rom.13. habentur. Hoc loco Apo

COMMENTARIII

[p.144]

stolus hunc ordinem seruat. Initio dat praeceptum quod seruis est sequendum: mox
 15 addit praecepti rationem: tertio respondet impatientiae seruorum, de fidelibus dominis
 excipientium : quarto, hoc ipsum firma ratione probat: quinto demum concludit locum.
 Sunt illa, πρότασις, α τιον, ανθυποφορὰ, κατασκευή, et συμπέρασμα.

Propositio est in illis verbis, QVICVNQVE SVB IVGO SVNT SERVI, PROPRIOS
 20 HEROS OMNI HONORE DIGNOS IVDICENT. Praeceptum est, cuius sententia sit,
 serui dominis suis officium suum omni reuerentia quam promptissime debent praestare.

Qui serui sint describit, ο πὸ ζυγὸν, eos humilitatis admonens a qualitate conditio-
 nis: sub iugo sunt, igitur patientia opus est. Item iugum hoc excuti propria autoritate
 non debet, quemadmodum iumenta subiugata non laudantur si excutiant illud aut re-
 calcitrent. Hoc agnoscant serui, praesertim pietatem profitentes. Deinde addita est
 25 clausula vniuersalis οί, admonens etiam eos qui sunt quacunque ratione superiori potes-
 tati subiecti, debere obedientiam praestare his quibus subiecti sunt, quales sunt subditi
 erga magistratum, famuli, ancillae, clientes, discipuli et similes personae. Obedientiam
 debent his quibus Dominus eos subiecit, quos

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.145]

notanter hic exprimit Apostolus, δίκους δεσπότης vocando. Dicuntur autem ἴδιοι iure
 30 diuino et humano: Deus enim in populo suo seruitutem approbavit, imo concessit etiam
 piis, vt in casu necessitatis libertatem propriam vendere possint et assumere heros sibi
 quorum imperio regerentur: quanquam semper velle seruum esse in suo populo Deus
 ignominiosum iudicavit. Deinde iure Gentium iustum est vt hi qui vel bello seruati essent,
 vel empti pecunia, vel nati in seruitute, vel suo aliquo vitio libertatem amisissent, fideliter
 35 seruiant suis dominis. Itaque seruus perfidus et impatiens peccat in rem propriam. Omni
 honore dignos iudicare, est simplici animo pie sentire de hero suo, prompte res ipsius
 et comoda procurare, et constanter illi bene velle: laudantur in seruo, candor, animi
 promptitudo, et voluntatis constantia, etc. Vide locum de seruitute.

Ratio Propositionis, NE NOMEN DEI, ET DOCTRINA BLASPHEMET VR: grauis-
 40 sima est illa ratio apud pias mentes. Omnes enim operam dare debemus, vt nomen
 Domini per nos sanctificetur, quemadmodum petimus in oratione Dominica. Discimus
 deinde hinc per inobedientiam subditorum praesertim sernilem impatientiam blasphe-
 mari nomen Dei: hic ad totam vitam argumentum facit, quae si flagitiosa sit

COMMENTARIII

[p.146]

et professioni minime respondeat, nomen Dei blasphematur: sic argumentatur Aposto-
 45 lus ad Rom.2.V.24. Iudaeorum moribus effectum vt nomen Domini male audiat apud

Gentes, quemadmodum et D. Petrus scribit 2. epistola 2.V.2.de falsis doctoribus. Hac ratione in pri mitiua Ecclesia magnam et indignam inurebant veritati notam serui, qui praetextui libertatis Christianae sese iugo seruitutis cupiebant exi mere. Hinc. n. Ethnici clamabant, Ecce haec il lorum est doctrina, reddit nobis seruos seditiosos, etmancia
 50 ad arma incitat: quae calumnia, doctrina fuit diluenda: deinde seruorum constantia in seruitute. Ideo grauissimo argu mento eos vrget, ne Dei nomen ipsorum re bellione calumniam patiat. Altera ratio est, candem calumniam ad doctrinam Euangelii spectare, quo genere vehementer peccarunt nostro seculo reflorescente vera Euangelii doctrina Catabaptistae, qui miseram rusticam turbam ad arma incitarunt libertatis Christianae
 55 praetextu. Nam cursum Euang elio praecluserunt apud multos qui clamabant, Ecce hoc illorum est Euangelium, seditionibus omnia complere. Contra hic docet Apostolus, hoc ipso nomine imprimis cauem das seditiones, et seruilem rebellionem, ne doctrina Christi calum niam patiat apud infideles.

2 *Qui vero habent fideles dominos, etc.*

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.147]

Occurrit Apostolus seruili impatientiae, ac eripit ei firmamentum defensionis suae. Pri-
 60 mum igitur hic obseruetur superiora pro prie loqui de obedientia, quam debemus etiam infidelibus dominis: alioquin praeoccupatio haec non commode haberet locum. Valebat igitur argumentum a maiori, si enim etiam impiis est par endum, ergo multo magis fidelibus dominis. Verum Apostolus respexit hic ad defensionis firmamentum: impa-
 65 tientes enim seruitutis dicebant: Ecce Christianus sum factus, et herus meus quoque: cur ioitur me non manumittit? sum illius frater, et in Christo, neque liber neque seruus debet esse, sed noua creatura: id non perpendit herus meus, volo igitur ipse sumere quod ingratus herus Christo non vult dare: sic serui videntur fraternitatis Christianae nomem
 70 arri pisse ad praetextum rebellionis. Quo docemur apud hy pocritas, honoris et sortis Christianae ae qualitatem contemptum parere: et quia in fide est honoris quaedam aequa-
 tio omnium fidelium, in Baptismo vero sortis, ideo mox prorumpunt in has cogitationes, quas hic damnat in seruis Apostolus. Propositio est, fideles heri non contemnendi sunt seruis suis, h. e. fideliter etiam his est seruiem dum non minus quam plane impiis, qui conuersi
 nondum sunt. Firmamentum ipsorum seruorum eratifratres sunt, ergo fraterne nos
 75 debebant

COMMENTARI

[p.148]

dimittere, id non faciunt, causam igitur praebent nobis ipsos contemnendi. Respon-
 det Apostolus, non recte hoc effici: imo ob hoc ipsum magis diligendos. Fidelis tibi
 contigit dominus: ergo magis debes illi seruire propter communem professionem. Ap-
 probatur hoc loco manifeste seruitus. Deinde noncon cedendum seruis excutere iugum:
 80 et impium esse praetextum qui ex Euangelio petitur ad defensionem seditionis. Deinde
 sunt ἀγαπητοὶ, id est, dilectione: ergo non vr gendum illis officium seruitutis: vel
 ἀγαπητοὶ sunt Deo et Christo: ideo abs te non sunt contemnendi. Sed malo ad seruos
 referre, sic enim magis illos stringit argumentum in sequentibus, qui beneficium recipi-

ant, hoc est, dominos fideles ob hoc ipsum dignos esse qui a seruis beneficio afficiantur:
 85 nam fideles humanius sua mancipia tractant, ob quam humanitatem digni sunt vt serui
 fideliter administrent. Alii ad Deum ista referunt. Sequatur quisque quod sibi videbitur
 confor me esse pietati.

Haec doce et hortare.

Conclusio est loci prioris. Docere est ex scripturis ostendere credenda et facienda. Nam
 causas reddimus doctrinae ex scriptura. Hortari aunt proposito conmodo aut inconmodo
 90 ad eadem auditores incitare. Vtrunque faciendum est

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

ministro: docendi sunt serui, ne propter fidem conditionem suam deserant, idque ex
 sempura: deinde incitandi sunt ad obedientiam proposito praemio, honestate, vtilitate
 rei, etc

[p.149]

3 Siquis aliud docet, etc.

Secundus locus de cognoscendis et cauendis schismaticis. Locus iam partim tractatus
 95 est sup.c.1. et ad Rom.16. Phil.3. et 2. ad Tim.3. vers.6.ad Tit.3. In presentia colligantur
 notae quibus schismatici cognosci possunt.

Prima est ἐτεροδιδασκαλεῖν: id quid sit diximus sup.cap.1.ver.3. τερον dicitur
 quidquid Sacris literis conforme non est, hoc est, nec τὸ ἡτόν, nec διάνοιαν inde
 habet. Ideo Apostolus hoc vitium opponit hic sanae doctrinae Domini nostri Iesu Christi,
 100 hoc est, verae interpretationi Propheticae scripturae, a qua quidquid τερον est, hoc est,
 alienum reperitur, id totum schismaticum est, et ob id cauendum. Porro schismaticos
 libenter declarari suis opinionibus certum est: volunt nouae sententiae videri repertores,
 ideo figmentis delectantur, et siquid ex officina rationis subtile possint depromere, vt
 videre est in Eutyche, Arrio, Nestorio, aliisque, et hodie qui veteres haereses renouant
 105 hanc ipsam notam manifeste in se produunt.

4 Inflatus est nihil sciens, etc.

COMMENTARIJ

Altera est nota, iidem etiam superbi et arrogantes sunt, τύφωσις et τύφος dicitur
 μετα- βατικως, inflatio, arrogantia, fastus, sumpta metaphora a typhonico vento, quem
 veteres crediderunt hominibus mentem ac rationem adimere: hinc δεινὸς καὶ βρισηὶς
 νεμος dictus fuit, quia hoc vento correpti insanire ac delirare credebantur. Et est reuera
 110 arrogantia, delirium intolerabile piis: mag nifice enim de se sentiunt, et plus quam
 oportet sibi tribuunt, aliis facile detrahunt, praesertim in his qui de ipsis non magnihct
 videntur sentire. Hic morbus hodie nimium frequens est, non solum inter schismaticos,
 sed eos etiam qui longe abesse videri volunt a schismate.

Tertia nota est, NIHIL SCIENS: ignorantia igitur schismaticos etiam comitatur, non
 115 est illa docta et pia ignorantia, quam Augustinus etiam fateri non erubuit: sed veritatis

[p.150]

inscitia turpis, quae sibi plurimum sapere videtur: ideo effrons et impudens est, temere enim iudicat et pronunciat: ideo dici solet, Inscitia nihil esse impudentius. πιστήμη rerum est verarum, quae cum Dei iudicio congruunt: sic in fide quae analogae sunt religioni Christianae, et sanae doctrinae respondent, sunt πιστημονικά. Schismatici igitur quum ab analogia fidei

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.151]

errent, recte dicuntur nihil scire, vtvt docti videantur, quia ad finem veritatis non perueniunt.

Quarta est, νοσ ν περί ζητήσεις καὶ λογομα- χίας, id est, morbidus est circa quaestiones et verborum pugnas: supra quoque capite primo damnauit ζητητικὸν καὶ μυθικόν: infra ad Titum capite primo, versu Ιο.ματαιολογία dicitur, quia his quaestionibus frustra omnis cura impenditur. Hoc loco grauissime deterret ab eo vitio subiecta turpitudine. Νόσος enim est quod lae dit naturalem vitae actionem : in religione autem νόσος est studium litigandi, et curiositas quaestionum nouarum, quod ipsam quoque laedit actionem vitae renati hominis: ideo quam diligentissime haec vitia cauenda sunt. Habes euidentem notam schismatici hominis, morbidum esse quodammodo, et ad insaniam vsque se quaestionibus nouis macerare, Considera hic quaestionum diuersitatem: in Theologia alia est vtilis quaestio et pia ζήτησις ευσεβηε, quae in Sacris literis fundamentum habet, et ad cognitionem veritatis, aut ad mores renati hominis confert: vt quaestio de fide, de bonis operibus, de via ad salutem, etc. Alia est ζήτησις νοσώδης, morbida, quae Christi meritum obscurat, bonis obest moribus, aut ad cognitionem veritatis

COMMENTARIJ

[p.152]

nihil confert, qualis est quaestio de purgatorio, de inuocatione sanctorum, de operibus condignis, et congruis, de intercessionem sanctorum pro nobis apud Deum, etc.

Λογομαχία disputationum est vitium, quam do de rebus ipsis constat, lis saltem de vocibus est ac phrasi: oportet autem in vsu vocum faciles esse quando de rebus constat, quod facile agnoscunt moderata ingenia quibus dissidia displicent: sed schismatici, vt in aliis, ita hic quoque difficiles sunt. Ideo Apostolus morbum esse dicit, hoc est, animi vitium: morbus etiam est, quia causa mala suscipitur. Vt enim simplex est veritatis oratio, sic falsi callida sit defensio oportet: sic Eurip.eleganter dixit, - δικος λόγος, νοσων εν αυτ φαρμάκων δειται σοφ ν

Quinta nota est, Ex QVIBVS EFFICITVR INVIDIA,CONTENTIO,BLASPHEMIAE, SVS HICIONES MALAE, IMPROBAE EXERCITATIONES. Ab effectis describit schismaticam doctrinam, quorum turpitudine deterret nos a schismaticis studio. Effecta turpia et perniciose non possunt non ab impia deduci causa, huc referuntur effecta perniciose schismatis ergo ipsum schisma perniciosum esse oportet. φθόνος est rei bonae, hoc est, mali dum bonos virtutibus pellere vident, inuident, non quod tales esse vellet, sed quod ipsis similes in malitia omnes non sint.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.153]

πυν, contentio ex rationum collisione nascitur, et fere praecedit inuidiam: nam virtus demum cognita patitur φθόνος.

155 Blasphemia accipitur vel in viros bonos: sic Athanasius infinitas calumnias, et maledicta ab Arrianis, vel in ipsum Deum; fiunt enim schismatici etiam in Deum tandem maledicti, et dubitant de eius clementia, praescientia, cura pro piis, de Christi diuinitate, merito ipsius, et similia infinita rapiunt tandem in dubium.

160 Suspiciones malae sunt, quibus bonos viros immerenter obruere conantur, quod vitium hodie multos latet: nascitur illa suspicio ex praeiudicio quodam prauo quod malae mentes concipiunt de aliis, hinc mox in vnam partem inclinans nascitur suspicio, quam effundunt et spargunt in vulgus non cognita veritate. In quo cum schismaticis multi hodie communicant.

165 Παράδιατριβαί, et hic fructus est schismaticorum: non quiescunt sua spargere, ideo exercitia adhibent. Διατριβή est idem quod γυμνασία, estque vox media: bonorum enim, et malorum est. Malorum hoc loco exercitiorum habes exemplum: nam παρὰ praepositio significationem primam limitat, malamque facit. Exemplum peruersarum exercitationum, in scholastica Theologia obuia sunt, vt apud mona

COMMENTARII

[p.154]

nachos, peregrinationes, humicubationes, vigiliae, inediae, cantus, aliaq. satis testari possunt.

Hominum mente corruptorum, etc.

170 Ostendit ad quos spectent notae positae: nimirum testimonia esse reprobi hominis, quantumuis simulet pietatem. Corruptos mente intelligo schismaticos, qui diuersam ab Apostolica tradunt doctrinam. Corrupti autem sunt primum animi malitia, deinde studio corrumpendi etiam alios: vide infra ad Tit. 1. dicuntur φρεναπάται, deceptores mentium.

175 Est autem οθορὰ in Scriptura sacra quidquid cursum ad salutem impedit, et morum integritatem vitiat. Sit igitur haec sexta proprietas schismaticorum, quod corruptas habeant mentes.

180 Septima est, PRIVATI VERITATE, veritas Christus est, ipso dicente Ioan.4. Item cap. 17. Sermo tuus veritas est. Huius doctor et explicator est Spiritus S. Itaque et Christo et Spiritu S. et vera Scripturae notitia carent schismatici, dum priuati sunt veritate.

Octaua est, PIETATEM PVTANT QVAESTVM ESSE. Exemplum habes in Simone Mago, qui donum Spiritus Sancti pecunia emere voluit vt illi lucrosa esset facultas edendorum miraculorum: hi dicuntur ad Rom.16.ver. 18.non Christo, sed ventri suo inseruire, et ad Tit.1.ver.11.docentes quae non oportet turpis lucri gratia.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.155]

185 HOS DECLINA. Conclusio est loci de vitandis schismaticis: sensus est, nihil cum his commune tibi sit, nec in doctrina, nec moribus.

6 *Est autem quaestus magnus, etc.*

190 Tertius locus, vbi quaerenda sit vera α τάρκεια, nimirum in Christo, qui veras opes animi largitur. Cohærent autem superioribus ratione praeoccupationis: negauit prius pietatem conuertendam in quaestum. Nunc suo quodam sensu permittit quaestum in illa, scilicet adsit animi moderatio boni consulentis qualemcumque prae sentem statum. Vide locum περί της αυταρκείας.

7 *Nihil enim intulimus, etc.*

Moderationem suadet ab ipsa natura quae nudos nos genuit, et nudos etiam recipit: simile habes apud Iobum cap.1. omnia in morte nos destituunt, opes, aurum et argentum, amici, gloria, honor: ad quid igitur immoderatum harum rerum desiderium?

8 *Habentes autem alimenta, etc.*

195 Alterum argumentum contra quaestus desiderium, quia necessariis tantum fruimur, reliqua vt superflua relinquimus: necessaria autem, sunt secundum naturam, victus et amictus. His igitur contentos esse oportet.

9 *Qui autem volunt ditescere, etc.*

Locus quartus contra auaritiam, quam in

COMMENTARII

200 schismaticis taxauit : rationibus autem firmis remouit a pio Christi seruo. Iam expresse morbum ipsum describit a suis fructibus. Πλουτε v opponit autarciae, et animo qui victu et amictu qualicumque est contentus. Qui aliud etiam ad ornatum vult habere, et ad voluptatem, hunc quae maneant pericula, ostendit.

205 Primum, INCIDVNT IN TENTATIONEM, scilicet Satanae, qui varia consilia ditescendi clam suggerit, omnibi sive modis animum inflammatum incitat. Deinde has tentationes sequitur laqueus, hoc est, illae angustiae ex quibus non possunt emergere, quemadmodum auibus ponitur esca, quasi tentatio ad laqueum, ad quem si ingrediantur, egredi non datur. Tertio varis cupiditatibus agitantur, insomnes saepe ducunt noctes, contabescunt curis, amore, odio passim laborant, quibus submerguntur in corporis perniciem, quae est λεθρος, et animarum interitum, quae est απώλεια.

10 *Radix enim omnium malorum, etc.*

210 Effectorum est confirmatio ab ipsa natura petita auaritiae, cui mox annectit noua effecta: confirmatio habet definitionem: dicit enim quid sit auaritia, scilicet. Est radix omnium malorum. Radix dicitur μεταβατικως: est enim radix proprie plantarum, sed transfertur vox illa ad ea quae principii vicem et

[p.156]

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.157]

originem signifieant: vt apud Pindarum de Therone, quia Thaesandro genus duxit, scribitur, *τεν σπέρματος χοντι ίζαν*, vnde generis habet radicem. Auaritia quoque aliorum vitiorum respectu, origo et principium est: quemadmodum enim radix oris vicem habet, vnde in reliquis plantarum partes pet stipitem succus naturalis transfertur, et inde in minores partes seu foliorum seu fructuum distribuitur: sic auaritia materiam et alimentum suppeditat malis omnibus. Nam auarus etiam facile fit periurus, facile iniustus, impostor, maleficus, homicida, hypocrita, religionis verae abnegator, et nihil non faciet lucri causa. Hinc ad Coloss.3. dicta est auaritia idololatria, et ipse auarus idololatra ad Eph. 4. quia opibus tanquam Deo seruit. Et hic Apostolus inquit, QVOD AVARITIAE STVDIOSI QVIDAM ABERRARINT A FIDE, quia nemo potest duobus dominis seruire, Deo et Mammonae, qui et ipse Deus haberi vult. Referatur igitur et hoc ad effecta, auaritia euertit fidem, et est causa vera infidelitatis: ergo studiose est cauenda omni quidem pio, imprimis vero ministro Christi. Porro caute loquitur Apostolus, *τινές*, inquit, non omnes igitur, at certe maior pars, quia Christus dixit difficile esse talem ingredi in regnum caelorum, quod mox respectu Dei mitigat, apud quem omne

COMMENTARIJ

[p.158]

verbum sit possibile: potest igitur auaros seruare, vt Zachaeum forte et Matthaeum: Publicanos enim auaros fuisse probabile est. Verum exempla talia admodum rara sunt, et mali metus maior quam vt vitium hoc veniam mereatur.

Alterum effectum est, quod non solum fidem euertat, sed doloribus multis conficiat homines: mala enim conscientia eos vrget, insomnes ducunt noctes, cibum et potum nunquam quiete sumunt, sursum ac deorsum cursitant, animum curis, corpus laboribus conficiunt. Quod emphatice Apostolus expressit *περιέτειραν*, quot enim sunt cogitationes et conatus, tot sunt tela et aculei in animo auari, quibus vulneratur et transfoditur.

11 Tu vero homo Dei, etc.

Quintus locus huius capituli, in quo grauiter hortatur Timotheum ad officium in Ecclesia quam vigilantissime praestandum. Conuertit orationem iterum ad personam Timothei, vt fit in transitionibus, ac complectitur duas diuersas propositiones: vnam fugiendorum, alteram sequendorum, quas sic complectamur: Timotheo et omni pio ministro est curandum vt quicquid vel in dogmatibus fidei sanam laedit doctrinam, vel in moribus vitae innocentiam euertit, omnibus modis vitetur. Contra virtutes quae vel in docente

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.159]

requiruntur, vel in genere innocentiam vitae concernunt, quam studiosissime exprimat. Priorem partem vno commate expressit Apostolus, haec fuge, *ταυτα φε γε*. Ταυτα accipio de auaritia et ipsius fructibus, quae immediate praecesserunt: deinde ad reliqua-vita transfero quae in hac epistola hactenus prohibuit, qualis est negligentia in docendo, temeritas in eligendo, importunitas in corripiendo, oscitantia in orando. Τα τα, HAEC

250 OMNIA FVGE, quia res periculosae sunt in ministerio. plusque nocent quam prosint et docenti et auditoribus: sed Apostolus nouo hic vtitur argumento a persona ipsius Timothei petito. HOMO DEI ES: ergo ista tibi sunt fugienda. Dicitur homo Dei renatus et qui Spiritu Dei regitur, ac viuut ad voluntatem Dei.

Videant igitur ministri vt sint homines Dei ex vita et propriis moribus, ne sint homines Satanae

255 Alteram partem, seu ἀντιπρότασιν copiose persequitur, quia sub finem epistolae omnes animi affectus cupit effundere, ac variis modis Timotheum ad officium animosum reddere: ex ordine videamus.

Primum proponit illi virtutes persequendas, ex quibus facile colligi potest quid in contrario membro ταυτα φε γε, comprehenderit.

COMMENTARIJ

260 Enumerat hic sex ordine virtutes. 1. IVSTI TIAM, quae vinculum est humanae societatis, ac imprimis auertitur ab auaris, qui iusti et aequi nullam rationem habent. 2. PIETATEM, ε σέβειαν, quae est verus Dei cultus, quo Deus vt vult adoratur et colitur, estque iustitia quaedam in Deum. Ideo ab auaris quoque violatur, et ab idololatria, superstitione, impietate, etc. 3. Tertia virtus est, FIDES, hoc est, totius professionis Christianae cura et
265 assiduum studium. 4. Quarta, DILECTIO PROXIMI : fidei fructus est, quo proximum amplectimur Dei et veritatis amore, nihil nostri quaerentes, ad externa concernit. 5. Quinta est, TOLERANTIA, quae est fortitudinis species, aduersa quaeuis Christi nomine aequo tolerans animo, etiam cum vitae periculo. Inde Graecis dicta est πομονή, quod perduret rebus aduersis, h.e. minime frangatur. 6. Sexta virtus est, MANSVETVDO, quae est
270 lenitas in ferendis et corrigendis fratrum infirmitatibus. Hae virtutes persequendae sunt. Ex quo discimus eas ad officium renati hominis pertinere, imprimis vero ad ministros: vnde falsum est dogma vulgi, nihil referre quomodo viuamus, modo recte credamus.

Ratio est, quia vt credimus, sic viuimus, et vt viuatur, sic creditur. Deinde admonemur

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

275 has virtutes nunquam plane a nobis in hac vita possideri: sed ex parte, semperque fugaces in nobis esse, vt perpetua venatione et insecutione sit opus. [p.161]

12 Decerta bonum certamen, etc.

Secundo loco proponit illi agonistica. quae ad officium Ecclesiasticum proprie etiam spectant. Agonem vocat fidei, officium ipsius, quo fides imprimis ornatur et promouetur, et recte quidem: vita enim hominis pii per se dicitur et militia, magis igitur ministri vita talis videri debet, qui no simpliciter Christo militat, sed inter antesignanos positus est.
280 Hoc igitur vult Apostolus, vt Timotheus suae vocationi diligenter inseruiat. Vocat autem καλὸν αγ να, vt rei honestate et simul difficultate ad vigilantiam excitet: sunt enim καλὰ honesta et simul difficilia.

Tertio loco proponit ei apprehendenda, ad quae tanquam vltimum finem respiciat, quo pertinet vita aeterna: nam ista laborum omnium praemium et finis tandem erit.

285 Dicitur vita aeterna status iste, in quo ad imaginem Dei restituemur, quae hic incipit per
regenerationem, perficitur post mortem. Haec restitutio et reparatio naturae secundum
primam conditionem nobis ardentem est affectanda. Ratio est, quia ad hanc vocati sumus,
ideo toties dicitur vt digne Deo et vocatione no

COMMENTARIJ

stra ambulemus. Indignus igitur vita aeterna censendus est, quia innocentiae non studio- [p.162]
sus, qui in officio negligens est.
290 Altera ratio est propria Timothei et confessorum, QVIA CONFESSVS ES CORAM
MVLTI TESTIBVS. Vis est argumenti, Quae semel cum laude sumus confessi, in his
constanter debemus persistere: sed tu hoc iam fecisti, et quidem coram multis testibus.
Ergo, etc. Vbi et quando hoc fecerit Timotheus, non satis liquet. Primum hoc fecit in
295 conuersione factus ex professo Christi sectator, quam professionem Baptismo admisso
obsignauit: deinde in electione ad ministerium, vbi non solum Christianum sese est
professus, sed inter hos fore doctorem et ministrum frugi. Tertio, idem confessus est forte
coram tyranno aliquo vel in vinculis cum vitae periculo, quo inclino, quia καλὴν vocat
confessionem, hoc est, speciosam et cum periculo coniunctam. Deinde quia addit factam
300 esse coram multis testibus, h.e. intrepide, contempto omni vitae periculo: quod qui
praestitissent, postea singulari titulo dicti sunt confessores, martyribus proximi. Praeterea
hoc sensu postea fecit mentionem confessionis Christi, quae vt exemplum profertur
constantiae in aduersis pro veritatis testimonio. Itaque pathetice vrget Timotheum prius
cum peri

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

305 culo vitae praeclare te gessisti, perge igitur magno et forti animo in coeptocursu. [p.163]

13 Denuntio tibi coram Deo, etc.

Quarto loco seruanda illi proponit ea quae hactenus tradidit, magna et sanctissima
contestatio: ac vt res maiori pondere et affectu a Timotheo audiretur, contestatio
geminam praemittit. Ducitur argumentum a Dei prae sentia et potestate.

310 Coram Deo enim geri dicitur quod singulari illius timore agitur, cumque inspectore et
animaduersore Deo. Omnia quidem illi praesentia: sed illa imprimis coram ei dicuntur,
quae curat et promouet, aut quorum neglectum singulariter punit. Sic a potentia quoque,
VIVIFICAT OMNIA: ergo oportet magno illius timore in officio versari, habet enim
vitae et necis potestatem Et a Christi exemplo, QVI SVB PONTIO PILATO CONFES-
SIONEM ILLAM SPECIOSAM STATVIT. Confessionem hanc explico ex cap. 18. Ioan.
315 Deinde refero ad totam historiam Passionis ac mortis. Vnde efficitur, ministros exemplo
Christi debere in confessione veritatis contra omnia vitae pericula quam constantissime
perdurare, et ob id in officio etiam extra periculum esse fortes.

14 Vt serues hoc mandatum, etc,

Redditio est, continens instituti propositionem, significat se obtestationes illas attuliffe,

COMMENTARIJ

[p.164]

vt in officio sit quam diligentissimus. ντολὴν accipio pro officii praecepto: scopus enim
 320 epistolae huius est, vt quam vigilantissime exequatur officium suum in Ecclesia Ephesina.
 Itaque ad hoc praeceptum pertinet quidquid hactenus dixit de sana doctrina retinenda
 et et propaganda: de sectariis vitandis, de electione ministrorum grauiter obeunda, de
 mo deratione et lenitate corrigendi peccatores, de precibus assidue habendis, de vitando
 325 omni vitae scandalo. Quo facit quod addit, τηρ σάί σε πηλον καὶ ανεπίληπτον, nam
 inculpatus esse et labe carere aliter non potest omnis minister nisi illa seruet Apostoli
 praecepta, cūm ντολὴ tamen maneat πηλος et νεπίληπτος. Quod addit ad finem
 de apparitione Do mini, habet argumentum a spe praemiorum et metu poenarum: nam
 iudex ille erit et reddet singulis pro factis suis condigna. Absoluit argumentum ab
 apparitione Domini sumptum. Ac cauet tergiuersatione impiorum, qui solent opinione
 330 longae morae insolentius peccare: hos reprimat dicendo, Ve niet tandem quod praedico.
 Sunt autem διοι καίροί, ea tempora, quae iudicio nouissimo de putata sunt. Ideo nihil
 agunt peccatores sese consolando diutina mora, quia quod Christu

15 *Quem temporibus suis, etc.*

iudex nondum venit, non probat illum nun

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

[p.165]

quain venturuin, sed tempora nondum esse completa, quae vbi cursum absoluerint, indu-
 335 bitanter aderit iudex. Iudicium hic commemoratur a maiestate authoris. Explicantur igitur
 hic encomia diuinae maiestatis. Primum μα- κάριος dicitur natura sua, quia hanc in sua
 habet potestate: deinde effectiue, quia nos infelices beatos reddit: denique quia a nobis
 debitis laudibus ornatur propter beneficium redemptionis. Secundo loco dicitur SOLVS
 340 POTης, δυνάστης dicitur respectu impiorum et Satanae, quos refrenat et sua potentia
 superat. Δύνω enim est οπλίζω: dicitur igitur δυνάστης, quia vitae et necis plenum
 habet ius, et quidem solus: nam quidquid vitae et imperii est, id totum a Deo descendit.
 Tertio, REX REGVM. Regis nomen Deo recte tribuitur propter patrociniū quod suis
 praebet: ad hunc enim refugium habent, et in eo quaerunt et reperiunt fundamentum:
 quo facit etiam nominis ratio: Βασιλεὺς enim dicitur quasi το λαο βάσις, id certe
 345 agnoscunt pii.

Quarto, DOMINVS DOMINANTIVM: Κύ- ριος oeconomicum est vocabulum,
 nam vxor et liberi proprie patremfamiliās κύριον vocant: serui vero δεσπότην. Agnos-
 cunt igitur sancti Deum κύριον, hoc est, rectorem Ecclesiae suae, qui alias dominationes
 omnes superat.

350 Quinto, QUI SOLVS HABET IM

COMMENTARIJ

[p.166]

MORTALITATEM, et solus potens est, non excludens alias potentias, sic solus est
 immortalis, hoc est, natura sua, eamque sic possidet vt eam largiatur quibus velit:

sic Angelicas naturas immortales fecit: hominis animam: tandem etiam corpora post resurrectionem eadem ornabit.

- 355 Sexto, LVCEM INHABITANS INACCES SAM: lucem dicit illam ineffabilem vitae aeternae beatitudinem, quam opponit tenebris, hoc est, terrori et cruciatibus impiorum: Deus igitur lux est, hoc est, ipsamet maiestas felicitatis, hanc possidet vt proprium bonum. πρόσσιτον autem dicitur, quia ratio hominis et vis eloquendi hic deficit: melius et facilius dicimus quid non sit, quam quid sit. sic 1.Corin.2.vers.9. in cor hominis
360 non ascendisse, nec oculum vidisse, nec aurem audiuisset illam maiestatem diuinorum bonorum. Hinc est quod in rebus diuinis caeci sumus, quam infirmitatem hic agnoscere debemus, inuia sunt nobis omnia diuina et quid quid nobis hic contingit cognoscendo, id totum gratiae Dei est. Agnouit hoc Aristoteles cum diceret oculos nostros caecutire in rebus diuinis, quemadmodum noctuae oculi in luce meridiana, sed causam ignorauit,
365 hanc nos docent sacrae literae, peccatum scilicet, quod nos imagine Dei priuauit.

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

- Septimo, QVAM NEMO VIDIT HOMINVM, NEC VIDERE POTES: et haec laus
est diuinae maiestatis, quia adeo sincera est vt effugiat hominis oculos. Hinc dictum est Mosi, Exod.33. Nonvidebit me homo et viuet, ratio est in peccato, quod Dei prae sentia ferre non potest. Inde fuga et trepidatio primum coepit in primis hominibus
370 cum peccassent. Hinc crassus est redditus visus oculorum et caecus, vt Deum nec possit, nec velit videre. Vident tamen Deum pii ac renati, sed in speculo et aenigmate, 1.Cor.13.ver.9.12. Vident eum in filio suo, qui est icon et character substantiae eius: sic in Scripturavidetur dum attenditur ipsius voluntas, sed omnes isti modi imperfecti sunt: ad plenum videbimus illum in vita aeterna, 1.Ioan.3. vers.2. Iustinus Martyr
375 eleganter hoc dixit, Θεὸν νοῆσαι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, τὰ καὶ νοῆσαι δύναντον. Ista encomia concludit clausula pietati conformi: CVI SIT HONOR ET ROVR AETERNVM. Amen. Δοξολογία est pii pectoris, non solum confitentis, sed humiliter Dei maiestatem adorantis: daemones enim quoque fatentur, sed contremiscunt: aliter pii.

[p.167]

17 Diuitibus in hoc seculo, etc.

- 380 Sextus locus de diuitum officio, ac pertinet ad quartum, qui iam expositus est. Duo

COMMENTARII

- autem hic explicantur: primum vitia cauenda exprimit: mox his opponit virtutes sequendas diuitibus. Vitia sunt primum ψηλοφρονειν, altum sapere, quia enim variis ornati sunt instrumentis elabendi et propulsandi casus communes, ideo inferiores libenter contemnunt, et se efferunt quasi omnibus meliores.
385 Hinc recte de eis dicitur ab Euripide, μῦτον τοῖς πλουτοῦσι σκαίοισιν εἶναι, hoc est, innatum illis esse petulanter agere. Alterum vitium est, SPEM PONERE IN INCERTITVDINE. OPVM. δηλότης habet vim argumenti: incertis enim fidere stultum est: opes sunt incertae. Igitur hic fidere stultum est.

[p.168]

390 Virtutes autem sunt quas diuites sequi debent. Primum, DEO FIDENDVM EST, qui est vita, hoc est, res firma per se et ratione agens. Deinde, QVIA NOBIS EXHIBET OMNIA: igitur largitur etiam opes: ideo non haerendum in effectu, sed redeundum est ad causam largientem. Tertio, ABVNDE LARGITVR, non parce, vide Psalm.147. Quarto, dat ad ἀπόλαυσιν, hoc est, χρήσιν ad vsum: non vt recondamus, sed vtamur, χρήσις igitur non κτάσις respici debet.

18 Benefacere, etc

395 Reliquas persequitur virtutes, vt est ἀγαθοεργεῖν: benefacere opponitur otio diuitum: deinde malis illorum operibus, vt est

IN I. EPIST. AD TIMOTH.

vsurari, libidinari, scortari, et similia. Tertia virtus est abundare bonis operibus, hoc est, beneficium esse in multos. Quarta εὐμεταδό- τους εἶναι, ad erogandum faciles, opponitur illorum morositati, quia rogari volunt, et diu, nec tandem etiam faciles sunt, 400 sed tristes et tetrici.2.Cor.9. Hilarem datorem amat Deus. Rom.12. Qui communicat, in hilaritate faciat. Quinta est κοινωνικούς εἶναι, hoc est, in omnibus faciles etiam vt non rogati dent: quasi sua communia faciant omnibus communicatiui, quae boni est natura, vt se aliis libenter communicet ad conseruationem.

[p.169]

19 Recondentes sibi ipsis, etc.

405 Addit argumentum quo ad liberalitatem incitat, a spe magni praemii sumptum. Opum vsus verus est qui in futurum prodest, hoc est, ad vitam aeternam gradum struit: ergo, ad hunc vsum opes sunt impendendae. Comparatur illa per se Christi solius merito. Interim scriptura liberalitati idem tribuit vt excitet ad beneficentiam. Deus per se dat gratis, tamen nostra benefacta ornat hac laude quasi illorum respectu det. Vide Matt.6.Luc.12.

20 O Timothee, etc.

410 Epilogus sequitur continens principalem Propositionem repetitam. Apostrophe pathos habet. Depositum vocat officium Ecclesiasticum quod debet seruare, hoc est, quam

COMMENTARIJ

vigilantissime obire. Dicitur depositum alieni non nostri iuris, et debet summa fide custodiri et reddi, sed officium docendi Euangelium est depositum: igitur summa cura est conseruandum et sincera fide reddendum. Haec prior est loci huius pars. Altera est de vitiis euertentibus officii integritatem, quale est κενοφωνία, hoc est, inanis vocus 415 strepitus, qualis erat illo seculo de Lege, Circuncisione, quaestionibus Iudaicis: talem κενοφωνίαν habet Philosophia Ethnica, et hodie inducitur in literas S.vt de essentiali iustitia, et substantia peccati, et similibus rixis. Alterum vitium est ντιθεσις, hoc est, studium opponendi sese veritati: Item pugnantem facere Scripturam: item nouum

[p.170]

420 Testamentum cum veteri conmit tere, quae vitia sunt interpretationis. Falso di cta cognitio est, quam homines magni faciunt. Deus autem aspernatur et odit. Vide Colos.2.

21 Quam quidam, etc

et contentionum hodie auidi. Dominus IeAb exemplo periculoso deterret a curiositate. Quidquid periculo plenum est, id debet diligentia vitari a pio ministro: sed κενοφωνία et rixandi studium plenum est periculo: Ergo, etc. Haec considerent homines certaminum sus Christus conseruet Esclesiam suam in tot certaminibus adeo periculosis, Amen.

FINIS.